

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР

**V ЩОРІЧНА СТУДЕНТСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**20 травня 2026 року
ПОЛТАВА**

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Збірник матеріалів
V щорічної студентської наукової
конференції
«ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ПРАВОВИЙ ВИМІР»

20 травня 2026 року

УДК 340.11 (477) : 341.1
А28

Укладачі:

І.С.Криницький, д.ю.н., професор;

А.І. Козаченко, д.ю.н., доцент;

В.М. Божко, д.ю.н., професор.

Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 30 червня 2026 року)

Захист прав людини: правовий вимір : матеріали V щорічної студентської наукової конференції (м. Полтава, 20 травня 2026 року). Полтава, 2026. 295 с.

Матеріали V щорічної студентської наукової конференції науково-практичної конференції висвітлюють теоретичні та практичні правові аспекти проблем захисту прав людини в сучасних реаліях. Збірник розрахований на юристів, фахівців державного управління, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, науковців, викладачів, слухачів та студентів.

УДК 340.11 (477) : 341.1

*Матеріали друкуються мовами оригіналів.
За виклад, зміст і достовірність матеріалів
відповідають автори та їх наукові керівники.*

*Розповсюдження та тиражування без офіційного
дозволу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого заборонено.*

© Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, 2026.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Криницький І.Є., дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, д.ю.н., професор, старший науковий співробітник, директор Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Шевчик О.С., к.ю.н., доцент, заступник директора з навчальної та наукової роботи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Козаченко А.І., д.ю.н., доцент, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Нога П.П., асистент кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ТЕХНІЧНИЙ РЕДАКТОР

Лещенко М.І., лаборант кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Біленька Анастасія. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ XVI СТ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	13
Бобровська Вікторія. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	16
Бугрій Анастасія. РОЛЬ ДЕКРЕТУ «ПРО ОХОРОНУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ВЛАСНОСТІ» ВІД 7 СЕРПНЯ 1932 РОКУ У КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЙ СЕЛЯН ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	19
Владімірова Олена. ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	21
Возниця Владислава. ОСВІТНЯ РЕФОРМА 1958-1959 РОКІВ СРСР ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	24
Гаспарян Ліана. ПОМ'ЯКШУЮЧІ ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ ЗА «ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 РОКУ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	27
Гинга Олександра. ОСОБИСТІ ПРАВА ЖІНКИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1529 РОКУ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	30
Горобець Валентин. ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ТА ОСНОВА ПРАВ ЛЮДИНИ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	33
Грибанова Олександра. ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРАВ ЛЮДИНИ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	36
Давиденко Євгенія. СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В СИСТЕМАХ ЗАГАЛЬНОГО ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ПРАВА. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	39

Денисенко Крістіна. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	42
Козаченко А.І. ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УНР В ЕКЗИЛІ - ОСЕРЕДОК ВІТЧИЗНЯНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ХХ СТ.....	45
Маладика Богдан. ПРАВО І РЕЛІГІЯ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	48
Маховська Аріна. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ПИТАННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	51
Пеляк Валерія. САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	54
Пономаренко Єлизавета. ПОДІЛ ПРАВА НА ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ ЯК СТРУКТУРНА ОСОБЛИВІСТЬ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'І. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	57
Різун Марія. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	60
Роман Уляна. ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ЗАСАДА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	62
Старчик Вікторія. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г.В.).....	65
Терела Г. В. КОРПОРАТИВНІ КОДЕКСИ ПОВЕДІНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРАЦІ.....	68
Тур Ігор. ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....	72
Філіпенко Марія. ОБТЯЖУЮЧІ ТА ПОМ'ЯКШУЮЧІ ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.).....	75

Харченко Дарія. ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ НА ФОРМУВАННЯ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....78

Харченко Поліна. ЦИФРОВІ ПРАВА І СВОБОДИ ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Терела Г. В.).....81

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Адамчук Олександр. ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....85

Аннишин Софія. ПРАВО НА РЕПРОДУКТИВНИЙ ВИБІР У КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – к.і.н., доц. Федик Л. Б.).....88

Антоненко Анастасія. КОМЕНДАНТСЬКА ГОДИНА ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....90

Бандура Анастасія. ПОШИРЕННЯ ФОТОГРАФІЙ ДІТЕЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРАВОВІ РИЗИКИ ТА ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ. (Науковий керівник – к.і.н., доцент Федик Л. Б.).....94

Бланар Денис. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА МЕЖІ ДОПУСТИМОСТІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Янчук Н.Д.).....97

Божко Єлизавета. ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ МАЙНА, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ. (Науковий керівник – ас. Нога П.П.).....100

Бондаренко Вероніка. АДМІНІСТРАТИВНІ СТЫГНЕННЯ Й ПОРЯДОК ЇХ НАКЛАДАННЯ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....103

Бузина Вікторія. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....107

Вангела Яна. ПРОКУРОР ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. (Науковий керівник – д.ю.н., професор Басиста І. В.).....112

- Варченко Олексій.** ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ КРАДІЖЦІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л. П.).....115
- Віцько Аліна.** ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ МАЙНА ФІЗИЧНИХ ОСІБ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: ПАРАДИГМА КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....118
- Владисенко Софія.** СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ТА ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА. (Науковий керівник – ас. Нога П.П.).....121
- Власенко Анна.** СЛІДОВА КАРТИНА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА ВЧИНЕНОГО В ІНТЕРНЕТІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л. П.).....124
- В'язовська Валерія.** ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДОЮ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Полховська І. К.).....125
- Герасименко Софія.** ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ LEX LOCİ CONTRASTUS У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....131
- Гузик Марія.** МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО: ПРОБЛЕМАТИКА У КОНТЕКСТІ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....134
- Дідух Карина.** ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРМІНІВ «ВІДШКОДУВАННЯ» ТА «КОМПЕНСАЦІЇ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. (Науковий керівник – д.ю.н., професор Басиста І. В.).....137
- Думенко Карина.** ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В УМОВАХ ДІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....143
- Єгоров Дмитро.** ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО ТА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ВІД ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. (Науковий керівник – д.ю.н., доцент Капустник В. В.).....146
- Запорожченко Євгенія.** АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНА ПАРАДИГМА. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....149

Іванченко Марія. ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ГРОШОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ. (Науковий керівник – ас. Нога П.П.).....	153
Іванько Ельвіра. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....	156
Карпець Анжеліка. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент, Мельник О.Д.).....	158
Кияшко Марина. ТРУДОВІ СПОРИ ЩОДО ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ. (Науковий керівник - к.ю.н., доцент Сидоренко А.С.).....	161
Клімович Таїсія. ОПЛАТНЕ ВИЛУЧЕННЯ І КОНФІСКАЦІЯ ПРЕДМЕТІВ ЯК АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	165
Коба Єгор. КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	169
Коваль Богдан. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОЇ ВЛАСНОСТІ У СПІЛЬНУ СУМІСНУ. (Науковий керівник – ас. Нога П.П.).....	172
Крамаренко Олександр. ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРИВАТНИХ ОСІБ У ВІДНОСИНАХ З ОРГАНАМИ ВЛАДИ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	175
Кривошей Олександра. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ГРОМАД ТА ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – д.ю.н., професор Божко В.М.).....	178
Криницький Ігор. ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ПІДХОДІВ.....	183
Куліш Марія. ТЕРМІНОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ СПРАВИ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Мельник О. Д.).....	188
Куц Сергій. ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Мельник О. Д.).....	192
Кучмида Альона. ТРУДОВІ СПОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Сидоренко А. С.).....	198

- Лантрат Юлія.** РОЛЬ ТИПОВИХ І ЗРАЗКОВИХ СПРАВ У ФОРМУВАННІ СТАЛОЇ ПРАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Мельник О. Д.).....201
- Линник Катерина.** КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....204
- Лисенко Данило.** ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ. (Науковий керівник – к.політ.н., доцент Пальшков К.Є.).....207
- Луцик Карина.** КОЛІЗІЙНІ АСПЕКТИ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....209
- Марталога Дар'я.** СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Янчук Н.Д.).....214
- Мисяк Владислав.** ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л. П.).....217
- Нечитайло Максим.** ПРИНЦИП НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНИ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....220
- Нога Петро.** ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ (Науковий керівник – акад. НАПрН України, д.ю.н., професор, старший науковий співробітник, професор Криницький І.Є.).....223
- Нужненко Дар'я.** ПРАВОВИЙ СТАТУС ОБЛАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....228
- Олійник Наталія.** ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНОЇ ПРИВ'ЯЗКИ ЗАКОНУ ПРО МІСЦЕ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....231
- Паламарчук Дмитро.** ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ НАДРОКОРИСТУВАННЯ: ДОСВІД СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ. (Науковий керівник–акад. НАПрН України, д.ю.н., професор, старший науковий співробітник, професор Криницький І.Є.).....234
- Підгорна Ольга.** АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....236

Платонова Анастасія. АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАП. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент, Мельник О.Д.).....	239
Полонський Костянтин. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ СЛІДІВ САМОГУБСТВА ВІД ВБИВСТВА. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л. П.).....	242
Попко Богдан. ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	245
Реброва Карина. ВИКОРИСТАННЯ ІШ У ДОКАЗУВАННІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ. (Науковий керівник – д.ю.н., професор Басиста І. В.).....	248
Рубан Вікторія. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л. П.).....	252
Савченко Анастасія. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СТРУКТУРА. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	255
Сенчук Олег. КОНЦЕПЦІЯ LEX MERCATORIA В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....	258
Терновий Кирило. ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	261
Тесля Іван. АВТОНОМІЯ ВОЛІ СТОРІН ЯК ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....	264
Ткаченко Ілля. ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л. П.).....	267
Хоменко Марія. ПУБЛІЧНІ СЛУЖБОВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.).....	271
Хоруженко Діана. ДІЯ ПРОЦЕДУРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент, Мельник О.Д.).....	275

- Цесар Олександра.** КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ВИПАДКАХ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....279
- Червонецька Ірина.** ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ОСОБИ ПІД ЧАС ФАКТИЧНОГО ЗАТРИМАННЯ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ. (Науковий керівник – доцент Якових Є.В.).....282
- Шевченко Карина.** ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНИХ ПРИВ'ЯЗОК ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ. (Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.).....285
- Шеслер Валерія.** ТРУДОВІ СПОРИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ. (Науковий керівник – к.ю.н., доцент Сидоренко А. С.).....288
- Ясюк Вероніка.** ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПИТАННЯ ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ. (Науковий керівник – к.ю.н. доцент Мельник О.Д.).....291

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ XVI ст.

*Біленька Анастасія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Козаченко А.І.*

Актуальність дослідження судового процесу за Литовськими статутами 1529, 1566, 1588 рр. зумовлена їхнім визначальним впливом на розвиток правової системи українських земель у складі Велике князівство Литовське. У XVI ст. ці кодифіковані акти стали однією з найпрогресивніших правових систем, заклавши основи становлення судових інституцій, принципів процесуальної рівності сторін, змагальності та нормативної впорядкованості судочинства. Проблематика судового процесу за Литовськими статутами привертала увагу багатьох істориків права, правознавців та джерелознавців як у XIX–XX ст., так і в сучасний період. Серед найвідоміших дослідників можна назвати таких учених: Бойко І.Й., Грушевський М.С., Ківалов С. В., Копиленко О.Л., Музиченко П.П., Яковенко Н.М.

Розвиток процесуального права відображає рух від ранніх форм феодального суду до формування більш автономної та структурованої системи правосуддя. У першій редакції литовського статуту 1529 р., у розділі шостому, статті першому йдеться про: здійснення судових функцій, які залишалися пов'язані з адміністративною владою, тобто правосуддя вершили великий князь, представники знаті та місцеві урядники. У другому статті йдеться про ініціативу розгляду справ, яка переважно належала сторонам спору, а роль держави обмежувалася створенням умов для слухання [1, с.107].

Статут 1566 р. запровадив принцип відокремлення суду від адміністрації, про це зазначено у розділі чотири, артикулі першому. У цьому ж артикулі йдеться про створення Великим князем нової системи державних судів: земські – судили шляхтичів у всіх справах, крім значних кримінальних; гродські – розглядалися кримінальні справи усіх вільних станів; підкоморські – для земельних справ. Це надало судовому процесу більшої незалежності від впливу державних чиновників [2, с. 93]. Третій статут 1588 р. завершив формування структурованої та впорядкованої моделі судочинства. Згідно з першим та другим артикулом, розділа чотири, у ній докладно визначався порядок обрання суддів, підсудків і писарів, їхні повноваження, процедура складання присяг, правила ведення судових книг та видачі виписів. У артикулі третьому йдеться про унормування питань судових зборів, гарантії недоторканності суддів та відповідальність за посягання на них [3, с. 29]. Система доказів поступово ускладнювалася: якщо у Першому статуті, розділі шостому, в артикулі другому йдеться про те що, перевага віддавалася особистим свідченням, то у Третьому статуті, в розділі четвертому, артикулі п'ятому пріоритет був наданий письмовим актам та офіційним випискам із судових книг. Також у Третьому статуті 1588 р., у розділі четвертому, артикулі шостому було детально регламентовано участь адвокатів («прокураторів») у судовому процесі, визнаючи право кожної сторони на кваліфікований юридичний захист [4, с. 37].

У трьох редакціях Литовських статутів судовий процес загалом мав змагальний характер, але поступово посилювалися розшукові (інквізиційні) елементи. У Статуті 1529 р. процес був переважно змагальним, тобто сторони позивача і відповідача мали рівні процесуальні права для обґрунтування своєї позиції, збирання та подання доказів, а суд залишається незалежним та вирішує справу на основі наданих матеріалів. У редакції 1566 р. змагальний принцип зберігся, проте в кримінальних справах суд уже міг проявляти більше ініціативи. У Статуті 1588 р. судовий процес набув змішаного характеру: у цивільних справах зберігався змагальний принцип судочинства, тоді як у справах про тяжкі злочини посилювалися елементи розшукового

(інквізиційного) процесу, що проявлялося в активнішій ролі суду та використанні слідчих дій [5, с. 75].

Отже, розвиток процесуального права характеризується поєднанням і поступовою еволюцією двох основних форм процесу — змагальної та розшукової. У першому статуті переважав змагальний характер судочинства, за якого сторони самотійно ініціювали та вели процес, що забезпечувало відносну рівність учасників і їх активну участь у доведенні власної позиції, однак не завжди гарантувало об'єктивне встановлення істини через різний рівень ресурсів і правової підготовки сторін. Натомість у другому та третьому статутах посилювався розшуковий елемент, за якого суд і державні органи брали більш активну участь у збиранні та дослідженні доказів, що сприяло більш повному й системному з'ясуванню обставин справи та підвищувало ефективність правосуддя. Водночас таке посилення ролі держави зменшувало самотійність сторін, обмежувало їх участь у процесі та суперечило демократичним засадам судочинства.

Література

1. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року за ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. Ф. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
2. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. Т.И. Довнар, У.Н. Сатолин, Я.А. Юхо, Мінск, 2003. 263 с.
3. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3 : Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. Кн. 2 за ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. Ф. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 568 с.
4. Сурков Д. Історія становлення інституту адвокатури. Б.м., Б.ч. 37 с.
5. Стецюк, Б. Р. Особливості процесуального права Великого князівства Литовського на українських землях (друга половина XIV – друга половина XVI століть). *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 74–78.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бобровська Вікторія,

студентка 1 курсу

Полтавського юридичного інституту Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – д.ю.н.,

доцент Терела Г. В.

Навіть у найскладніші для держави часи конституційні гарантії прав людини залишаються пріоритетними. Відповідно до статті 35 Конституції України право на вільний вибір світогляду та релігії є невід’ємним для кожного. Для військовослужбовця ця свобода реалізується в особливих умовах, оскільки проходження служби ускладнює звичайне задоволення релігійних потреб [1]. Метою дослідження є аналіз інституту військового капеланства в умовах воєнного стану, зокрема з’ясування особливостей реалізації права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців, визначення ролі держави у формуванні статусу військового капелана, а також зіставлення із зарубіжною практикою.

В умовах воєнного стану питання реалізації конституційних прав осіб, котрі несуть військову службу, набуло ще більшої практичної ваги. Хоча Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII передбачає можливість обмеження окремих конституційних прав, морально-психологічна підтримка та право військовослужбовців на духовну опіку й участь у богослужіннях не втрачають значення, а стають невід’ємною частиною належного забезпечення служби. Тому набрання чинності Законом України «Про Службу військового капеланства» від 30.11.2021 № 1915-IX на початку повномасштабної війни (з 01.07.2022), а також подальший розвиток його положень засвідчили, що конституційні гарантії свободи віросповідання потребують дієвого механізму реалізації в умовах воєнного часу.

Зазначений Закон закріпив, що військова капеланська діяльність спрямована на реалізацію права військовослужбовців, працівників та членів їхніх родин на свободу світогляду і віросповідання шляхом задоволення їхніх

духовно-релігійних потреб [2]. Законодавець також визначив, що військовий капелан є особою, яка отримала мандат, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу та виконує відповідну діяльність у Державній прикордонній службі України, Збройних Силах України, Нацгвардії та інших військових формуваннях. Отже, йдеться вже не про епізодичну роль священнослужителя у військовій частині, а про інституційно оформлену службу зі спеціальним правовим статусом.

Окрему увагу законодавець приділив процедурі набуття статусу військового капелана. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 02.08.2022 № 859, право на здійснення військової капеланської діяльності підтверджується мандатом [3]. Такий підхід поєднує участь держави та релігійної організації у формуванні правового статусу капелана. З одного боку, держава контролює допуск особи до діяльності у військовому середовищі, з іншого – зберігається конфесійна природа служіння. У результаті капеланство набуває чіткої правової форми, що є необхідним під час війни, коли будь-яка діяльність у військових формуваннях має бути нормативно визначеною.

Суттєвою ознакою сучасного регулювання є врахування фактора національної безпеки. Законом України від 21.03.2024 № 3621-IX до профільного закону були внесені зміни, відповідно до яких військовим капеланом не може бути особа, що належить до релігійної організації, керівний центр якої знаходиться в державі-агресорі [4]. Це свідчить про те, що в умовах війни законодавець оцінює військове капеланство не лише як форму реалізації свободи віросповідання, а й як сферу, пов'язану з безпекою та недопущенням зовнішнього впливу через релігійні канали.

Компаративний аналіз підтверджує, що інститут військового капеланства в Україні еволюціонує в межах світових тенденцій, характерних, зокрема, для Польщі та США. Водночас національна модель відрізняється рівнем централізації та нормативною докладністю, що зумовлено воєнним станом [5]. Поєднання міжнародних стандартів та національних особливостей сприяє формуванню в Україні самобутньої моделі військового капеланства,

пристосованої до сучасних умов.

Отже, держава гарантує втілення конституційних свобод совісті та віросповідання військовослужбовців в умовах війни через функціонування професійної служби капеланів із чітким офіцерським статусом. Державна роль у цьому процесі є провідною, оскільки механізм мандатування дозволяє поєднати адміністративний контроль із повагою до конфесійної природи служіння. Водночас баланс із національною безпекою досягається через законодавче обмеження доступу до війська для представників релігійних організацій країни-агресора. Порівняльний аналіз підтвердив поєднання світових стандартів із національною специфікою воєнного стану.

Література

1. Каплій О. В. Конституційно-правовий статус військових капеланів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 30–35.
2. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1915-20>
3. Про затвердження Положення про порядок видачі мандата на право здійснення військової капеланської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2022 № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/859-2022-п>
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист : Закон України від 21.03.2024 № 3621-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3621-20>
5. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо законодавчого забезпечення діяльності військових капеланів. Дослідницька служба Верховної Ради України. 16 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33482.pdf>

РОЛЬ ДЕКРЕТУ «ПРО ОХОРОНУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ВЛАСНОСТІ» ВІД 7 СЕРПНЯ 1932 Р. У КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЙ СЕЛЯН ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

Бугрій Анастасія,

студентка 1 курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – д.ю.н.,

доцент Козаченко А. І.

Актуальність дослідження теми зумовлена тим, що в умовах сучасної збройної агресії Росії проти України переосмислення правових механізмів радянського терору набуває не лише академічного, а й суспільно-політичного значення. Розуміння того, яким чином тоталітарна держава використовувала правові форми для прикриття злочинів геноциду, є необхідною умовою ефективної міжнародно-правової кваліфікації злочинів проти людяності. Метою авторки є здійснення нормативно-правового аналізу постанови ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р., (далі - Декрет від 7 серпня 1932 р.) виявлення її структурних правових дефектів та встановлення особливостей практичного застосування на теренах Полтавщини.

Декрет від 7 серпня 1932 р., у народі відомий як «закон про п'ять колосків», виявляє три принципові структурні дефекти з позицій кримінального права, кожен з яких свідчить про умисний, а не технічний характер рішень законодавців. По-перше, абсолютна відсутність розділення кримінальної відповідальності залежно від ступеня тяжкості діяння: розстріл із конфіскацією всього майна або позбавлення волі строком на 10 років без права на амністію застосовувалися незалежно від розміру і характеру вилученого — тобто за мінімальну кількість зерна і за систематичне розкрадання передбачалося рівне покарання [1, с. 113–114]. По-друге, абсолютна заборона амністії для засуджених за будь-яких умов і для будь-якої категорії осіб. По-третє, і це принципово важливо з точки зору теорії права, таємне «Розпорядження

Наркомюсту УСРР про соціально-класовий підхід при винесенні вироків» фактично відміняв класичний принцип незворотності кримінального закону: він допускав застосування декрету до злочинів, вчинених до його ухвалення, якщо вони визнавалися такими, що мають «суспільно-політичне значення» [2, с. 320]. Наведені ознаки у своїй сукупності перетворювали декрет на інструмент із наперед запрограмованим необмеженим репресивним потенціалом.

Офіційна ідеологічна риторика декрету апелювала до необхідності захисту соціалістичної власності від куркульського розкрадання [2, с. 282–283]. Проте, реальний соціальний склад засуджених цілком спростовує цю тезу. Як зазначає Кульчицький С. В., що серед засуджених переважну більшість становили рядові колгоспники та селяни-одноосібники, а не «куркульсько-заможний елемент», на боротьбу з яким декларативно було спрямовано закон [3, с. 118–119]. При цьому, судово-слідчі органи систематично фальсифікували соціальний стан обвинувачених, перетворюючи середняка на куркуля [2, с. 320]. Це означало, що декрет функціонував як інструмент масового терору проти широкого українського селянства, а не проти його заможних прошарків.

Полтавщина належить до територій, які найбільше постраждали від Голодомору: найвідчутніше скорочення населення зафіксовано у Кобеляцькому районі — на 36%, Решетилівському — на 34,6%, Глобинському — на 33%, Котелевському — на 30,2% [4, с. 14–15]. Застосування декрету на Полтавщині набувало системного характеру: у районних судах накопичувалися справи голодуючих селян, засуджених за підбирання колосків із вже зібраних полів, зберігання зерна вдома або винесення з колгоспного складу мізерної кількості продовольства [4, с. 10]. Паралельно у грудні 1932 р. на «чорну дошку» — режим повної господарської блокади — були занесені полтавські села Лютенька Гадяцького району та Кам'яні Потоки Кременчуцького району [4, с. 13]. Мешканці занесених сіл позбавлялися підвозу товарів кооперативної та радянської торгівлі й доступу до солі, гасу, сірників і ліків. Поєднання масового застосування декрету з режимом «чорних дощок» і заборонаю виїзду за межі голодуючих районів утворювало комплексний правовий механізм, що

унеможлиблював будь-яке виживання.

Таким чином, декрет від 7 серпня 1932 р. слід розглядати як кримінально-правовий акт із законодавчими колізіями. Його структурні особливості — нерозмежованість санкцій, абсолютна заборона амністії та пряме скасування принципу незворотності закону — є свідомими законодавчими рішеннями, що максимально розширювали репресивний потенціал норми. У сукупності з системою «чорних дощок» і заборonoю пересування він утворював цілеспрямований правовий механізм знищення українського селянства, кваліфікований сучасною наукою як геноцид.

Література

1. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: злочини проти народу. 3-тє вид., доп. Дрогобич : Відродження, 2008. 273 с.
2. Голодомор 1932–1933 років в Україні : документи і матеріали / упоряд. Р. Я. Пиріг ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 1128 с.
3. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид : труднощі усвідомлення. Київ : Наш час, 2007. 424 с.
4. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Полтавська область / упоряд.: О. А. Білоусько, Ю. М. Варченко, В. О. Мокляк [та ін.] ; Укр. ін-т нац. пам'яті, Держ. архів Полтав. обл. Полтава : Оріяна, 2008. 1200 с.

ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Владімірова Олена,
студентка I курсу

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г. В.

Сьогодні тема забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного

стану є досить актуальною в нашій державі. Військова агресія російської федерації та запровадження воєнного стану поставили перед державою складне завдання – забезпечити національну безпеку та водночас гарантувати дотримання основоположних прав людини. У таких умовах особливого значення набуває визначення правових механізмів обмеження прав, їхніх допустимих меж і відповідності міжнародним стандартам.

Згідно з Основним Законом держави – Конституцією України – найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст. 3). Право на життя закріплене як невідчужуване (ч. 1 ст. 27) і непорушне (ст. 21), що означає обов'язок держави забезпечувати його захист [1]. Це право є базовим, адже саме воно створює основу для реалізації всіх інших прав та свобод. Конституція також проголошує рівність усіх людей у правах і гідності (ст. 21) та встановлює, що права і свободи не є вичерпними та не підлягають звуженню при прийнятті нових законів (ст. 22).

Разом із тим, Конституція передбачає можливість тимчасового обмеження деяких прав на період дії воєнного чи надзвичайного стану. Такі обмеження мають здійснюватися виключно на підставі закону, бути обґрунтованими, необхідними та пропорційними. Воєнний стан в Україні запроваджено на підставі Указу Президента від 24 лютого 2022 року, який був виданий відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». У межах цього нормативного регулювання воєнний стан розглядається як спеціальний правовий режим, що забезпечує державним органам розширені повноваження та допускає тимчасове звуження обсягу прав і свобод громадян.

Конституція України встановлює чітке правило: навіть у воєнний час або під час дії надзвичайного стану існує низка основних прав і свобод, які не підлягають жодним обмеженням. Це незмінне ядро включає, зокрема, рівність усіх перед законом, право на громадянство, життя, повагу до людської гідності, свободи та особистої недоторканності, право на судовий захист, презумпцію невинуватості та заборону примусу до самозвинувачення або свідчення проти

близьких. Такий підхід підкреслює, що навіть у найскладніших умовах держава зобов'язана суворо дотримуватися основних прав людини [3, с. 112].

Інші права, зокрема свобода пересування, свобода слова чи право власності, можуть бути обмежені, але лише в обсязі, необхідному для досягнення законної мети – захисту держави та суспільства [3, с. 115]. Ключовим при цьому є дотримання принципу пропорційності, який передбачає баланс між публічними інтересами та правами особи [2, с. 24].

Важливим аспектом є відповідність національної практики міжнародним стандартам. Держава може тимчасово відступити від деяких вимог Європейської конвенції з прав людини (відповідно до статті 15), коли діє надзвичайний стан. Однак такі дії дозволені лише за умови, що вони є суворо необхідними, не надмірними (пропорційними загрозі) та застосовуються однаково до всіх (без дискримінації). Крім того, навіть у таких умовах забороняються катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження [4, с. 72].

Ефективність забезпечення прав людини значною мірою залежить від функціонування державних інституцій. Важливу роль відіграють судова влада, правоохоронні органи, а також парламентський контроль і діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Водночас існують об'єктивні труднощі, пов'язані з безпековими викликами та обмеженістю ресурсів, що може призводити до ризиків надмірних або необґрунтованих обмежень прав і свобод. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває посилення механізмів контролю за діяльністю органів влади та забезпечення доступу до правосуддя незалежно від безпекової ситуації в державі.

Отже, визначені в Конституції України гарантії прав і свобод в умовах воєнного стану повинні забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та захистом прав людини. Подальший розвиток законодавства та практики його застосування має бути спрямований на мінімізацію обмежень прав, підвищення ефективності їхнього захисту та забезпечення відповідності

міжнародним стандартам, у тому числі в період дії воєнного стану.

Література

1. Принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини. *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/311-pryncyp-nevidchuzhuvanosti-i-neporushnosti-prav-i-svobod-lyudyny>.
2. Серватюк Л. В. Правомірне обмеження прав людини: міжнародне та національне право. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 32. Т. 1. С. 23–28. URL: <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v32/8.pdf>.
3. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.. Львів). ЛьВДУВС, 2022. 315 с.
4. Лазарєв В. В., Малиновська Т. М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного часу в Україні. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-практ. конф. – Харків : ХНУВС, 2022. С. 71–73.

ОСВІТНЯ РЕФОРМА 1958-1959 РОКІВ СРСР, ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ

Возниця Владислава,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Козаченко А. І.

Дослідження зазначеної теми є надзвичайно важливим в умовах декомунізації та становлення національної ідентичності, розвіювання міфу про дружбу народів, а також для аналізу історичних передумов, що зумовили наративи про комплекс меншовартості. Це особливо актуально, оскільки одним з аргументів нападу Росії на Україну є ідеологічний міф про захист російськомовного населення.

24.12 1958 р. сесія Верховної Ради СРСР ухвалила закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Закон містив 4 розділи та 42 статті: I розділ «Про середню школу» (1-11 ст.), II розділ «Про професійно-технічну освіту» (12-20 ст.), III розділ «Про середню спеціальну освіту» (21-26 ст.), IV розділ «Про вищу освіту» (27- 42 ст.) [1]. На його основі Верховна Рада УРСР 17.04 1959 р. прийняла республіканський закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». Ключовою стала ст. 9, відповідно до якої навчання в школах УРСР здійснюється рідною мовою учнів, але питання про мову шкільного навчання мали вирішувати батьки. Стаття була викладена як диспозитивна. Однак юридичний принцип свободи вибору дієвий лише тоді коли існує рівноправність суб'єктів. У СРСР російська мова мала позаконкурентний статус: нею велося діловодство, працювали партійні органи, наука, армія та більшість промислових підприємств. До ухвалення цього закону вивчення української мови в російськомовних школах УРСР було обов'язковим. Ст.9 перетворила українську мову з обов'язкової державної дисципліни на факультативну. Вона стала класичним прикладом використання легітимного законодавчого акту для прихованого демонтажу національної ідентичності. З юридичної точки зору, ця стаття є маніпулятивним законодавством. Зазначені зміни спровокували те, що кількість шкіл з українською мовою викладання стрімко зменшувалася, ігнорувалося вивчення української літератури та мови в російських школах, скорочено кількість годин викладання української мови й літератури. Якщо зробити аналіз джерел, то можна зробити висновок, що більшість літератури друкувалося російською мовою. З 1954 р. знання української мови не є обов'язковою умовою при вступі до університетів республіки [2, с. 835]. Як наслідок кількість російськомовних шкіл збільшилася з 4192 в 1958-1960 навчальному році до 4703 в 1965-1966 роках. Кількість україномовних шкіл за цей період зменшилася з 25 308 до 23 574. На кінець 1952-1953 навчального року в республіці налічувалося 25 464 навчальні заклади з українською мовою

викладання, 2958 російською мовою, 175 молдовською, 98 угорською, 6 польською. Буковина, Галичина та Волинь мали понад 93 % українських шкіл найбільший відсоток УРСР. Проте 17.09 1959 ВР УРСР продублювала постанову пленуму ЦК КПРС 1958 про перехід шкіл на російську мову викладання, що обумовило умови для подальшої русифікації навчального процесу. Виступи В. Сухомлинського, А. Малишка, М. Рильського, М. Бажана, І. Дзюби, М. Шумила, О. Гончара на захист української мови успіхом не увінчалися [3, с. 536]. І, як наслідок, зазначений закон позбавляв українську мову статусу обов'язкової мови навчання в школах України.

Закон фактично вів до скасування українських загальних закладів середньої освіти і до перетворення їх на російські. Якщо ж батьки оберуть українську школу з українською мовою викладання, то це могло супроводжуватися негативних наслідків [4, с.10-11]. Він мав стати найбільш ефективним каталізатором русифікації народної освіти, через те що ініціатива йшла знизу, від батьків. Та все ж таки високопоставлені компартійно-радянські чиновники були вимушені під час дискусії визнати, що українська мова повинна залишитись обов'язковою для вивчення в російськомовних школах. Те, що якою мовою відбудуватиметься навчання, батьки обирали самостійно - це був ще один із способів стирання кордонів між націями та прийняття окупаційного режиму за свій, створюючи ілюзію вибору, який вже насправді був зроблений за них. Тож з метою майбутнього працевлаштування на більш оплачувану роботу, особливо у великих містах, батьки обирали російську мову, як більш перспективну.

Отже, можна констатувати, що як наслідок закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» маргіналізував українську мову, закріпив елітний статус російської мови та утвердив тотальне домінування російської мови майже в усіх сферах життя, створивши всі умови для психологічного примусу та ставши ефективним засобом прихованої русифікації.

Література

1. Закон СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» 1958 р. URL:<https://sites.google.com/view/odessa-school121/pro-osvitu>
2. Шевченко С. М. Розвиток шкіл з російською мовою навчання в Українській РСР у контексті освітньої реформи кінця 1950-х - початку 1960-х рр. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. 842с.
3. Хоменко Н.М., Янковська О.В. Середня освіта в Україні. Середня освіта в УРСР від Другої світової війни до руйнації СРСР. *Енциклопедія історії України*: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL:<http://www.history.org.ua/?termin=serednjaosvitavukrajiniserednjaosvitavursrviddrugojisvitovojivijnydorujnatsijisr>
4. Петро О. Русифікація України і боротьба за рятування Української нації. Архіви ОУН в УІС-Лондон Бібліотека: № 313. 1986. 31 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/odarchenko-p-rusyfikacziya-ukrayiny-i-borotba-za-ryatuvannya-ukrayinskoyi-nacziyi/>

ПОМ'ЯКШУЮЧІ ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ ЗА «ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 РОКУ

Гаспарян Ліана,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Козаченко А. І.

Актуальність дослідження інституту обставин, що пом'якшують відповідальність за збірником «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), зумовлена необхідністю дослідження генези кримінального права на українських землях. Аналіз історичної індивідуалізації покарань дозволяє простежити гуманізацію правосуддя та має значення для розвитку теоретико-правових засад сучасного законодавства.

Питання правового змісту та історичного значення «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року перебуває у центрі уваги багатьох дослідників. Окремі аспекти інституту покарання висвітлено у працях О. Є. Блажівської, І. М. Мищака, К. А. Вислобокова та Ю. С. Шемчушенка. Зокрема, дослідники наголошують на унікальному поєднанні у правовому збірнику норм звичаєвого права та тогочасних європейських традицій, що зумовило гуманізацію відповідальності.

У системі тогочасного судочинства пом'якшувальні обставини відігравали ключову роль. Законодавець XVIII ст. усвідомлював, що механічне застосування санкцій є несправедливим, тому судді були зобов'язані зважати як на психофізичні особливості злочинця, так і на об'єктивні умови вчинення правопорушення [1, с. 14].

Одним із головних критеріїв пом'якшення покарання виступав вік. Відповідно до глави XX (артикуль 44), неповноліття суттєво знижувало рівень вини, оскільки підлітки не могли повною мірою усвідомлювати наслідки своїх дій [2, с. 306]. Хоча точних меж деліктоздатності закон не фіксував, системний аналіз норм про опіку (глава XXI) дозволяє вважати такою межею 18 років для юнаків та 13 років (або моменту заміжжя) для дівчат. Підставою для пом'якшення відповідальності також був похилий вік злочинця (глава VIII, артикуль 24), а саме досягнення особою 70 років, яка під впливом фізичної або психологічної немічності ставала менш здатною до вчинення тяжких злочинів [2, с. 119].

Жінки, особливо вагітні, мали беззаперечне право на м'якші санкції. Це диктувалося як мораллю, так і практичною неможливістю відбування ними суворих покарань. Надзвичайно прогресивним для свого часу було також врахування психічного стану особи. Згідно з главою XX (артикуль 44), вчинення злочину в стані сильного душевного хвилювання або наявність вираженого психічного розладу дозволяли суду суттєво пом'якшити покарання [1, с. 15].

Велике практичне значення мала оцінка зовнішніх обставин. Дії під примусом, у стані крайньої необхідності чи внаслідок реалізації права на необхідну оборону розглядалися як такі, що виправдовують особу або радикально зменшують її провину. Поряд із цим, кодекс заохочував і позитивну посткримінальну поведінку. Глава XXII визнавала щире каяття та добровільне відшкодування шкоди як міцну підставу для поблажливості [2, с. 352].

Варто також звернути увагу на процесуальні механізми реалізації цих пом'якшувальних обставин на практиці. Законодавець наділяв тогочасні судові органи широким розсудом щодо зміни виду та розміру санкції [3, с. 48]. Наявність вищезгаданих факторів дозволяла суддям замінювати найвищу міру покарання (смертну кару чи калічницькі екзекуції) на значно менш суворі альтернативи, такі як грошові штрафи, відшкодування збитків потерпілому або церковне покаяння.

Така детальна регламентація інституту пом'якшення не виникла стихійно: вона стала результатом органічного синтезу місцевого українського звичаєвого права, передових норм Литовських статутів та положень магдебурзького права [3, с. 50]. Завдяки такій інтеграції правових традицій було сформовано автентичний нормативний фундамент, що за своїми гуманістичними засадами став одним із найбільш передових явищ у тогочасній європейській юриспруденції.

Попри прогресивність, збірник мав суттєві недоліки, насамперед становий характер правосуддя, що робило відповідальність залежною від соціального статусу особи. Відсутність чітко визначених меж деліктоздатності та широкий судовий розсуд створювали підґрунтя для суб'єктивізму й неоднакового трактування правових норм [1, с. 16]. Крім того, тогочасний гуманізм залишався обмеженим феодальним світоглядом, допускаючи жорсткі тілесні екзекуції, що суперечать сучасним правовим стандартам.

Отже, «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року стали знаковим етапом розвитку правової думки, закріпивши перехід до принципів гуманності та індивідуалізації покарань. Збірник систематизував

пом'якшувальні обставини, зобов'язавши суддів зважати на вік, стать, психофізичний стан особи та об'єктивні умови злочину. Попри властивий XVIII ст. становий характер, збірник продемонстрував високий рівень юридичної техніки, а сформовані в ньому засади справедливої диференціації відповідальності заклали фундамент для подальшої еволюції українського кримінального законодавства.

Література

1. Блажівська О. Є. Інститут покарання за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014 р. Вип. 24, т. 1. С. 14–17.

2. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; упоряд. та авт. нарису К. А. Вислобоков ; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Право, 1997 р. 547 с.

3. Мищак І. М. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.: особливості побудови та кількісні показники. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2020. Вип. 3 (114). С. 44–52.

ОСОБИСТІ ПРАВА ЖІНКИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1529 РОКУ

*Гинга Олександра,
студентка I курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Козаченко А. І.*

Актуальність теми полягає в осмисленні історичних витоків правового статусу жінки-шляхтянки на українських землях у контексті європейської правової традиції.

Проблематика правового статусу жінки вже привертала увагу сучасних дослідників. Зокрема, гендерні аспекти Литовських статутів аналізує І. Ворончук, історико-правову еволюцію прав жінок простежує І. Перів, питання

злочинів проти жінок у системі середньовічного права досліджує А. Мацелюх, а кримінально-правовий захист життя жінки розглядає О. Мартинюк.

Важливою складовою Литовського статуту 1529 р. стало закріплення IV та V розділах права за жінкою самостійно вирішувати питання вступу в шлюб, як це передбачало давньоруське канонічне право. Окрім того, VII розділ Статуту 1529 р. вперше виокремлює кримінальні норми, які гарантували захист життя та недоторканності жінки-шляхтянки [1, с. 91-106].

Литовський Статут 1529 р. окремо забезпечував правовий захист честі та гідності жінки, що закріплювалось у розділах VI, VII та XI–XIII. Законодавець встановлював відповідальність за образу, наклеп, публічне приниження, а також за насильницькі дії щодо жінки. Особлива увага приділялася охороні честі шляхтянок, що було пов'язано зі становою структурою суспільства. Порушення честі жінки розглядалося не лише як приватна шкода, а й як посягання на суспільний порядок і станову гідність родини. Відповідні норми передбачали грошові штрафи та інші санкції залежно від тяжкості правопорушення [2, с. 78].

IV і V розділи регулювали шлюбні відносини. Хоча жінка перебувала під опікою батька або чоловіка, норми Статуту частково визнавали значення її згоди на шлюб. Заборонялося викрадення жінки в супереч волі її родини, а примусовий шлюб тягнув юридичну відповідальність, що свідчить про певний правовий захист її волі у сімейному житті [2, с. 80].

Згідно Статуту 1529 року значна частина статей була присвячена правовому становищу жінок. Зокрема, IV розділі Статуту «Про опіку та виховання дітей» регламентував правила виховання дівчат, їхні шлюбні права та питання опіки [3, с. 333].

Важливим аспектом особистих прав був правовий статус вдови. Після смерті чоловіка жінка-шляхтянка не втрачала правосуб'єктності та могла виступати стороною у правових відносинах, що врегульовував X розділ Статуту. Вдова перебувала під окремим правовим захистом, що підтверджує визнання її самостійного юридичного статусу. Законодавство не розглядало її

виключно як об'єкт опіки, а визнавало суб'єктом права, здатним реалізовувати свої інтереси у суді [2, с. 78;].

IV розділ Статуту 1529 р. наголошує, що жінки мали обмежену, але законодавчо закріплену процесуальну дієздатність: вони могли виступати в суді особисто або через представників. Це свідчить про нормативне визнання їхнього правового статусу [2, с. 78].

Важливою складовою правового статусу шляхтянки була її особиста недоторканність. Розділи VI, VII та XI–XIII передбачали відповідальність за побиття, викрадення й інші форми насильства, зокрема примусовий шлюб. За такі дії встановлювалися значні штрафи або інші санкції, що свідчить про прагнення обмежити насильницьке втручання в життя жінки та забезпечити її фізичну безпеку [4, с. 387].

VI розділ Статуту 1529 р. передбачав також посилений захист жінок: за їх убивство встановлювалося подвійне відшкодування («совито»), а також право на отримання головщини, розмір якої залежав від соціального статусу. Литовський статут охороняв особисті права жінок усіх станів, однак шляхтянки користувалися суворішими правовими гарантіями [5, с. 98].

Задля більш комплексного розуміння правового становища жінок зазначеного періоду доцільно порівняти його з умовами в Західній Європі, де жінки зазнавали значного обмеження у майнових і особистих правах. Жінки не мали можливості самотійно захищати власні інтереси чи інтереси своїх дітей, хоча зобов'язані були піклуватися про належне призначення опікуна [3, с. 334].

Отже, наліз Литовського статуту 1529 р. дає підстави стверджувати, що він надавав жінкам-шляхтянкам значні правові гарантії, зокрема щодо самотійного вибору шлюбу й фізичної недоторканності. Статут 1529 р. передбачав юридичну відповідальність за порушення цих прав, закріплював процесуальну дієздатність жінок. Порівняно з Західною Європою, права українських шляхтянок були більш комплексно захищеними. Таким чином, Литовський статут 1529 р. став важливим джерелом формування правового статусу жінки на українських землях у XVI столітті.

Література

1. Бурдін М. Ю., Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум . Харків : Майдан. 2021. 890 с.
2. Ворончук І. Литовські Статути Великого Князівства Литовського з погляду гендерної експертизи. *Українознавство*. 2021. № 3. С. 72–86.
3. Перів І. В. Історико-правова ретроспектива трансформації прав жінок у найдавніші періоди. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 29. С. 331–335.
4. Мацелюх А. Система злочинів проти сім'ї та моралі в українському кримінальному праві доби Середньовіччя (XIV – перша половина XVII ст.). *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 385–389.
5. Мартинюк О. В. Вбивство як злочин проти життя жінки за Литовським статутом. *Правничий часопис Донецького університету*. 2015. № 1–2. С. 91–99.

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ТА ОСНОВА ПРАВ ЛЮДИНИ

*Горобець Валентин,
студент 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.*

Осмислення людської гідності як базової юридичної та аксіологічної категорії має визначальне значення для сучасної теорії прав людини, оскільки саме через неї розкривається природа, зміст і призначення всієї системи прав і свобод особи. У науковій літературі людська гідність розглядається не лише як суб'єктивне право, а й як об'єктивне явище, цінність, принцип, джерело прав людини та критерій їх обмеження.

Так О. Бориславська вказує, що у доктрині конституціоналізму людська гідність постає водночас як цінність і суб'єктивне право, як джерело конституційних прав і свобод, як принцип тлумачення, критерій допустимості

конституційних змін і стандарт, що має враховуватися при обмеженні прав людини [1, с. 215]. У такий спосіб людська гідність виявляється не як зовнішнє доповнення до системи прав людини, а як її вихідна основа, що визначає зміст прав і межі втручання держави у сферу особистої свободи.

Особливо виразно зв'язок людської гідності з фундаментальними правами простежується у співвідношенні з правом на життя. Саме життя є первинною передумовою існування та реалізації будь-яких інших прав, а тому його захист закономірно посідає центральне місце у міжнародно-правових актах і сучасних конституціях. Водночас у сучасному праворозумінні право на життя вже не зводиться лише до біологічного існування, а охоплює право людини на гідне життя, за якого забезпечуються реальні гарантії здійснення інших прав і свобод [2].

Показовим у цьому сенсі є рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 р. № 11-рп/99 у справі про смертну кару, в якому Суд, визнаючи неконституційними положення Кримінального кодексу України про смертну кару, виходив не тільки з невід'ємності права на життя, закріпленого у ст. 27 Конституції України, а й із нерозривного зв'язку цього права з повагою до людської гідності, гарантованою ст. 28 Конституції України [3]. Отже, право на життя і право на людську гідність виступають взаємопов'язаними основоположними правами, без яких неможливе повноцінне здійснення всіх інших прав людини.

Міжнародні акти загалом виходять із того, що всі права людини випливають із властивості людській природі гідності, а соціальні, економічні та культурні права, як і право на соціальне забезпечення, мають забезпечувати підтримання гідності людини та її вільного розвитку [5]. У цьому ж руслі побудована і Хартія основних прав Європейського Союзу, яка після набуття у 2009 р. обов'язкової юридичної сили закріпила гідність людини серед неподільних і загальних цінностей Європейського Союзу, а саму систему прав структурувала навколо ціннісних категорій гідності, свободи, рівності та солідарності, які утворюють самостійні розділи документа [6, с. 132–133]. У

такій архітектурі гідність передує системі конкретних прав, виступаючи їхнім джерелом та визначальною ознакою людини.

Не менш важливе значення категорія людської гідності має у зв'язку з розвитком прав четвертого покоління, насамперед соматичних прав, пов'язаних із можливістю розпорядження власним тілом. Саме у цій сфері особливо виразно виявляється межа між науково-технічним прогресом і неприпустимістю таких практик, які посягають на людську гідність. Зокрема, українське законодавство, як і міжнародно-правові акти, допускає терапевтичне клонування, але забороняє репродуктивне клонування людини. Ця заборона закріплена в Законі України «Про заборону репродуктивного клонування людини» та узгоджується з Конвенцією про захист прав людини і гідності людської істоти у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини, а також із Додатковим протоколом до неї, стаття 1 якого забороняє будь-яке втручання, спрямоване на створення генетично ідентичної людської істоти [4].

Отже, гідність людини слід розглядати як самодостатню соціально-правову цінність, що одночасно виступає невід'ємним правом кожного, джерелом інших прав. Подальший розвиток концепції людської гідності пов'язаний із необхідністю її переосмислення у світлі нових викликів – розвитку штучного інтелекту, цифрових технологій і біоінженерії, які породжують раніше невідомі загрози для недоторканності особи.

Література

1. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз : монографія. Харків : Право, 2018. 384 с.
2. Харатян Т. Право людини на життя та суміжні з ним права в системі прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 66–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_4_16
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид

покарання, від 29.12.1999 № 11-рп/ 99. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>.

4. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини, який стосується заборони клонування людей (ETS N 168). Париж, 12.01.1998. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/MU98247>.

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

6. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРАВ ЛЮДИНИ

*Грибанова Олександра,
 студентка 1 курсу
 Полтавського юридичного інституту
 Національного юридичного університету
 імені Ярослава Мудрого
 Науковий керівник – д. ю. н.,
 доцент Терела Г. В.*

Гідність людини як багатогранна людська цінність глибоко увійшла до змісту права. Людська гідність становить онтологічну основу прав і свобод людини та її правового статусу, оскільки ознаки, що характеризують гідність, визначають зміст і спрямованість правового регулювання. Поняття людської гідності пов'язане з визнанням цінності людини та оцінкою її місця у суспільстві й державі, а оціночний аспект гідності виконує нормативну функцію, формуючи вимоги до поведінки особи та стандартів ставлення до неї [1, с. 53].

Людська гідність нерозривно пов'язана з гуманізмом – світоглядом, у центрі якого перебуває ідея людини як найвищої цінності серед усіх інших матеріальних і духовних явищ. Гуманізм утверджує гідність особистості, визнає її відносну зовнішню зумовленість і водночас – внутрішню автономію та

самодостатність. У вузькому розумінні гуманізм визначається як світоглядна позиція, що визнає гідність кожної людини найвищою цінністю людства. У широкому значенні гуманізм постає як культурно-цивілізаційний феномен, що сприяє поступу суспільства та розвитку світової цивілізації загалом. Поєднання вузького й широкого підходів дає підстави розглядати гуманізм як відкриту, динамічну систему ідей, моральних принципів і практичних дій, спрямованих на подолання будь-яких форм нерівності та їх утілення в економічній, політичній і правовій сферах. При цьому незмінним залишається одне положення у цій системі – визнання людської гідності найвищою цінністю у світі [2, с. 16].

Із утвердженням християнства в Європі античне розуміння людської гідності, засноване на ідеях розуму та природи людини, поступилося теократичній моделі, де гідність визначалася відношенням до Бога. На відміну від теоцентричної моделі, сучасна правова думка розглядає гідність як невід’ємне право, що передує іншим, оскільки без нього неможлива реалізація права на життя, здоров’я, свободу та рівність. Людська гідність стала ключовим об’єктом охорони державою та центральною категорією міжнародного права з другої половини XX століття. Вона визнається моральною цінністю та онтологічною основою прав людини, знаходить втілення у правових інструментах. Водночас гідність є спільним підґрунтям імплементації норм міжнародного права і виступає об’єктом їх охорони та захисту [3].

Людська гідність є соціальним феноменом, який постійно змінюється. Її сутність піддається теоретичному осмисленню лише через послідовну зміну і взаємозаміну понять, які відображають її зміст. Людська гідність, з одного боку, відображає найважливіші ціннісні досягнення людства та демонструє рівень гуманістичного розвитку особистості й суспільства. З іншого боку, вона безпосередньо впливає на кожну людину: формує її поведінку через базові суспільні цінності, визначає погляди на життя та систему ціннісних орієнтацій. У такий спосіб людська гідність як суспільний феномен конструює особисту гідність кожної окремої людини [3, с. 13].

В епоху античності людська гідність пов'язувалася з громадянським статусом людини. Вона мала дві складові: гідність члена громади та гідність громадянина. Розвиток ідеї людської гідності – від гідності члена сім'ї та громадянина як суспільної цінності до внутрішньої цінності людини – є центральним напрямом у розвитку філософії та права від античності до сьогодення [3, с. 11]. Сучасне розуміння людської гідності в більшості демократичних країн значною мірою спирається на ідеї Джона Локка про природне право. Ці ж принципи стали підґрунтям сучасної системи захисту прав людини, що сформувалася після створення Організації Об'єднаних Націй. Після Другої світової війни виникла потреба юридично закріпити основні положення вчення про природне право та пов'язані з ним правові норми у документі, визнаному світовою спільнотою. Цьому відповідають положення Загальної декларації прав людини 1948 р., Пакту про економічні, соціальні та культурні права та Пакту про громадянські та політичні права 1966 р., які разом утворюють Міжнародний білль про права людини. Під час підготовки документів та обговорення їх текстів учасники неодноразово підкреслювали роль людської гідності як фундаменту всіх природних прав [4, с. 73–76].

Таким чином, людська гідність є багатовимірною цінністю, яка водночас виступає соціальним феноменом, моральним принципом і фундаментальною основою прав людини. Вона формувалася історично – від античності до сучасності, набуваючи нового змісту в епоху Відродження та знаходячи нормативне закріплення у сучасній міжнародно-правовій системі. Гуманістичний підхід підтверджує, що людина є найвищою цінністю, а її автономія, самодостатність і рівність мають бути визнані та гарантовані в всіх сферах життя. Сучасні міжнародні стандарти прав людини закріплюють і захищають гідність як невід'ємну умову розвитку особистості та суспільства, підкреслюючи її центральне значення для правової держави та морально-правових відносин у світі.

Література

1. Гришук О. В. Особливості закріплення ідеї людської гідності у

правових актах ООН. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 53–55.

2. Морозова Л. П. Гуманізм: особливості історичного розвитку. *Гуманізм і освіта*. 2010. № 8. С. 38–41.

3. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект : автореф. ... дис. д-ра юрид. Наук. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 36 с.

4. Підгородинський В. Поняття честі та гідності особи. *Вісник прокуратури*. 2009. № 10. С. 88–94.

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В СИСТЕМАХ ЗАГАЛЬНОГО ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ПРАВА

*Давиденко Євгенія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.*

У сучасних правових системах зростає значення дослідження ролі судової практики у формуванні та функціонуванні права. Судові рішення виступають не лише засобом правозастосування, а й важливим чинником їх уточнення та розвитку, сприяючи формуванню єдиного правового простору. З огляду на неможливість створення абсолютно досконалого законодавства, судова практика може відігравати неабияку роль у подоланні прогалин у правовому регулюванні та конкретизації змісту правових приписів, що зумовлює необхідність аналізу її значення як джерела права у різних правових системах.

Тривалий час у вітчизняній юридичній науці домінувало уявлення про те, що єдиним джерелом розвитку права є воля законодавця. Як зазначає Дашковська О. Р., судам відводилася переважно функція застосування певних норм, в той час як можливість впливу рішень суду на правотворення фактично не визнавалася [1, с. 34]. Водночас у країнах загального права правове

регулювання здійснюється не лише через законодавство, оскільки значна частина правил поведінки формується судами, а їхні рішення можуть набувати прецедентного значення.

З огляду на це поняття «судова практика» та «судовий прецедент» не слід ототожнювати, адже вони є різними проявами судової правотворчості та потребують чіткого термінологічного розмежування. Прецедентне право розуміють як сукупність норм і принципів, сформованих суддями під час розгляду справ, проте не кожне судове рішення стає прецедентом [1, с. 35].

Судова практика як у державах загального, так і континентального права спрямована передусім на вирішення конкретного спору, однак у системі загального права вони можуть формувати загальнообов'язкове правило поведінки. На відміну від континентальної моделі норми (гіпотеза – диспозиція – санкція), у цій системі правове правило виводиться із судової аргументації у вигляді принципу «ratio decidendi», який має обов'язкову силу та застосовується судами нижчих і рівних інстанцій під час розгляду подібних справ [1, с. 37].

Такий механізм формування прецедентного права істотно вплинув на законодавчу техніку країн загального права, норми яких відзначаються більшою казуальністю та деталізацією порівняно з континентальним правом, що зумовлює потребу їх подальшого розвитку через судові прецеденти [2, с. 137].

У країнах континентального права судова практика розглядається як одна з форм впливу судової діяльності на розвиток права, але має допоміжний характер і вважається необов'язковим, вторинним джерелом. Вона може використовуватися для обґрунтування судового рішення, проте посилення лише на неї не є достатнім. Як зазначає Петришин О. В., таке обґрунтування повинно посилатися на певний нормативно-правовий акт або інше обов'язкове джерело права [3, с. 209].

Незважаючи на те, що у країнах романо-германської правової сім'ї судовий прецедент традиційно не визнається повноцінним джерелом права,

його практичне значення поступово зростає і використовується для подолання прогалин законодавства та усунення правових колізій [4, с. 26].

Таке становище зумовлене особливостями континентальної правової системи, для якої характерні системність джерел права, пріоритет закону та високий рівень юридичної техніки. Як зазначають науковці, джерела романо-германського права ґрунтуються на концепції домінування закону, що визначає неоднозначний статус судового прецеденту в межах цієї правової сім'ї [4, с. 26]. Унаслідок цього в одних державах він частково визнається джерелом права, тоді як в інших така можливість заперечується.

У континентальному праві значення прецеденту переважно пов'язується з доктриною *jurisprudence constante*, тобто доктриною усталеної судової практики [5]. У межах цього підходу правове значення має не окреме судове рішення, а узгоджена сукупність рішень, що формує стабільну практику застосування права. Саме тому поняття «судова практика» та «судовий прецедент» не є тотожними, оскільки відображають різні правові явища, а в Україні класичне англосаксонське розуміння прецеденту використовується обмежено.

Отже, судова практика відіграє важливу роль у розвитку та функціонуванні сучасних правових систем, виступаючи засобом уточнення, тлумачення та застосування правових норм. Проте відмінності у розумінні та застосуванні судової практики і судового прецеденту зумовлюють необхідність чіткого теоретичного розмежування та подальшого дослідження їх ролі у правовому регулюванні.

Література

1. Дашковська О. Р. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 34–41.
2. Стрельцова О. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики (теоретичний аспект). *Право України*. 2004. № 10. С. 136–140.
3. Петришин О. В. Судова практика як джерело права в Україні: проблеми

теорії / *Питання адміністративного права*. Кн. 3. Харків : Право, 2019. С. 207–215.

4. Петрова Н. О., Клецова Н. В., Калюжна С. В. Наукове дослідження порівняльної теоретико-правової характеристики судового прецеденту й судової практики у правових системах та історичні передумови виникнення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 25–28.

5. Квятковська Б. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз). *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_3

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

*Денисенко Крістіна,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г. В.*

У сучасній теорії права юридична відповідальність розглядається як один із ключових засобів правового впливу на суспільні відносини, що забезпечує охорону правопорядку, захист прав і свобод людини та стабільність правової системи. Її сутність і зміст залишаються предметом наукових дискусій, що зумовлює різні підходи до її розуміння.

У доктрині традиційно виокремлюють позитивну (проспективну) та негативну (ретроспективну) відповідальність. Водночас значна частина науковців заперечує віднесення позитивної відповідальності до юридичної, розглядаючи її як різновид соціальної. У зв'язку з цим переважає підхід, за яким юридична відповідальність має негативний характер і пов'язується із застосуванням санкцій за правопорушення [1, с. 92].

У межах загальнотеоретичних досліджень юридичну відповідальність трактують як правовідносини, як юридичний обов'язок правопорушника або як негативні наслідки застосування санкцій. Водночас вона реалізується в межах охоронних правовідносин, але не тотожна їм, оскільки не вичерпує їх змісту [1, с. 92].

Одним із найбільш обґрунтованих є підхід, за яким юридична відповідальність розглядається як форма державно-правового примусу. Вона полягає у застосуванні до правопорушника передбачених законом заходів, що спричиняють несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру. Відповідно, підходи до її визначення умовно поділяються на ті, що ґрунтуються на теорії державного примусу, і ті, що пов'язують її з правовідносинами [2, с. 13].

Юридична відповідальність як явище об'єктивного права закріплюється у нормативно-правових актах і реалізується у правозастосовній діяльності за участю уповноважених державних органів. Вона є особливим різновидом соціальної відповідальності, який характеризується нормативною визначеністю та забезпечується державним примусом [3, с. 67].

У сучасній теорії права утвердився дуалістичний підхід до розуміння юридичної відповідальності, однак у суспільстві вона часто сприймається переважно як покарання. Насправді ж її зміст є ширшим і включає не лише каральний, а й превентивний та виховний вплив [4, с. 20].

Як засіб правового впливу юридична відповідальність виконує охоронну, превентивну, відновлювальну та виховну функції. Охоронна функція полягає у захисті правопорядку та припиненні правопорушень через застосування санкцій [5, с. 13]. Превентивна функція спрямована на попередження правопорушень як шляхом впливу на правопорушника, так і через формування у суспільстві переконання в невідворотності відповідальності.

Відновлювальна функція забезпечує відшкодування шкоди та поновлення порушених прав, що особливо проявляється у цивільно-правових відносинах. Виховна функція полягає у формуванні правосвідомості та правомірної

поведінки, впливаючи як на правопорушника, так і на інших суб'єктів права. Можливість притягнення до відповідальності впливає на свідомість особи та стимулює дотримання правових норм [5, с. 15].

Отже, юридична відповідальність як засіб правового впливу найбільш повно розкривається через систему її функцій. Охоронна функція забезпечує стабільність правопорядку та захист суспільних відносин, превентивна – спрямована на попередження правопорушень, відновлювальна – гарантує поновлення порушених прав і відшкодування завданої шкоди, а виховна – формує правосвідомість і правомірну поведінку суб'єктів права. Взаємодіючи між собою, ці функції забезпечують комплексний вплив юридичної відповідальності на суспільні відносини, що дозволяє розглядати її не лише як засіб покарання, а й як ефективний механізм охорони, регулювання та розвитку правової системи.

Література

1. Жорнокуй В. Г. Юридична відповідальність: сім доктринальних підходів до розуміння сутності. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 90–100.
2. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 1 (67). Т. 1. С. 12–17.
3. Іваниця А. В., Калюжний Д. О. Юридична відповідальність як вид соціальної відповідальності: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 45–50. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/8255/1/20.pdf>.
4. Дубовой А. С., Загребельна Н. А. Теоретичні аспекти визначення змісту юридичної відповідальності. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2023. № 1. С. 112–118.
5. Каленіченко Л. І. Характерні риси державно-правового примусу в змісті юридичної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 78–83. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7fd0137d-9306-4107-a8d0-e7eee1ccd7f3/content?trackerId=89157cb9dd5eab9a>.

ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УНР В ЕКЗИЛІ - ОСЕРЕДОК ВІТЧИЗНЯНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ XX СТ.

*Козаченко Анатолій,
д. ю. н., доцент, завідувач кафедри
теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі, який діяв впродовж 72 років, всебічно досліджували вітчизняні історики та історики права. Особливої уваги заслуговують праці В. Яблонського [1].

Національна революція 1917-1921 рр. створила умови для формування новітньої моделі конституціоналізму в Україні. Після поразки у війні проти більшовицької Росії уряд Директорії УНР на чолі з С. Петлюрою у 1920 р. змушений був емігрувати до Польщі. За цих умов у липні 1920 р. у Варшаві було сформовано український уряд в еміграції, який отримав назву Державний Центр Української Народної Республіки. Він діяв, керуючись законами «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» та «Про Державну Народну Раду Української Народної Республіки» від 12 листопада 1920 р.

Після закінчення Другої світової війни уряд УНР дійшов висновку, що конституційні закони Директорії 1920 р. застаріли і не відповідають політичним умовам післявоєнного часу. За участі громадських організацій та політичних сил в еміграції, що знаходилися на території різних країн, уряд УНР розробив новий конституційний закон «Тимчасовий Закон про реорганізацію Українського Державного Центру», який отримав назву «екзильної конституції». У 1948 р. Президент Державного Центру УНР в екзилі А. Лівницький ухвалив Тимчасовий Закон [2, с. 78]. Питання пов'язані з його розробкою та прийняттям детально досліджував В. Яблонський [2].

Тимчасовий Закон складався із чотирьох розділів і 31 статті. Він врегульовував діяльність вищих органів влади Державного Центру УНР в еміграції. За ст. 1 до вищих органів влади Державного Центру УНР були

віднесені Президент, Віцепрезидент, Уряд і Українська Національна Рада. Основною метою діяльності Державного Центру УНР проголошувалося «відновлення суверенності соборної Української Держави» [3, с. 311].

У розділі 2 закріплювалася діяльність Української Національної Ради, яка «виконувала функції тимчасового законодавчого представництва аж до скликання на звільненій від окупації українській національно-державній території Установчих Зборів» [3, с. 311-312]. Українська Національна Рада формується з числа обраних представників від українських політичних партій терміном на 4 роки (відповідно до змін Тимчасового Закону 1979 р. – 5 років). До повноважень Української Національної Ради відносилося ухвалення законів та державного бюджету, затвердження звіту уряду, обрання Президента, Голови та Президії Ради, членів Контрольної ради і Конституційного трибуналу. Тимчасовий Закон врегульовував статус Голови, Президії та членів Української Національної Ради [3, с. 312-313].

Розділ 3 Тимчасового Закону присвячено Президенту та Віцепрезиденту (посаду запроваджено відповідно до змін Тимчасового Закону 1967 р.). Їх обирала Українська Національна Рада терміном на 5 років. Тимчасовий Закон не врегульовував порядок висування кандидатів на посаду Президента і порядок проведення виборів. Стаття 17 містить перелік повноважень Президента: він верховний командувач військ УНР, призначав голову і членів уряду, затверджував закони, ухвалені Українською Національною Радою, здійснював зовнішньополітичну діяльність. У виняткових випадках Президент міг за пропозицією уряду розпустити Українську Національну Раду [3, с. 319].

Розділ 4 закріплював діяльність уряду УНР, який ніс відповідальність перед Українською Національною Радою і Президентом. Уряд формував дев'ять міністерств (ресортів): зовнішніх справ, внутрішніх справ, військових справ, юстиції, культури, господарських справ, фінансів, інформації, крайових справ. Голова уряду спільно із Президентом визначав напрямки діяльності уряду, вносив на розгляд Української Національної Ради ухвалені урядом законопроекти [3, с. 323].

До «Тимчасового Закону про реорганізацію Українського Державного Центру» вносилися зміни та доповнення у 1949, 1954, 1957, 1971, 1973, 1989 роках [4, с. 507].

Державний Центр УНР в екзилі зберігав спадкоємність і традицію УНР, неперервність демократичних традицій українського конституціоналізму і парламентаризму. У своїй діяльності він опирався на IV Універсал УЦР, Універсал Трудового конгресу України, конституційні акти Директорії УНР та нормативні акти Ради Народних Міністрів УНР.

Серед головних напрямків діяльності Державного Центру УНР була робота з метою відновлення незалежної української держави, налагодження співпраці із західними країнами та міжнародними організаціями, інформування західних країн про УНР та «українське питання», консолідація та підтримка української еміграції, організація антибільшовицької боротьби, донесення до демократичних країн світу правдивої інформації про злочини радянського тоталітарного режиму.

Таким чином, діяльність Державного Центру УНР в екзилі засвідчувала неперервність та наступність української національної державно-правової традиції, забезпечувала подальший розвиток ідей народного суверенітету, демократії, багатопартійності та парламентаризму. Значення Державного Центру УНР полягає у тому, що він сприяв збереженню та розвитку вітчизняного конституціоналізму, в основу якого було покладено європейські демократичні цінності.

Література

1. Яблонський В.М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921-1992 роки) : монографія. Київ : КНТ, 2020. 646 с.

2. Яблонський В. «Конституція» Державного центру УНР в екзилі у 1948–1992 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: Збірник наукових статей*. Вип. 10. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yablonskyi_Vasyl/

3. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали. Ред. Л. Винар, Н. Пазуняк. Філадельфія, Київ, Вашингтон: Фондація ім. С. Петлюри, 1993. 494 с.

4. Музика І.В. Документальна спадщина ДЦ УНР в екзилі як пам'ятка правової думки. *Правова держава. Щорічник наукових праць*. 2018. Вип. 29. С. 505-514.

ПРАВО І РЕЛІГІЯ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ

*Маладика Богдан,
студент 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г. В.*

Проблема співвідношення та розмежування права і релігії традиційно посідає вагоме місце в загальнотеоретичній юриспруденції. Як дві фундаментальні ціннісно-нормативні системи соціального регулювання, вони відіграють ключову роль у впорядкуванні суспільного життя та формуванні поведінкових установок. Водночас їхня взаємодія є доволі складною, оскільки обидва явища покликані захищати базові цінності та спираються на моральне підґрунтя, але використовують для цього принципово різні інструменти впливу [3, с. 46]. Метою цього дослідження є систематизація та аналіз ключових критеріїв розмежування правових і релігійних норм у контексті загальної теорії права.

Варто зауважити, що між правом і релігією існує глибока світоглядна відмінність. М. Козюбра слушно наголошує, що вони являють собою принципово різні форми світосприйняття та методології пізнання дійсності – принаймні в межах світської правової традиції [4, с. 3, 11]. Якщо правова система тяжіє до раціональності та формальної логіки, то релігійна нормативність нерозривно пов'язана із сакральністю та вірою в надприродне [4, с. 4–5]. Змішування цих світоглядних парадигм у практичній площині, особливо в умовах сучасної світської держави, здатне спровокувати нормативні

колізії та необґрунтоване втручання в особисте життя громадян [3, с. 49].

У сучасній правовій доктрині виокремлюють декілька магістральних ліній, за якими проводиться розмежування зазначених систем. Передусім, принципова відмінність полягає у джерелах утворення та способах формалізації. Держава встановлює, санкціонує або офіційно визнає норми права, надаючи їм формальної визначеності через нормативно-правові акти [3, с. 48]. На противагу цьому, релігійні норми мають сакральне походження або формуються безпосередньо релігійними інституціями й фіксуються у священних текстах і догматах без прямого втручання державного апарату.

Наступним критерієм розмежування права і релігії виступає сфера та об'єкт регулювання. За визначенням Л. Кочетова, право зорієнтоване виключно на зовнішній світ; воно впорядковує вчинки людей, фіксує зовнішню сторону поведінки і не має змоги втручатися в думки людини до моменту їх матеріалізації у конкретні дії [2, с. 11–12].

Релігія ж, навпаки, здійснює вплив на внутрішній світ особистості, її наміри та мотиви, оцінюючи не лише зовнішню поведінку, а й помисли крізь призму гріха та духовного спасіння [2, с. 12].

Особливої уваги заслуговує розмежування за механізмом забезпечення (санкціями). Як зазначає М. Волошин, правові та релігійні норми мають принципово різний інструментарій впливу [1, с. 30].

Реалізація норм права гарантується заходами державного примусу, а їх порушення тягне за собою ретроспективну юридичну відповідальність [1, с. 33].

Релігійний регулятор спирається здебільшого на внутрішнє переконання особи, її совість та страх перед духовним осудом [1, с. 33].

Відповідні санкції (наприклад, єпитимія чи анафема у християнстві, херем в іудаїзмі) позбавлені державного примусового характеру і мають виключно морально-духовний чи внутрішньоорганізаційний характер.

Крім того, ці дві системи мають різне коло адресатів. Норми права наділені властивістю загальнообов'язковості для всіх осіб, які перебувають під

юрисдикцією держави. Дія ж релігійних норм поширюється лише на добровільних послідовників конкретного віровчення і не має загальнообов'язкової сили для всього суспільства [1, с. 29].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що незважаючи на тісну історичну взаємодію, право і релігія залишаються самостійними нормативними явищами з різною природою. Їх розмежування за формально-джерельним, предметним, суб'єктивним та санкційним критеріями є об'єктивною необхідністю. Чітке усвідомлення меж застосування цих систем створює підґрунтя для ідеологічної нейтральності правотворчого процесу, запобігає неправомірному застосуванню державного примусу у сфері духовних переконань та є важливою передумовою забезпечення свободи совісті в демократичному суспільстві.

Література

1. Волошин М. В. Взаємодія релігії та права в релігійно-правовому регулюванні: юридичний та релігієзнавчий аналіз. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 4(17). С. 28–34.
2. Кочетов Л. Г. Релігія і право як ціннісно-нормативні системи соціального регулювання. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 13.
3. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 44–51.
4. Козюбра М. І. Право, наука та інші форми світосприйняття і методологія: лінії взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 3–12. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ca8636d-b22a-4e96-8fc6-c5dfdb0045aa/content>.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ПИТАННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО

*Маховська Аріна,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Козаченко А.І.*

Аграрне питання в період Української революції 1917–1918 рр. стало одним із визначальних факторів державотворчих процесів, оскільки саме від способу його вирішення залежав рівень підтримки влади з боку селянства, яке становило більшість населення. Законодавче регулювання земельних відносин та механізми їх реалізації в період діяльності Української Центральної Ради (далі – УЦР) та Української Держави гетьмана П. Скоропадського суттєво відрізнялися як за своїм змістом, так і за практичними результатами.

Аграрна політика УЦР формувалася під впливом соціалістичних ідей та була спрямована на ліквідацію великого землеволодіння. Як зазначає Р. В. Тимченко, ключовими нормативними актами стали Універсали Центральної Ради, зокрема Третій Універсал від 7 (20) листопада 1917 р., яким проголошувалося скасування права приватної власності на поміщицькі, удільні, монастирські та інші землі, а також Закон про землю від 18 (31) січня 1918 р., що остаточно закріпив принцип соціалізації землі [1, с. 56]. Земля визнавалася власністю всього трудового народу без права купівлі-продажу [2, с. 60].

Закон передбачав передачу земель 1918., у користування селянам за трудовою нормою, тобто залежно від можливостей обробітку, без застосування найманої праці. Також заборонялося використання землі з метою отримання прибутку шляхом експлуатації інших осіб. Таким чином, законодавство УЦР було спрямоване на встановлення соціальної справедливості та задоволення інтересів селянства, але водночас ігнорувало економічні механізми ефективного

господарювання [1, с. 59].

Механізми реалізації аграрної політики УЦР покладалися на систему земельних комітетів (волосних, повітових, губернських), які повинні були здійснювати облік земель, їх перерозподіл та контроль за використанням. Проте, як підкреслює О. М. Мироненко, відсутність чіткої вертикалі управління, недостатній рівень правового забезпечення та політична нестабільність призвели до того, що ці органи діяли переважно стихійно, а на практиці це вилилося у масове самовільне захоплення поміщицьких земель [3, с. 148].

На відміну від УЦР, аграрна політика Української Держави гетьмана П. Скоропадського базувалася на консервативних засадах та передбачала відновлення приватної власності на землю. Як зазначає П. П. Гай-Нижник, важливим кроком стало видання «Грамоти до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р., якою скасовувалися акти Центральної Ради та проголошувалося відновлення права приватної власності [4, с. 118]. Гетьманський уряд видав низку законів, постанов і адміністративних розпоряджень, спрямованих на повернення поміщицьких земель та відновлення права власності.

Законодавство періоду Гетьманату передбачало також проведення аграрної реформи шляхом викупу частини великих маєтків державою з подальшим їх розподілом серед селян. Для цього планувалося створення державного земельного фонду. Водночас важливим елементом було збереження великих господарств як економічно ефективних одиниць, здатних забезпечити виробництво товарної сільськогосподарської продукції [5, с. 14].

Механізми реалізації аграрної політики П. Скоропадського були більш централізованими та організованими. Було відновлено діяльність державного апарату, судової системи та правоохоронних органів, що дозволяло забезпечити виконання законів та захист прав власників. Створювалися спеціальні органи для врегулювання земельних спорів. Разом із тим така політика викликала значне невдоволення селянства, оскільки фактично означала повернення до дореволюційних порядків [4, с. 124].

Порівняльний аналіз показує, що УЦР і Українська Держава використовували принципово різні підходи до вирішення аграрного питання. УЦР орієнтувалася на соціалізацію землі, ліквідацію приватної власності та зрівняльний розподіл, однак не змогла забезпечити ефективні механізми реалізації через слабкість державного апарату. Натомість гетьманський уряд прагнув відновити приватновласницькі відносини та забезпечити економічну стабільність, але втратив підтримку значної частини селянства.

Отже, аграрне питання стало своєрідним індикатором ефективності державної політики в умовах революційних трансформацій. Відмінності у законодавчому регулюванні та механізмах реалізації аграрної політики Української Центральної Ради та Української Держави П. Скоропадського відображають боротьбу між соціалістичною та консервативною моделями розвитку, кожна з яких мала свої переваги та недоліки.

Література

1. Тимченко Р. В. Аграрна політика Української Центральної Ради. Український історичний журнал. 2007. № 6. С. 52–65.
2. Закон про землю від 18 (31) січня 1918 р. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ : Філософська і соціологічна думка, 1992. С. 60–62.
3. Мироненко О. М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 260 с.
4. Гай-Нижник П. П. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Енциклопедія сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т. 14. С. 110–145.
5. Бойко О. Д. Аграрна політика Української Держави П. О. Скоропадського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2018. Вип. 2 (137). С. 12–16.

САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

*Пеляк Валерія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.*

За умов виникнення серйозних загроз державності правова система постає перед необхідністю балансувати між непорушністю прав людини та захистом цілісності самої держави. У теоретико-правовій доктрині захист конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності визнається найважливішою функцією держави, що відображає її здатність до самозбереження [1, с. 345]. Саме ця функція в умовах екзистенційних загроз стає обґрунтованою підставою для певних обмежень прав, адже руйнування державного ладу автоматично унеможлиблює дію будь-яких правових гарантій.

Практична реалізація цієї концепції в Україні відбувається через запровадження особливих правових режимів, що мають на меті поєднання інтересів людини, суспільства та держави [2, с. 224]. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3], який визначає вичерпний перелік та зміст правових обмежень, необхідних для нейтралізації загроз національній безпеці та забезпечення територіальної цілісності держави. На практиці це проявляється у запровадженні заходів, що безпосередньо впливають на реалізацію прав людини: обмеження свободи пересування через встановлення комендантської години, особливий режим в'їзду та виїзду, а також здійснення мобілізаційних заходів. Водночас межі такого втручання чітко окреслені статтею 64 Конституції України [45], яка встановлює перелік фундаментальних прав, що не можуть бути обмежені за жодних обставин. Такий підхід узгоджується з положеннями статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4], згідно з якою будь-який відступ від міжнародних зобов'язань має бути суворо

зумовлений гостротою ситуації та принципом пропорційності.

Юридичний механізм цих обмежень спрямований не на нівелювання прав, а на зміцнення системи правосуддя та збереження громадської довіри до неї в екстремальних умовах [6, с. 78]. З погляду загальної теорії права, правова держава не втрачає своєї сутності під час війни – навпаки, її здатність утримувати власні засоби державного примусу в межах закону стає головним показником стійкості правопорядку.

У цьому контексті контроль за дотриманням прав людини постає як гарантія законності. Як обґрунтовує А. Мерник, судова перевірка, державний нагляд та громадський контроль є обов'язковими елементами, які не дозволяють екстремальним заходам перетворитися на свавілля [7, с. 33–34]. Така багатовекторність нагляду забезпечує безперервність дії принципу верховенства права, не дозволяючи надзвичайним обставинам нівелювати правову природу взаємин між особою та владою.

Разом з тим, ефективність таких запобіжників безпосередньо залежить від внутрішньої структури самого правового режиму, який у кризових умовах не може зводитися до сукупності заборон. Особливого значення набуває адаптивність правового регулювання, яка передбачає поєднання стратегічної визначеності правових стандартів із тактичною гнучкістю інструментів їхньої реалізації [2, с. 227]. Самозбереження держави забезпечується не через тотальне обмеження прав, а шляхом розбудови адаптивного порядку, здатного оперативно реагувати на загрози національній безпеці. У такому контексті правовий інструментарій самозбереження має виключно функціональний характер – він не скасовує права людини, а лише тимчасово змінює порядок їх реалізації.

Пріоритет прав людини залишається непорушним критерієм законності дій влади навіть за умов застосування державою надзвичайних заходів. Аксіологічний підхід дозволяє трактувати права особи як фундаментальну цінність, що визначає межі будь-якого втручання. Існують базові права, які не можуть бути обмежені навіть у військовий час, оскільки вони становлять саму

суть людської свободи. Невідчужуваність прав на життя та повагу до гідності створює юридичний бар'єр, який захищає особу від свавілля апарату примусу.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що самозбереження держави є не альтернативною правам людини, а обов'язковою передумовою для їхнього фактичного існування. Обмеження певних свобод у надзвичайних умовах мають виключно функціональний характер і спрямовані на стабілізацію правопорядку в інтересах усього суспільства.

Література

1. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
2. Вакарюк Л. Поняття та сутність правового режиму. *Публічне право*. 2018. № 1 (29). С. 223–229.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 : ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Матвєєв С., Романова О. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 76–80.
7. Мерник А. Контроль за дотриманням прав людини під час їх обмежень в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30, № 1. С. 31–43.

ПОДІЛ ПРАВА НА ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ ЯК СТРУКТУРНА ОСОБЛИВІСТЬ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

*Пономаренко Єлизавета,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г. В*

Актуальність теми визначена тим, що поділ права на публічне та приватне є базою для розуміння континентальної правової сім'ї, яка є фундаментом нашої правової системи. Сьогодні державні інтереси та приватне життя часто переплітаються, тому важливо чітко визначати межі втручання держави у приватну сферу. Дослідження цих особливостей сприяє гармонізації законів країни з стандартами ЄС, в яких цей поділ є ключовим показником для судового процесу. Проблематику поділу приватного та публічного права досліджували О. В. Петришин, С. П. Погребняк, О. В. Гончарук, Б. М. Дронів та ін. Метою роботи є аналіз поділу права на публічне та приватне як структурної особливості романо-германської правової сім'ї.

Прийнято вважати, що основними напрямками розвитку права континентальної правової сім'ї є публічне та приватне право. Еволюція зазначених понять фактично є історією всього права. Це спричинено передусім впливом римського права, адже романо-германська правова сім'я перейняла такий поділ норм [1, с. 5].

Щоб з'ясувати корені дихотомії публічного та приватного права, необхідно звернутися до досліджень науковців та джерел права стародавніх цивілізацій. Наприклад, до праць давньоримського юриста Ульпіана (близько 170–228 рр.), який саме і розділив право на публічне та приватне, або давньогрецького філософа Аристотеля (384–322рр. до н.е.) [2, с. 11].

Публічне право врегульовує відносини, що стосуються виконання владних функцій держави, а приватне право визначає відносини між суб'єктами права, які не належать до сфери публічного управління [2, с. 12].

Сьогодні зазначене розмежування присутнє і в інших правових традиціях, зокрема в англо-американській правовій системі, але має швидше доктринальний характер [1, с. 5]. Різниця проявляється в тому, що дихотомія у романо-германській правовій системі зафіксована інституційно. Це виражається у наявності систематизованих нормативно-правових актів: Кодекс адміністративного судочинства регулює публічні відносини, тоді як Цивільний кодекс – приватні. У загальній же сім'ї цей поділ не має такого структуроутворювального значення. У ній переважає розподіл на «загальне право» та «право справедливості», де правові питання розглядаються через судовий прецедент [3, с. 22].

Структурна особливість поділу обґрунтовується через чітке розмежування, що безпосередньо впливає на створення спеціалізованих органів, окремих кодексів, різних судових порядків. Ця диференціація здійснюється через застосування різних методів регулювання: у приватному праві – диспозитивний метод, а у публічному – імперативний [2, с. 12]. Також характерна будова підтверджується специфічною юридичною технікою та відмежуванням двох типів відносин: ієрархічних, що ґрунтуються на загальнодержавному інтересі, та рівноправних, що базуються на приватному інтересі [4, с. 10]. Перший означає закріплений у нормах права та визнаний державою суспільний інтерес, орієнтований на забезпечення громадського порядку, безпеки та надійне функціонування держави, тоді як другий є показником визначення приватного права, що проявляється через потреби визначених осіб у відносинах з іншими суб'єктами, а також у їхньому майновому та юридичному становищі [1, с. 6].

Як вважає С. П. Рабінович, фундаментом поділу права на публічне та приватне є особливий тип мислення, властивий європейській культурі. Такий підхід зароджується за часів Аристотеля і полягає в умінні аналізувати, розкладати соціальні процеси на окремі елементи та систематично їх оцінювати [5, с. 7].

Й. О. Покровський стверджував, що відмінність між публічним і

приватним правом полягає в тому, як держава регулює суспільні процеси. Публічне право – це «централізація», тобто всі зобов'язані підкорятися одному «центру», де все і вирішується, йому характерне обов'язкове виконання законів. Тоді як приватному праву, навпаки, властива «децентралізація», а саме: кожен учасник сам вирішує, як йому діяти. Регулювання тут ґрунтується на координації – учасники виявляють власну ініціативу, не очікуючи наказу держави [5, с. 13].

Отже, поділ на приватне і публічне право є ключовою структурною особливістю континентальної сім'ї, що сформувалася під впливом римського права. Цей поділ гарантує структуровану правову систему, де публічне право є сферою юридичної централізації, тобто забезпечення колективних інтересів, тоді як приватне – сферою децентралізації для впровадження особистої свободи.

Література

1. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3–17.
2. Петришин О., Погребняк С. Система права: загальнотеоретична характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С. 9–20.
3. Гамбург І. А., Гамбург С. Л. Сутність публічного права у державах романо-германської та англо-американської правових сімей: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 20–23.
4. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Київ, 2006. 23 с.
5. Дронів Б. М. Взаємовплив приватного і публічного права: сучасна континентально-європейська теорія і практика. Монографія. Харків: Право, 2018. 192 с.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

*Різун Марія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.*

У теорії права правовий режим визначається як система юридичних засобів, що включає дозволи, заборони та обов'язки, які забезпечують впорядкування суспільних відносин [5, с. 42]. У цьому контексті воєнний стан виступає комплексним режимом, який поєднує елементи адміністративного, конституційного та військового права [6, с. 111].

Правовий режим воєнного стану в Україні є особливим правовим інститутом, який запроваджується у випадку збройної агресії або загрози нападу та передбачає надання органам державної влади додаткових повноважень, а також можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини [1]. Його правова природа полягає у встановленні спеціального порядку регулювання суспільних відносин, спрямованого на забезпечення національної безпеки.

Традиційно до ознак правового режиму воєнного стану відносять тимчасовість, винятковість, розширення повноважень органів влади та можливість обмеження прав людини. Однак їхній розгляд виключно як формальних характеристик не дозволяє повною мірою оцінити особливості функціонування цього режиму в сучасних умовах.

Зокрема, тимчасовість воєнного стану є однією з базових ознак, закріплених у законодавстві [1]. Водночас практика його застосування в Україні після 2022 року свідчить про систематичне продовження строку дії цього режиму. Це фактично змінює його сутність, перетворюючи з тимчасового заходу на постійний елемент правової системи, що викликає дискусії щодо відповідності такої практики принципу правової визначеності [2, с. 77]. У

теоретико-правовій літературі цю тенденцію описують як «нормалізацію винятку» – ситуацію, за якої надзвичайний правовий режим поступово втрачає свій винятковий характер і перетворюється на нову правову норму.

Не менш дискусійним є питання обмеження прав і свобод людини. Законодавство України передбачає можливість таких обмежень, однак вони мають бути чітко обґрунтованими та пропорційними. На практиці виникає проблема визначення меж допустимого втручання держави у сферу прав людини, що потребує як нормативного, так і судового контролю [3, с. 132].

Важливе значення у формуванні стандартів обмеження прав має практика Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 29 вересня 2022 року у справі № П/857/7/22 щодо заборони діяльності політичної партії Верховний Суд застосував трискладовий тест відповідності обмеження прав вимогам законності, легітимної мети та необхідності в демократичному суспільстві. Спираючись на практику Європейського суду з прав людини Верховний Суд наголосив, що в умовах війни захист демократії та суспільної безпеки становить нагальну суспільну потребу, водночас будь-яке обмеження має залишатися пропорційним переслідваній меті [4]. Така позиція засвідчує, що навіть за умов воєнного стану держава зобов'язана дотримуватися принципу верховенства права та не допускати надмірного втручання у права людини.

Таким чином, аналіз окремих ознак правового режиму воєнного стану свідчить, що їх реальний зміст формується не лише нормами законодавства, а й практикою їх застосування, зокрема судовими органами. Це обумовлює необхідність комплексного підходу до дослідження цього правового інституту.

Отже, правовий режим воєнного стану в Україні є не лише нормативно визначеним інструментом реагування на загрози державній безпеці, а й складним динамічним явищем, що трансформується під впливом практики його застосування. Окремі ознаки цього режиму – зокрема тимчасовість та можливість обмеження прав людини – у сучасних умовах набувають проблемного характеру, що зумовлює необхідність комплексного підходу до дослідження цього правового інституту. Подальший розвиток правового

режиму воєнного стану має бути спрямований на вдосконалення законодавства, посилення гарантій прав людини та забезпечення ефективного судового контролю за реалізацією надзвичайних повноважень держави.

Література

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95–99.
3. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Том 1. № 91. С. 207–212. .
4. Постанова Верховного Суду від 29 вересня 2022 року у справі № П/857/7/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/uk-ru/vb7_2780-22#Text.
5. Кравчук В. М. Права суддів в умовах правового режиму воєнного стану: актуальні питання обмеження та реалізації. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 5. С. 138–155.
6. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С. 110–115.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ЗАСАДА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Роман Уляна,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.

Актуальність принципу рівності в сучасних умовах зумовлена тим, що він виступає не лише конституційною вимогою, а й критичною передумовою існування правової держави, логічно продовжуючи ідею справедливості та виступаючи запобіжником проти свавілля публічної влади. Метою дослідження

є комплексне визначення змісту принципу рівності як фундаментальної засади правового регулювання та розкриття його багатоаспектного змісту через аналіз сучасних теоретичних концепцій та практики конституційного правосуддя України.

Принцип рівності в парадигмі основних принципів права посідає центральне місце, виступаючи сполучною ланкою між категоріями свободи та справедливості. Як зазначає С. Погребняк, принцип рівності є однією з фундаментальних конституційних вимог, що входить до концепції верховенства права [2, с. 8]. У цьому контексті принцип рівності знаходить своє практичне відображення у забезпеченні рівних прав і можливостей для всіх членів суспільства. Як слушно зауважує Т. Тарахонич: «принцип рівності передбачає рівність громадян усіх національностей, шляхом дотримання їх прав у всіх сферах суспільного життя» [4, с. 44].

Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права демонструє тривалу еволюцію від античних уявлень про «геометричну» та «арифметичну» рівність до сучасних концепцій недискримінації. У сучасному вимірі, як зазначає С. Погребняк, з'являється новий соціальний вимір рівності, який власне і формує порядок денний [1, с. 57].

Глибоке розуміння принципу рівності вимагає його аналізу через чотири основні виміри: рівність перед законом (формальна), рівність ставлення, рівність розподілу та рівність результату. Ці виміри дозволяють диференціювати рівні правового втручання та очікувані наслідки регулювання [2].

Рівність перед законом є первинним і найбільш очевидним виміром, який означає, що кожна людина підпорядковується тим самим нормативним актам, а окремі особи чи групи не можуть мати особливих юридичних привілеїв. Рівність ставлення вимагає від суб'єктів владних повноважень уникати безпідставної диференціації; полягає у забороні різного ставлення до суб'єктів в однакових умовах та однакового – до суб'єктів у різних ситуаціях. Рівність розподілу стосується того, як суспільство розподіляє обмежені ресурси, права,

можливості та обтяження. Рівність результату є найбільш складним виміром, оскільки вимагає від держави активних дій для досягнення фактичної паритетності між суб'єктами.

Сучасний стан правового регулювання характеризується посиленням акценту на ціннісному вимірі рівності. У цьому контексті Конституційний Суд України є ключовим інститутом, що забезпечує змістовне наповнення принципу рівності через свою інтерпретаційну діяльність.

Зокрема, у Рішенні від 18 грудня 2024 року № 12-р(П)/2024 у справі за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України положень статті 51 Цивільного кодексу України Конституційний Суд України сформулював правову позицію, відповідно до якої принцип рівності не має абсолютного характеру. Законодавець вправі застосовувати диференційоване регулювання прав і обов'язків, якщо воно об'єктивно зумовлене метою правового регулювання, є пропорційним і відповідає вимогам частини другої статті 24 Конституції України. Водночас Суд підкреслив, що однаковий підхід до визначення правового статусу суб'єктів, які перебувають у різних умовах, також може бути необґрунтованим [3]. Така позиція віддзеркалює класичну формулу рівності ставлення: до рівних треба ставитися рівно, до нерівних – нерівно, відповідно до ступеня їхньої відмінності.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати цілісне бачення принципу рівності як засади правового регулювання. Рівність у сучасному праві – це динамічний баланс між універсальністю правил та справедливістю їх застосування до конкретних суб'єктів. Принцип рівності варто розглядати як ієрархічну структуру, де фундаментом є формальна рівність (захист від свавілля), а вершиною – змістовна рівність (забезпечення гідного життя та можливостей). Правове регулювання лише тоді відповідає принципу рівності, коли воно здатне розпізнавати суттєві відмінності між суб'єктами.

Література

1. Погребняк С. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 50–58.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_3_6.

2. Погребняк С. П. Втілення принципу рівності в юридичних актах. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3(46). С. 8–20. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5278/1/Pogrebnaк_8.pdf.

3. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 18 грудня 2024 року № 12-р(II)/2024 у справі № 3-39/2022(80/22). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12_r_2_2024.pdf.

4. Тараконич Т. І. Принцип рівності в системі загальних принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 43–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_11.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

*Старчик Вікторія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д. ю. н.,
доцент Терела Г.В.*

Сучасна правова система, як і будь-яке суспільне явище, постійно змінюється під впливом глобалізації. Якщо раніше держави відігравали активнішу роль у формуванні міжнародно-правових норм, то сьогодні їм частіше доводиться адаптуватися до вже прийнятих стандартів [4, с. 29]. Глобалізація ставить перед Україною непрості виклики, оскільки суттєво змінює традиційні засади державного суверенітету та правового розвитку.

Правову систему визначають як «сукупність усіх правових явищ певного суспільства, сформовану під впливом об'єктивних закономірностей його розвитку і перебуваючу у стабільних взаємозв'язках між собою та з іншими соціальними системами» [3, с. 38]. Це означає, що правова система – не просто сукупність нормативних актів, а складне утворення, що органічно взаємодіє з економікою, культурою, політикою та міжнародним середовищем.

Глобалізація впливає на українську правову систему по-різному. Відбувається зближення правових норм та уніфікація стандартів регулювання. Водночас існує загроза розмивання національної правової ідентичності та залежності від зовнішніх нормативних моделей. У результаті українське право змінюється під тиском внутрішніх реформ та зовнішніх інтеграційних процесів.

Серед ключових проявів впливу глобалізації на правову систему України можна виділити такі. По-перше, уніфікація та гармонізація законодавства – українське право наближається до європейських і міжнародних стандартів, що сприяє відмові від застарілих норм. По-друге, зростає роль міжнародного права – міжнародні органи та суди дедалі більше впливають на національне правове регулювання. По-третє, утвердження стандартів прав людини – українське законодавство орієнтується на загальновизнані норми у сфері захисту прав і свобод людини. По-четверте, формування нових галузей права – комп’ютерне, інформаційне, ювенальне, інвестиційне право стають самостійними галузями, що відповідають потребам сучасного суспільства [3, с. 40].

Одним із ключових векторів глобалізаційного впливу на правову систему України є процес європейської інтеграції. Адаптація до стандартів ЄС передбачає не лише імплементацію відповідних норм, а й системну трансформацію підходів: утвердження верховенства права, забезпечення незалежності судової влади та підвищення рівня захисту прав людини.

Інтеграція міжнародного права у національну правову систему є важливим чинником розвитку України як суб’єкта міжнародних відносин, що забезпечує виконання зобов’язань та сприяє входженню у глобальний правовий простір.

Закріплення міжнародних стандартів у законодавстві, зокрема, через статтю 9 Конституції України, дозволяє поєднувати внутрішнє регулювання з міжнародними зобов’язаннями та ефективно захищати права громадян [2]. Але глобалізація – це не лише можливості. Вона також породжує суттєві виклики:

необхідність узгодження міжнародних стандартів з національними традиціями та недопущення механічного запозичення іноземних правових моделей.

Серед головних викликів для правової системи України в умовах глобалізації можна виділити такі:

- складність імплементації – прийняття законодавства має супроводжуватися формуванням належної правозастосовної практики;
- колізії між національним та міжнародним правом – різні підходи можуть породжувати правові конфлікти, що потребують механізмів подолання;
- недостатня інституційна спроможність – брак ресурсів та кваліфікованих кадрів уповільнює проведення системних реформ;
- адаптація до нових технологій – кіберзлочинність, тероризм та цифровізація вимагають нових рішень;
- гармонізація правових стандартів – відмінності в історичному та культурному розвитку ускладнюють цей процес;
- координація міжнародного та внутрішнього регулювання – Україна потребує механізмів врегулювання спорів та розбудови інституцій [1, с. 42–43].

Не менш важливим є питання співвідношення національного та міжнародного права. Ратифіковані міжнародні договори стають частиною національного законодавства, що сприяє модернізації правової системи та наближенню її до світових стандартів. Водночас сучасні змінні вимагають гнучкості та швидкої адаптації. При цьому принципово важливим залишається збереження балансу між зовнішнім впливом і національними інтересами.

Отже, розвиток правової системи України в умовах глобалізації – складний процес, що поєднує інтеграцію з необхідністю збереження національної ідентичності. Подальший прогрес залежатиме від ефективної імплементації міжнародних норм, балансу між зовнішнім впливом і національними інтересами, а також зміцнення інституцій і захисту прав громадян. Глобалізація відкриває можливості для розвитку судової практики, правотворення, правозастосування, формування нових галузей права і модернізації нормативної бази. Реалізація цього потенціалу залежить від

спроможності держави перетворити зовнішні виклики на імпульс для системного оновлення вітчизняного права.

Література

1. Дудник Р. М. Система права та правова система України в добу глобалістики (інтеграції). *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. 2023. Т. 1. Вип. 79. С. 40–46.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Мерник А., Бурлаков Б. М. Українська національна правова система в умовах глобалізаційних процесів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 37–41.
4. Плавич В. П. Становлення і розвиток сучасного права в умовах глобалізації. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 28–35.

КОРПОРАТИВНІ КОДЕКСИ ПОВЕДІНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРАЦІ

Терела Галина,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Глобалізація економічних відносин, фрагментація ланцюгів постачання та обмежена ефективність національних інструментів щодо корпорацій, які оперують у кількох юрисдикціях, зумовили пошук альтернативних механізмів захисту прав людини у сфері праці. Однією з таких форм стали корпоративні кодекси поведінки, що конкретизують стандарти у сфері трудових відносин, протидії дискримінації, безпеки та здоров'я працівників. Попри недержавну природу, ці акти здійснюють реальний регулятивний вплив, що актуалізує загальнотеоретичне питання: чи здатні корпоративні кодекси як прояв «м'якого права» (soft law) ефективно захищати права людини у сфері праці, коли

регулятивна спроможність окремої держави обмежена транскордонним характером економічних відносин?

Корпоративні кодекси є добровільними наборами стандартів, що містять норми, цінності та процедури прийняття етичних рішень щодо соціальних проблем [1, с. 72]. Із позицій загальної теорії права кодекси не є нормативно-правовими актами, оскільки не приймаються уповноваженими суб'єктами державної влади, проте відповідають ознакам *soft law*: нормативність змісту, добровільність прийняття, регулятивний вплив на поведінку суб'єктів. Кодекси є складовою трудового комплаєнсу [2] і спираються на стандарти міжнародних актів *soft law*: Керівних принципів ООН щодо бізнесу та прав людини (2011), Тристоронньої декларації МОП (2017), Керівних принципів ОЕСР (2011), що ґрунтуються на тріаді «захищати – поважати – відновлювати» [3].

Г. Артурс виділяє три покоління корпоративних кодексів. Перше характеризувалося нечіткими формулюваннями та відсутністю моніторингу. Друге відзначається залученням правозахисних організацій, професіоналізацією аудиту та призначенням спеціаліста з комплаєнсу. Третє покоління, появу якого Г. Артурс прогнозує у близькому майбутньому, передбачає подвійну трансформацію: кодекси перестають бути суто «корпоративними» (у їх розробленні та виконанні беруть участь держава й інститути громадянського суспільства) і суто «добровільними» (їх обов'язковість забезпечується законом) [4, с. 4–9].

Серед переваг кодексів – оперативність реагування на нові виклики, поширення стандартів на ланцюги постачання та внутрішні механізми подання й розгляду скарг. Водночас кодекси мають суттєві обмеження. К. Пярлі та Ж. Фегтлі обґрунтовують «темну сторону» кодексів: нечіткі положення непомітно поширюються на сферу приватного життя працівників, а санкції за їх порушення можуть суперечити основним правам, зокрема праву на повагу до приватного життя та свободі вираження поглядів (ст. 8 і ст. 10 ЄКПЛ) [1, р. 76]. Г. Давидов застерігає, що «м'яке право» не може бути вирішенням кризи правозастосування: заміна обов'язкових стандартів добровільними не усуває

проблему примусового виконання норм, а виводить її за межі правового поля. Така трансформація становить не реформу правозастосування, а дерегуляцію – відмову держави від регулятивної функції, яка презентується як більш гнучкий підхід [5, с. 68–69].

Регулятивний потенціал кодексів виявляється передусім у транснаціональному вимірі. Стандарти належної обачності, передбачені Директивою ЄС 2024/1760 про корпоративну належну обачність у сфері сталого розвитку, екстериторіально поширюються на відносини з контрагентами європейських компаній у третіх країнах [6]. Український досвід воєнного стану ілюструє цю закономірність: за умов, коли Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX призупинив дію положень колективних договорів, збільшив максимальну тривалість робочого часу та спростив порядок звільнення [7], міжнародні компанії зберігають дію власних кодексів, які функціонують як субсидіарний нормативний механізм. Натомість підприємства, не інтегровані у міжнародні ланцюги постачання, здебільшого або не мають кодексів, або застосовують їх формально, що актуалізує питання асиметричності рівня захисту трудових прав між сегментами економіки.

Теоретичне осмислення кодексів потребує виходу за межі правового позитивізму. Концепція рефлексивного права (Г. Тойбнер) пропонує модель права, що відмовляється від прямого керування соціальними процесами на користь структурування механізмів їх саморегулювання [8, с. 239]. Г. Артурс пов'язує корпоративні кодекси з рефлексивним трудовим правом: поява кодексу є доказом адаптивної поведінки – процесу навчання, який з часом змінює внутрішній нормативний порядок корпорації [4, с. 7]. Теорія чуйного (responsive) права Ф. Нонета та Ф. Селзніка, у межах якої порядок «обговорюється, а не завойовується підпорядкуванням» [9, р. 94], концептуально обґрунтовує добровільно-договірну природу корпоративних кодексів як форми регулятивної активності, а концепція недержавного правового регулювання [10] дозволяє розглядати кодекси як складову

нормативного порядку.

Корпоративні кодекси не замінюють державні механізми захисту прав людини у сфері праці, проте засвідчують децентралізацію правозахисної функції в умовах транснаціоналізації економічних відносин. Перспективним є поєднання державного регулювання та корпоративної саморегуляції на основі обов'язкової належної обачності (від англ. *human rights due diligence* – процедура систематичного виявлення та запобігання ризикам порушень прав людини у діяльності корпорації та її ланцюгах постачання) і юридичної відповідальності за невиконання добровільно прийнятих зобов'язань.

Література

1. Pärli K., Vögtli J. Control and Sanction of Employees on the Basis of Codes of Conduct – A Question of Basic Labour (Human) Rights? *Labor Law Journal*. 2020. Spring. Pp. 72–82.
2. Терела Г. В. Трудовий комплаєнс: загальнотеоретичні аспекти та організаційно-правові проблеми впровадження. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 16.
3. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework. New York ; Geneva : United Nations, 2011. 35 p.
4. Arthurs H. W. Corporate Self-regulation: Political Economy, State Regulation and Reflexive Labour Law / Regulating Labour in the Wake of Globalisation / eds. B. Bercusson, C. Estlund. Oxford : Hart Publishing, 2008. Pp. 1–30.
5. Davidov G. The Enforcement Crisis in Labour Law and the Fallacy of Voluntarist Solutions. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*. 2010. Vol. 26. Pp. 61–82.
6. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence. *Official Journal of the European Union*. 2024. L series.
7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон

України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>.

8. Teubner G. Substantive and Reflexive Elements in Modern Law. *Law & Society Review*. 1983. Vol. 17. № 2. Pp. 239–285.

9. Nonet Ph., Selznick Ph. *Toward Responsive Law: Law and Society in Transition*. London ; New York : Routledge, 2017. 150 p.

10. Дашковська О. Недержавне правове регулювання: окремі загальнотеоретичні аспекти. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 1. С. 38–52.

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*Тур Ігор,
студент 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.*

Зловживання правом є однією з найбільш дискусійних категорій загальної теорії права. Відсутність єдиного законодавчого визначення цього феномену зумовлює його переважно оціночний характер, що суттєво ускладнює юридичну кваліфікацію відповідних діянь [3, с. 61]. У науковій літературі зловживання правом характеризується деякими авторами як специфічна форма правового нігілізму [1, с. 5], що відображає глибинну суперечність між індивідуальною автономією суб'єкта та соціальними нормами суспільства. Метою цих тез є аналіз та систематизація основних підходів до розуміння зловживання правом у загальнотеоретичному аспекті.

У юридичній доктрині відсутній консенсус щодо правової природи зловживання правом. Ключова складність полягає в тому, що це явище не вкладається в класичну дихотомію «правомірна поведінка – правопорушення»: суб'єкт формально діє в межах наданого йому права, не порушуючи жодної

конкретної юридичної заборони, проте завдає шкоди інтересам інших осіб або суспільству [2, с. 50–51]. Класичним нормативним відображенням цієї проблеми є шикана – здійснення права з єдиним наміром завдати шкоди, що прямо заборонено ч. 3 ст. 13 ЦК України та розцінюється судовою практикою як вихід за межі добросовісності. Саме тому О. Вдовиченко характеризує зловживання правом як самостійне правове явище, що потребує окремого теоретичного осмислення [2, с. 50–51].

Додаткову складність створює «розмитість меж» суб'єктивного права: зміст будь-якого права не може бути визначений з вичерпною точністю, а тому зловживання виникає саме там, де законодавець не передбачив прямої заборони [4, с. 31–32]. О. Мілетич з цього приводу зазначає, що зловживання правом завжди є порушенням права як соціальної цінності – навіть тоді, коли воно не є правопорушенням у формально-юридичному сенсі [3, с. 61, 63].

У сучасній юридичній науці можна виділити кілька основних підходів до розуміння зловживання правом.

Підхід через межі здійснення права. Відповідно до нього зловживання правом полягає у виході суб'єкта за об'єктивні та суб'єктивні межі здійснення суб'єктивного права при збереженні зовнішньої видимості правомірності поведінки. О. Рогач визначає зловживання правом як умисне діяння, спрямоване на порушення об'єктивних меж здійснення права та меж зовнішнього розсуду [1, с. 300–301]. Б. Карнаух уточнює, що зловживання виникає саме там, де межі права є нечіткими, а спосіб реалізації права є явно непропорційним до його мети [4, с. 31–32].

Телеологічний підхід. Його прихильники визначають зловживання правом через суперечність між формальною законністю поведінки та соціальним призначенням, тобто метою права. О. Вдовиченко розуміє зловживання як використання суб'єктивного права в межах норми закону, але всупереч його основній меті, що завдає шкоди третім особам або створює реальну загрозу її заподіяння [2, с. 51]. О. Мілетич підкреслює, що суб'єкт, який зловживає правом, діє відповідно до «букви закону», але порушує його

«дух і сутність» [3, с. 61–62].

Ціннісно-орієнтований підхід. В. Іванов обґрунтовує перехід від формально-догматичного до ціннісно-орієнтованого розуміння зловживання правом, за якого правомірність поведінки оцінюється не за текстом норми, а через мету права та принцип добросовісності. Останній, на думку автора, має набути статусу інтегративного критерію для оцінки дій учасників правовідносин [5, с. 61, 64].

Дихотомічний підхід. В. Іванов також пропонує розрізняти дві самостійні форми зловживання правом залежно від характеру діяння та його наслідків [5, с. 63]. Перша – специфічне відхилення від добросовісної поведінки, що формально не порушує букву закону, але суперечить його духу та потребує приватноправових засобів реагування. Друга – повноцінне деліктне правопорушення, що прямо посягає на охоронювані законом інтереси і тягне публічно-правову відповідальність [5, с. 63].

Проведений аналіз свідчить про те, що зловживання правом є багатоаспектним явищем, яке не отримало єдиного доктринального визначення. Розглянуті підходи – через межі здійснення права, телеологічний, дихотомічний та ціннісно-орієнтований – відображають еволюцію наукової думки від формально-догматичного до аксіологічного розуміння цього феномену. Показово, що жоден із підходів не заперечує інших: вони радше взаємодоповнюють один одного, охоплюючи різні виміри одного явища. Спільним знаменником усіх підходів є визнання добросовісності інтегративним критерієм оцінки поведінки суб'єкта [5, с. 64]. З огляду на зазначене, найбільш теоретично обґрунтованим видається ціннісно-орієнтований підхід, який синтезує формально-юридичні та аксіологічні критерії оцінки поведінки суб'єкта правовідносин. Водночас подальші дослідження доцільно спрямувати на уточнення критеріїв відмежування зловживання правом від суміжних правових явищ з метою забезпечення правової визначеності.

Література

1. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження :

монографія. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.

2. Вдовиченко О. О. Поняття зловживання правом. *Право і суспільство*. 2008. № 4. С. 47–51.

3. Мілетич О. О. Проблеми юридичної кваліфікації категорії «зловживання правом»: загальнотеоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 60–63.

4. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 31–36.

5. Іванов В. П. Юридичні наслідки зловживання матеріальним правом. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 1. С. 60–68.

ОБТЯЖУЮЧІ ТА ПОМ'ЯКШУЮЧІ ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ

Філіпенко Марія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Козаченко А.І

Литовські статuti є одними з найважливіших пам'яток права Східної Європи ранньомодерного періоду. Вони відіграли значну роль у формуванні правової системи Великого князівства Литовського та мали тривалий вплив на розвиток права на українських землях. Особливе значення має третя редакція Статуту 1588 р., яка відзначалася високим рівнем систематизації норм, чіткістю правових конструкцій і значною деталізацією кримінально-правових положень. У цьому акті знайшли відображення не лише основні склади злочинів, а й обставини, що впливали на ступінь відповідальності особи.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю поглибленого аналізу історичних витоків інститутів кримінального права, зокрема обтяжуючих і пом'якшуючих обставин. Вивчення відповідних норм Литовського статуту 1588 р. дає можливість простежити процес становлення

принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності, а також зрозуміти, як у ранньому законодавстві враховувалися мотиви, форма вини, спосіб вчинення злочину та роль учасників.

Однією з ключових обтяжуючих обставин у Статуті 1588 р. виступав умисел. Особливо суворо каралися злочини, вчинені з попереднім наміром або «зрадливим потаємним звичаєм». Так, у Розділі XI, статті 17 передбачалося, що за вбивство, вчинене підступним способом, як той, «хто направив», так і той, «хто вчинив», підлягають однаковому покаранню [1, с.142]. Підбурювач визнавався повноцінним суб'єктом злочину й несе відповідальність нарівні з виконавцем. Обтяжуючою обставиною визнавалася і реальна сукупність злочинів - вчинення кількох злочинних діянь окремими діями. У низці норм Статуту 1588 р. передбачено склади злочинів, у яких одне діяння супроводжувалося іншим, що посилювало відповідальність. Наприклад, у Розділі XIV, статті 30 йдеться про вбивство чоловіка жінки, з якою винний перебував у перелюбних відносинах («чужоложник») [1, с.187]. У цьому випадку поєднувалися ознаки порушення шлюбної вірності та посягання на життя, що свідчило про підвищену небезпечність діяння. Аналогічно, у Розділі XIII, статті 3 встановлювалася відповідальність за нанесення ран і побоїв під час крадіжки коня шляхетського, тобто крадіжка поєднувалася з насильством, що обтяжувало провину [1, с.192]. Альошин Д. П. та Альошина І. П. зазначають, що врахування реальної сукупності злочинів демонструє високий рівень розвитку інституту співучасті та комплексного підходу до оцінки провини [2, с.125-127].

Значну увагу Статут 1588 р. приділяв інституту співучасті. Співучасть поділялася на просту та диференційовану. При простій співучасті (співвиконанні) всі учасники злочину, як правило, несли однакову відповідальність. Так, відповідно до Розділу XI, статті 39, у разі вбивства шляхтича під час наїзду або розбою, вчиненого «людьми простого стану», всі співвиконавці каралися смертю [1, с.454]. Такий підхід демонструє принцип колективної відповідальності за спільно вчинений злочин без розмежування

ролей. Водночас при диференційованій співучасті Статут 1588 р. чітко розмежовував ролі учасників злочину. Зокрема, у справах про наїзд (гвалтівний напад на шляхетський дім) виділявся головний виконавець (організатор) та пособники - ті, «хто з ним на тому гвалті буде». Головний виконавець підлягав суворішому покаранню, тоді як пособники - менш суворому, що свідчить про врахування ступеня участі у злочині при визначенні міри відповідальності. Підбурювач розглядався як особа, яка «з направлення свого через кого-небудь убивство вчинив» (Розділ I, артикул 25) [1, с.54]. Як правило, підбурювач і виконавець каралися однаково, що підкреслює небезпечність ініціювання злочину. Беніцький А. С. зазначав, що така диференціація сприяла більш точному правосуддю та об'єктивній оцінці ролі кожного учасника злочину [3, с.355]. Більше того, якщо виконавець був неосудним, підбурювач ніс одноосібну відповідальність, оскільки саме його воля визнавалася визначальною у вчиненні злочину. Важливе місце посідала необхідна оборона та крайня необхідність. У Розділі XIII, артикулі 13 зазначалося, що особа, яка вбила чужого собаку, захищаючись від його нападу, звільнялася від кримінальної відповідальності, оскільки діяла для захисту свого життя чи здоров'я [1].

Отже, аналіз положень Литовського статуту 1588 р. свідчить про те, що інститут обтяжуючих і пом'якшуючих обставин уже на цьому етапі розвитку права був достатньо сформованим і виконував функцію індивідуалізації кримінальної відповідальності. Обтяжуючі обставини, зокрема умисел, підступний спосіб вчинення злочину, сукупність злочинів та активна роль у співучасті (особливо організація чи підбурювання), прямо впливали на посилення покарання, відображаючи підвищену суспільну небезпечність діяння і особи винного. Водночас елементи пом'якшення відповідальності простежуються у врахуванні ролі співучасників, а також у визнанні стану необхідної оборони чи крайньої необхідності як підстав для звільнення від покарання. Це свідчить, що законодавець не лише формально визначав склад злочину, а й оцінював конкретні обставини його вчинення, закладаючи

підвалини сучасного підходу до диференціації кримінальної відповідальності.

Література

1. Статут Великого князівства Литовського 1588 : тексти, довідник, коментарі. Київ : Наукова думка, 1993. 573 с.
2. Альошин Д. П., Альошина І. П. Кримінальна відповідальність за співучасть у майнових деліктах у Литовському Статуті. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 16. С. 122–127.
3. Беніцький А. С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині за Литовським статутом 1529 р. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 347–355.

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ НА ФОРМУВАННЯ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

*Харченко Дарія,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.*

Право існує як історичне явище, що в кожній країні в різні епохи розвивається, демонструючи власну специфіку. Це зумовлює формування національних та субнаціональних правових систем, які на основі спільних ознак прийнято типологізувати на правові сім'ї. Метою цієї роботи є аналіз історичного розвитку романо-германської правової сім'ї, а саме безпосереднього впливу на її становлення академічної науки європейських університетів.

Аналізуючи дослідження істориків та вчених-юристів, можна виокремити чинники та особливості розвитку академічної науки та обґрунтувати її визначальний вплив на формування романо-германської правової сім'ї.

По-перше, варто визначити, чому саме римське право було настільки важливим для європейських держав. Воно виступало універсальним простором,

в якому формувалася культура та компетенція майбутніх правників [1, с. 53]. Уже в Середньовіччі зростання централізації влади в руках одного правителя, розвиток мануфактур, удосконалення виготовлення продукції та товарно-грошові відносини сприяли значному розвитку держав, що зі свого боку потребувало достатньо кваліфікованих людей. Саме підвищенню цієї кваліфікації мала сприяти вища освіта [1, с. 54].

Джерелом для формування системи освіти, спроможної задовольнити відповідні завдання суспільного розвитку, виступало приватне римське право. Адже саме воно було універсальним для економічних умов, незалежно від їхньої складності. Варто також акцентувати, що становлення римського права відбувалося на основі систематизації та уніфікації звичаїв, які були сформовані соціумом для впорядкування найсуттєвіших суспільних питань.

Окрім того, варто враховувати, що римське право формувалося в постійній взаємодії з правовими традиціями підкорених народів, акумулюючи їх через інститут *ius gentium* – «права народів». Найбільш відчутним був вплив грецької правової філософії, яка збагатила римську юриспруденцію концепціями природного права (*ius natural*) та справедливості (*aequitas*). Тому в середньовічній Європі загалом прихильно ставилися до римського права як одного із цивілізаційних надбань Римської імперії [1, с. 54].

Проте римське право довгий час не визнавалося інститутом церкви, що в період Середньовіччя мав неабиякий авторитет, оскільки вважалося створеним язичницьким світом. Тобто воно було результатом розвитку цивілізації, що не зазнала Христа. Проте видатний філософ і теолог Фома Аквінський довів, що філософія, на якій базувалося римське право була спрямована на «вигнання бісів» з нього. Саме праці Аквінського поклали початок упровадженню в практику та вивченню римського права у середньовічних країнах [2, с. 42–43].

До XIX століття римське право викладалося в усіх університетах континентальної Європи. Вперше для вивчення предмет був упроваджений у Болонському університеті в Італії. Досконале вивчення призвело до виникнення різних шкіл та концепцій розуміння рецепції римського права. Вагомий внесок

в адаптацію римського права зробила школа глосаторів, яка здійснювала наукове тлумачення та систематизацію римських правових джерел. Продовжуючи цю традицію, постглосатори спрямували свої зусилля на практичну адаптацію римського права до потреб середньовічного суспільства [4, с. 89].

Напрями впливу європейських університетів на формування романо-германської правової сім'ї можна окреслити таким чином:

- 1) оскільки латина слугувала спільною мовою навчання та визнавалася мовою права, університети через вивчення римського права забезпечили транснаціональний характер правознавства у континентальній Європі;
- 2) університети також утвердили єдині методи та термінологію права. Студенти з різних країн при поверненні на батьківщину послуговувалися спільним термінологічним апаратом у судовій та правозахисній діяльності;
- 3) завдяки праці шкіл глосаторів та постглосаторів утвердилася ідея рецепції римського права та сформувалося розуміння права як системи, що розвивається протягом багатьох поколінь;
- 4) завдяки запровадженню в університетах схоластичного методу вивчення були вироблені прийоми гармонізації правових суперечностей, що забезпечило синтез канонічного, феодалного, торгівельного, міського та королівського права;
- 5) було здійснено процес систематизації права як єдиного зводу знань;
- 6) університети сприяли формуванню класу професійно підготовлених юристів [3, с. 241–242].

Таким чином, вплив європейських університетів та академічної науки на формування романо-германської правової сім'ї виявився визначальним – саме він забезпечив спільність культур і традицій континентальної Європи. Саме університетська наука та освіта стали тим середовищем, у яких відбулося осмислення, систематизація та адаптація римських приватно-правових ідей до нових соціально-економічних умов. Завдяки цьому римське право перетворилося з історичної спадщини на дієвий інструмент розбудови правових

систем західноєвропейських країн. Через освітній та науковий процеси в університетах воно стало фундаментом романо-германської правової сім'ї, визначивши її системність, логічну узгодженість і здатність до розвитку, що зберігає актуальність і в сучасних правових системах.

Література

1. Задорожний Ю. А. Вплив рецепції римського приватного права на формування вищої юридичної освіти у країнах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету Серія «Право»*. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 52–58.
2. Задорожний Ю. А. Вплив римського права на формування романо-германської правової сім'ї. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 4. С. 37–43.
3. Соломонов Ю. О., Дмитрик І. М. Історичні етапи розвитку романо-германської правової сім'ї. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2023. № 46. С. 237–247.
4. Тимощук О. В. Порівняльний аналіз римських та романо-германських державно-правових інститутів як фактор погляду на періодизацію історії держави і права. *Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр.* 2001. Вип. 13. С. 86–93.

ЦИФРОВІ ПРАВА І СВОБОДИ ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Харченко Поліна,
студентка 1 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Терела Г.В.

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовив суттєві трансформації у всіх сферах суспільного життя. Інтернет, інформаційно-комунікаційні системи та цифрові сервіси стали невід'ємними елементами повсякденної діяльності

людини. У зв'язку з цим сформувалася окрема група прав – цифрові права і свободи, які потребують належного правового забезпечення та ефективного захисту.

Цифрові права доцільно розглядати як похідні від класичних прав людини, що реалізуються в умовах цифрового середовища. Йдеться, зокрема, про свободу вираження поглядів, право на доступ до інформації, а також право на повагу до приватного життя. У нових умовах ці права набувають специфічних форм реалізації, що зумовлює необхідність їхнього детального нормативного врегулювання [5, с. 216].

Національне законодавство України поступово адаптується до сучасних викликів цифрової епохи. Закон України «Про електронні комунікації» закріплює правові основи функціонування цифрової інфраструктури та гарантує права користувачів відповідних послуг [1]. Закон України «Про захист персональних даних» регламентує порядок збирання, обробки та зберігання інформації про фізичних осіб, а також визначає механізми її захисту [2]. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» спрямований на протидію загрозам у кіберпросторі та забезпечення безпеки особи [3].

Сучасні наукові підходи дозволяють віднести до цифрових прав низку ключових можливостей: використання мережі Інтернет, захист персональних даних, інформаційну безпеку, вільне висловлення думок онлайн та формування цифрової ідентичності. У наукових дослідженнях такі права розглядаються як результатом еволюції прав людини в умовах цифровізації суспільства [5, с. 217].

Розвиток цифрового середовища супроводжується виникненням нових загроз. Однією з найбільш поширених проблем є втручання у приватне життя через неправомірне використання персональних даних. Не менш небезпечним явищем виступає кіберзлочинність, яка посягає на інформаційну безпеку громадян. Окрему увагу слід приділити ризикам обмеження свободи слова в Інтернеті, що можуть проявлятися у блокуванні контенту або встановленні надмірного контролю.

Дослідники підкреслюють, що цифрове середовище створює подвійний ефект: з одного боку, воно розширює можливості реалізації прав людини, а з іншого – породжує нові виклики, що потребують правового врегулювання. У таких умовах особливого значення набуває діяльність держави, спрямована на формування ефективних механізмів захисту прав людини та їхньої адаптації до цифрових реалій [5, с. 219].

Складним аспектом залишається питання юрисдикції у цифровому просторі. Відсутність територіальних меж у мережі Інтернет ускладнює визначення права, що підлягає застосуванню, та органу, уповноваженого розглядати відповідні спори. Це зумовлює необхідність розвитку міжнародного співробітництва та узгодження правових стандартів [5, с. 218].

Важливе значення має рівень цифрової обізнаності населення. Ефективність реалізації прав значною мірою залежить від здатності особи орієнтуватися у цифровому середовищі, усвідомлювати можливі ризики та користуватися правовими інструментами захисту. Недостатній рівень знань у цій сфері часто призводить до порушення прав користувачів, на що звертається увага у сучасних наукових дослідженнях [5, с. 220].

Практика Європейського суду з прав людини містить показові рішення щодо захисту цифрових прав. Зокрема, у справі «Delfi AS v. Estonia» (2015) Суд розглядав питання відповідальності інтернет-платформи за коментарі користувачів, що містили образливий і протиправний зміст. ЄСПЛ дійшов висновку, що притягнення компанії-власника новинного порталу до відповідальності не порушує статтю 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки таке втручання було виправданим з огляду на необхідність захисту честі, гідності та репутації інших осіб. Суд наголосив, що комерційні інтернет-платформи, які створюють умови для поширення контенту, мають вживати ефективних заходів для запобігання поширенню незаконної інформації [4].

Отже, цифрові права і свободи особи є невід’ємним елементом сучасної системи прав людини. Їхнє належне забезпечення виступає необхідною умовою

демократичного розвитку держави та потребує комплексного підходу, що поєднує правове регулювання, інституційну підтримку та підвищення рівня правової свідомості суспільства.

Література

1. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 року № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>.
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
4. Гиляка О. С., Мерник А. М. Правове регулювання та практика Європейського суду з прав людини і Європейського суду справедливості щодо прав людини у сфері використання цифрових технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. № 1. С. 40–55.
5. Колб О. С., Пирог І. С. Інформаційні права людини в цифровому просторі. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Випуск 89. Частина 1. С. 216–221.

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

*Адамчук Олександр,
студент 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.
асистент Прохазка Г.А.*

У сучасній доктрині міжнародного приватного права публічний порядок розглядається як сукупність імперативних засад, що визначають основи функціонування держави та суспільства [7, с. 92]. Відповідно до Конституції України, до них належать принцип верховенства права, гарантування прав і свобод людини, а також забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави [1]. Ці положення формують основу правопорядку України та визначають межі допустимості застосування іноземного права. В умовах повномасштабної війни значення категорії публічного порядку посилюється у зв'язку із необхідністю захисту національної безпеки та фундаментальних інтересів держави.

Проблематика публічного порядку досліджувалася у працях І. Н. Звягіної, В. О. Кучер, В. М. Парасюк, І. В. Здреника та І. В. Рушак, які підкреслювали його роль як механізму недопущення застосування іноземного права у випадках суперечності основам правопорядку держави.

Положення ст. 6 Гаазької конвенції 1955 року та ст. 18 Гаазької конвенції 1986 року передбачають можливість незастосування іноземного права у разі його суперечності публічному порядку, що свідчить про міжнародне визнання цієї правової конструкції [2; 3]. Водночас у національному законодавстві відсутнє чітке визначення поняття «публічний порядок України», що створює труднощі у його однаковому застосуванні судами.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право», іноземна норма не застосовується, якщо її застосування суперечить основам правопорядку України; у такому разі застосовується право України [4]. Водночас норма має загальний характер і не визначає конкретних критеріїв порушення публічного порядку, що зумовлює важливу роль судової практики у тлумаченні цієї категорії.

Судова практика формує звужений підхід до застосування застереження про публічний порядок. Зокрема, Верховний Суд України у постанові від 13.04.2016 у справі № 6-1528цс15 зазначив, що відмова у застосуванні іноземного права допускається лише у разі порушення фундаментальних принципів правової системи України, а сама відмінність між іноземним і національним правом не є достатньою підставою для цього [5]. Аналогічну позицію висловив Вищий спеціалізований суд України, наголосивши, що публічний порядок застосовується лише у випадках грубого порушення базових принципів правової системи або прав людини [6]. Разом із тим відсутність чітких законодавчих критеріїв створює ризики неоднакового застосування норм міжнародного приватного права.

Науковий аналіз дозволяє дійти висновку, що така ситуація має об'єктивний характер. На думку В. О. Кучер, В. М. Парасюк, І. В. Здреник, І. В. Рушак категорія публічного порядку не може бути зведена до чітко визначеної правової конструкції, оскільки вона відображає не лише юридичні, але й соціальні, політичні та безпекові аспекти функціонування держави [8, с.4; 9, с.410]. В умовах війни це набуває особливої актуальності, що унеможливлює створення вичерпного переліку випадків порушення публічного порядку. У зв'язку з цим доцільним є формування критеріїв оцінки таких порушень, узагальнення судової практики та розвиток доктринальних підходів з урахуванням сучасних викликів.

Таким чином, ефективне застосування категорії публічного порядку потребує поєднання гнучкості правозастосування з належним рівнем правової визначеності. Подальший розвиток цього інституту має ґрунтуватися на

вдосконаленні законодавства, єдності судової практики та науковому осмисленні з метою забезпечення балансу між міжнародними зобов'язаннями України та захистом її фундаментальних інтересів.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція про право, застосовуване до міжнародної купівлі-продажу товарів від 15 червня 1955 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_915.
3. Конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів від 22 грудня 1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_927.
4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
5. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. по справі № 6-1528цс15. URL: <http://www.scourt.gov.ua>.
6. Про практику розгляду судами справ про оспорювання рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду України при Торгово-промисловій палаті України та про визнання та виконання рішень міжнародних та іноземних арбітражів: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 р. URL: <http://sc.gov.ua/ua>.
7. Звягіна І.Н. Застосування застереження про публічний порядок у сучасному міжнародному приватному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 48. С. 90-93.
8. Кучер В.О., Парасюк В.М., Здреник І.В. Публічний порядок та інтереси держави і суспільства: категорії приватного та господарського права. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 3-10.

9. Рушак І.В. Публічний порядок як правова категорія: доктринальний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 86. С. 409-414.

ПРАВО НА РЕПРОДУКТИВНИЙ ВИБІР У КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

*Аннишин Софія,
студентки 1 курсу*

*Фахового коледжу ЗВО «Університет Короля Данила»
Науковий керівник – к.і.н., доц. Федик Л. Б.*

В умовах повномасштабної війни питання народжуваності в Україні набуло особливої соціальної значущості у зв'язку зі значними демографічними втратами, спричиненими міграцією населення та високою смертністю. За даними Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, чисельність населення скоротилася з приблизно 42 млн осіб у довоєнний період до близько 35,8 млн у 2024 році [1]. Водночас спостерігається стійке зниження показників народжуваності: якщо у 2020 році в Україні народилося 293 тисяч людей, а померло 617 тисяч, то у 2025 року – близько 168,7 тис, а смертей зафіксовано 485,2 тисячі [2]. Така демографічна ситуація актуалізує питання забезпечення прав людини та соціальної підтримки населення, зокрема права на материнство, дитинство та здоров'я.

У цьому контексті проблема регулювання абортів набуває особливої складності. За даними Центру громадського здоров'я МОЗ України, у 2024 році в Україні здійснено 41 061 аборт [3]. Це ставить перед науковою та суспільною спільнотою завдання балансування між правом жінки на репродуктивний вибір і потребами держави у сфері демографічної політики. Розгляд можливих обмежень повинен здійснюватися з урахуванням принципів міжнародного права та прав людини, що гарантують автономію особи, безпеку та доступ до медичних послуг, а також спрямованості державної політики на підтримку сім'ї та соціальне забезпечення матері і дитини, взявши за зразок Чилі, Венесуели, Єгипту або Польщі, де аборти дозволені тільки для порятунку життя матері.

Одним із основних аргументів на користь абортів зазвичай називають недостатній рівень матеріальної та соціальної підтримки держави. Водночас державна політика в Україні демонструє систематичне збільшення соціальних виплат при народженні дитини, які станом на теперішній час складають 41 280 грн, що частково спростовує твердження про економічну неспроможність більшості українських родин. Крім того, право на життя є базовим, невідчужуваним правом людини, яке гарантується Конституцією України (стаття 27) [4] і не може бути скасоване або обмежене без законних підстав. У правовому та етичному аспектах це питання піднімає дискусію про те, що штучне переривання вагітності може розглядатися як посягання на життя людини, що потребує ретельного аналізу в контексті балансування прав жінки та захисту основоположних прав ненародженої дитини.

Обмеження права на аборт без сумніву є втручанням у права людини. Проте в умовах війни та певний період після неї (орієнтовно до 30 років, що відповідає тривалості відновлення одного покоління) такий захід може розглядатися як тимчасово доцільний у контексті забезпечення виживання держави, яка перебуває під загрозою демографічного зникнення у довгостроковій перспективі. У цьому випадку пріоритет надається загальнонаціональному інтересу над індивідуальним, що відповідає принципам стратегічного регулювання демографічної політики. Водночас ефективне стимулювання народжуваності потребує комплексного підходу, який включає цілеспрямовану державну політику щодо підвищення соціальних стандартів та проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, забезпечення соціального захисту матері та дитини. Прикладами успішних моделей є програми підтримки сім'ї у таких країнах, як Франція та Швеція, де державна політика сприяє підвищенню народжуваності через соціальні гарантії та стимулювання сімейного життя.

Радикальні і головне тимчасові демографічні заходи повинні сконсолідувати суспільства щодо питання цінності людського життя, адже ми проявляємо жалість за полеглими воїнами і людьми загиблими у результаті

ракетних ударів, однак забуваємо про цінність ненароджених дітей, які мали б стати основою для відбудови країни та збереження ідентичності після завершення війни.

Література

1. Скаврон Б. 25 млн українців: на Україну насувається демографічна катастрофа – Reuters. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/25-mln-ukrayintsiv-na-ukrayinu-nasuvayetsia-demohrafichna-katastrofa-reuters-2971490.html>.
2. Рожик С. На одне немовля припадає троє померлих: в Opendatabot розповіли, як змінилася ситуація у 2025. URL: https://24tv.ua/yak-zminilisya-demografichni-pokazniki-2025-zroslo-narodzhuvanist_n2995075.
3. Аборти в Україні: у 2024 році – найменше за останні роки. Лідирує Дніпропетровщина. URL: <https://skilky-skilky.info/aborty-v-ukraini-u-2024-rotsi-na-yemenshe-za-ostanni-roky-lidyruie-dnipropetrovshchyna/>.
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

КОМЕНДАНТСЬКА ГОДИНА ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Антоненко Анастасія,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куш О. Є.*

Під час воєнного стану держава тимчасово обмежує окремі права і свободи громадян з метою забезпечення оборони країни та захисту населення. Одним із найбільш відчутних для звичайних людей таких обмежень стала комендантська година. По суті, це пряма заборона перебувати на вулицях та в громадських місцях у чітко визначений період доби. Правовою основою для запровадження комендантської години є стаття 33 Конституції України [1], яка

дозволяє обмежувати свободу пересування громадян у воєнний час, а також спеціальний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [2]. Саме стаття 8 цього Закону надає військовому командуванню спільно з обласними та Київською міською державними адміністраціями (військовими адміністраціями) право вводити такі обмеження.

Порядок запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, зокрема комендантської години, детально врегульовано постановами Кабінету Міністрів України. Найважливішими серед них є Постанова № 573 від 08.07.2020 [5] та Постанова № 1456 від 29.12.2021 [6], якою затверджено Порядок перевірки документів, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів під час забезпечення заходів воєнного стану. Ці нормативні акти визначають, що контроль за дотриманням комендантської години здійснюють спеціальні патрулі, до складу яких можуть входити працівники Національної поліції, військовослужбовці, бійці Національної гвардії та прикордонники. Під час комендантської години працівник патрулю має законне право підійти, перевірити документи, наявність спеціальної перепустки та з'ясувати мету пересування.

Головна проблема існуючої системи полягає в тому, що в Кодексі України про адміністративні правопорушення досі відсутня окрема стаття, яка б прямо встановлювала адміністративну відповідальність саме за порушення вимог комендантської години. Парадокс ситуації в тому, що заборона існує, патрулі мають повноваження її контролювати, а спеціального виду покарання за її порушення в законодавстві немає. Є такі випадки. коли для того, щоб уникнути безкарності порушників, правоохоронні органи застосовують статтю 185 КУпАП [3], яка передбачає відповідальність за злісну непокору законній вимозі поліцейського або військовослужбовця, але це призводить до підміни складу правопорушення. Судова практика підтверджує поширеність такого підходу, але водночас демонструє його хибність. Суди закривають провадження у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення, оскільки просте перебування на вулиці під час

комендантської години без категоричної відмови виконувати вимоги поліції не утворює складу ст. 185 КУпАП.

Зокрема, Голосіївський районний суд м. Києва у постанові від 27 червня 2022 року (справа № 104963093) [8] заклав провадження, зазначивши, що диспозиція ст. 185 КУпАП передбачає категоричну відмову виконувати законні вимоги поліції, чого в даному випадку не було встановлено. Аналогічну позицію займав Солом'янський районний суд м. Києва у червні 2022 року (справа № 104798533) [9], де також було закрито провадження через недоведеність «злісної непокори». Подібні рішення ухвалювали й інші суди, зокрема у справах, де особа пояснювала мету пересування або не чинила активного опору.

Спроби законодавчо вирішити проблему були зроблені у законопроекті № 10195 [7], зареєстрованому у Верховній Раді України. Цей проект закону передбачав внесення змін до КУпАП та інших нормативних актів з метою встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання окремих заходів правового режиму воєнного стану, у тому числі комендантської години. Законопроект пропонував досить жорсткі санкції: для громадян — штрафи в розмірі від 8500 до 17 000 гривень за перше порушення, з подвоєнням у разі повторного вчинення. Документ пройшов перше читання в грудні 2023 року, проте згодом був повернутий на доопрацювання через критику щодо надмірної суворості санкцій та відсутності необхідної диференціації.

Аналіз законопроекту № 10195 [7] показує, що він мав важливе значення для усунення існуючої прогалини в законодавстві. Водночас запропоновані штрафи були занадто високими. Крім того, проект не містив чіткого та вичерпного переліку поважних причин, за наявності яких особа не повинна притягуватися до відповідальності за перебування на вулиці в комендантський час. Для створення справедливої та ефективної системи адміністративної відповідальності необхідно внести до КУпАП окрему статтю, яка б прямо передбачала покарання саме за порушення комендантської години. При цьому

розміри штрафів мають бути помірними, а самі умови обмежень різними.

Необхідно також чітко закріпити на рівні закону або урядової постанови вичерпний перелік поважних причин, які звільняють особу від відповідальності. До таких причин, зокрема, мають належати: прямування до найближчого укриття під час оголошення повітряної тривоги; необхідність отримання екстреної медичної допомоги; прибуття нічним рейсом, потягом або іншим транспортом з підтверджуючими документами (квиток, посадковий талон тощо) та подальше прямування до місця проживання або тимчасового перебування; виконання службових обов'язків працівниками об'єктів критичної інфраструктури, медичних закладів, органів влади за наявності спеціальної перепустки.

Таким чином, удосконалення правового регулювання комендантської години вимагає комплексного підходу. Необхідно запровадити чітку, зрозумілу та справедливу норму адміністративної відповідальності безпосередньо за порушення режиму комендантської години. Лише за таких умов комендантська година залишиться дієвим інструментом забезпечення безпеки, а не джерелом соціальної напруги та порушень прав людини.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>.
6. Про затвердження Порядку перевірки документів... : Постанова

Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п>.

7. Проект Закону № 10195. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43093>.

8. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва від 27.06.2022 у справі № 104963093. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/104963093.

9. Постанова Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 104798533 (червень 2022 р.). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104798533>.

ПОШИРЕННЯ ФОТОГРАФІЙ ДІТЕЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРАВОВІ РИЗИКИ ТА ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ

***Бандура Анастасія,**
студентка 1 курсу*

*Фахового коледжу ЗВО Університет Короля Данила
Науковий керівник – к.і.н., доц. Федик Л. Б.*

Народження дитини є юридично значущим фактом, що зумовлює виникнення комплексу прав та обов'язків, зокрема у сфері забезпечення особистих немайнових прав дитини. У сучасному цифровому середовищі батьки дедалі частіше реалізують своє право на свободу вираження поглядів і поширення інформації через соціальні мережі, публікуючи зображення та відомості про дитину. Водночас такі дії виходять за межі суто приватної комунікації, оскільки соціальні платформи функціонують як публічний інформаційний простір із потенційно необмеженою аудиторією та складно контрольованим обігом даних.

Регулярне розміщення фотографій дітей, зокрема з повсякденного життя, освітнього середовища чи сімейних подій, актуалізує проблему співвідношення батьківських повноважень із обов'язком діяти в найкращих інтересах дитини. Така практика потребує правової оцінки крізь призму гарантій права дитини на приватне життя, захист персональних даних, повагу до честі та гідності, а також недопущення створення довготривалого цифрового профілю без її усвідомленої

згоди. Отже, публікація зображень дітей у соціальних мережах має розглядатися не лише як прояв батьківської турботи, а і як юридично релевантна дія, що може впливати на обсяг та реальний стан реалізації особистих прав дитини.

Прагнення батьків поширювати фотографії власних дітей у цифровому середовищі можна розглядати як форму соціальної комунікації, спрямованої на репрезентацію позитивного сімейного досвіду, підтримання соціальних зв'язків із родиною та близьким оточенням, а також фіксацію важливих етапів розвитку дитини у вигляді своєрідного цифрового архіву. У сучасному суспільстві така практика дедалі частіше інтерпретується як елемент соціальної норми та спосіб своєрідної інтеграції дитини у публічний простір.

Водночас батьки зазвичай сприймають ці дії як «документування дитинства», що асоціюється з природним проявом турботи, емоційної залученості та відповідального батьківства. Проте зазначене явище потребує критичного осмислення з огляду на його правові, етичні та соціальні наслідки, зокрема у контексті формування цифрової ідентичності дитини та забезпечення її права на приватне життя.

Публікації батьками фото дітей в інтернеті, має серйозні ризики і суперечить праву дитини на приватність, закріпленому міжнародною Конвенцією ООН про права дитини (1989 р.) [1] та рядом українських нормативно-правових актів (Конституцією України, Сімейним та Цивільним кодексами України, Законом України «Про охорону дитинства» [2]).

Цифровий слід, що формується внаслідок публікації фотографій, виходить за межі контролю невідкладно після їхнього розміщення у мережі. Візуальні дані можуть бути репліковані, модифіковані або інструменталізовані для непередбачуваних, а інколи й шкідливих цілей, включно з осудом, булінгом, шахрайством та іншими ризикованими практиками. У цей період батьки часто не усвідомлюють усіх наслідків та масштабу свого впливу на цифрову ідентичність дитини, що формує її онлайн-репутацію. Накопичена цифрова інформація може мати тривалі психологічні наслідки, сприяючи емоційному дискомфорту в дорослому віці та потенційно впливаючи на міжособистісні стосунки, освітні

можливості й професійне становлення.

Згідно з даними опитування Work.ua, проведеного у листопаді 2025 року, 56 % українських роботодавців переглядають профілі кандидатів у соціальних мережах, причому 6 % – лише фіналістів, 16 % – усіх кандидатів, а 34 % – залежно від позиції [3]. Таким чином, практики, що на перший погляд видаються безпечними або незначними для батьків, можуть мати несприятливі довгострокові наслідки для майбутнього розвитку та можливостей дитини. Доцільно наголосити, що мова не йде про необхідність повної відмови від публікації матеріалів за участю дітей у цифровому середовищі, однак такі дії повинні здійснюватися з безумовним урахуванням прав, інтересів і найкращого забезпечення добробуту дитини. У цьому контексті батькам варто керуватися низкою етичних та правозахисних принципів:

1. Орієнтація на довгострокові наслідки. Під час ухвалення рішення про оприлюднення зображень дитини доречно оцінювати потенційне сприйняття цих матеріалів самою дитиною в майбутньому. Зокрема, публікація приватних або інтимізованих зображень (наприклад, побутових сцен, пов'язаних із особистою гігієною) може порушувати межі приватності та гідності дитини, створюючи ризики психологічного дискомфорту, стигматизації або зловживань у подальшому.

2. Увага щодо конфіденційності. Важливо обмежувати аудиторію та уникати знімків, які можуть виявитися інтимними або розкривати зайву персональну інформацію, наприклад місце проживання чи навчання.

3. Дозвіл самих дітей на публікацію їх фотографій у соцмережах. Зокрема із 10-12 років жодна публікація про дитину не повинна здійснюватися без її чіткої згоди.

4. Забезпечення на законодавчому рівні права дитини (старшої 13–14 років) вимагати видалення платформами особистого контенту (так зване “право на забуття” прописане у ст. 17 Загального регламенту про захист даних ЄС [4]).

Отже, світлина дитей у цифровому просторі – це не лише спогади, це частина формування їхньої особистості та іміджу в інтернеті. Тому варто

звертати увагу, що в першу чергу, ми не тільки ділимося життям дитини у соціальних мережах, а цінуємо її особисті кордони та піклуємося про її безпеку. Тому слід враховувати кращі практики Європейського Союзу та вже відтепер передбачити «онлайн-право» на видалення контенту не тільки батьками, але й дітьми, що досягли 13 років, а також обмежити батьківські права у частині прийняття цифрових рішень, якщо вони створюють шкоду дитині.

Література

1. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
2. Про охорону дитинства: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 30, ст.142.
3. Чорна А. Як ефективно (і законно) перевіряти соцмережі кандидатів. URL: <https://www.work.ua/articles/employer/3988/>.
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА МЕЖІ ДОПУСТИМОСТІ

Бланар Денис,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування НПУ
Одеського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Янчук Н.Д.

Права людини – фундаментальна категорія, що поєднує індивідуальні свободи з державними гарантіями, але не є абсолютною. Їх реалізація обмежується необхідністю балансу між приватними інтересами та суспільно значущими цінностями. Проблематика обмеження прав людини є ключовою для юриспруденції, оскільки такі межі спрямовані на захист правопорядку й

національної безпеки. За практикою ЄСПЛ, державне втручання є правомірним лише за умов законності, нагальної соціальної необхідності та пропорційності, що вимагає балансу між свободою і суспільним інтересом.

Метою дослідження є комплексний аналіз правових підстав і меж обмеження прав людини та визначення критеріїв правомірності втручання у сферу особистих свобод за національним і міжнародним правом.

Питання обмеження прав людини, принцип пропорційності та межі державного втручання досліджували Х. Дідух, М. Козюбра, Н. Оніщенко, О. Петришин, О. Скакун, В. Тацій, Ю. Тодика та ін. Попри вагомі напрацювання, проблема залишається актуальною й дискусійною. Система міжнародних стандартів обмеження прав людини закріплена у Загальній декларації прав людини 1948 р. [2], Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3]. Ці акти визначають умови та межі допустимого втручання у права особи.

За ст. 29 Загальної декларації прав людини, обмеження прав встановлюються законом виключно для забезпечення поваги до прав інших, вимог моралі, правопорядку та добробуту. Ст. 18 Конвенції забороняє застосовувати їх з іншою метою, ніж та, для якої вони запроваджені [3].

Правові підстави обмеження прав людини – законність, легітимна мета та пропорційність. Як відмічають В.В. Корольова і Т.С. Гапешко, ці принципи запобігають свавіллю, забезпечуючи не лише легальність, а й соціальну виправданість державного втручання [5, с. 84].

В умовах воєнного стану проблема допустимих обмежень прав людини набуває критичної актуальності. С.Ю. Белявська та Н.В. Богуславська підкреслюють, що навіть за кризових умов принцип пропорційності має залишатися ключовим критерієм визначення меж державного втручання у права особи [1, с. 30].

Міжнародні стандарти закріплюють пріоритет прав людини навіть у кризових умовах. Держави зобов'язані застосовувати найменш обтяжливі заходи втручання серед доступних альтернатив. З початком повномасштабної

gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР) . 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Корольова В.В., Гапешко Т.С. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. 2025 № 1. С. 82-89.

ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ МАЙНА, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

*Божко Єлизавета,
студентка 3 курсу
Полтавського фахового коледжу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – ас. Нога П.П.*

Спадкування майна – це складний процес, який виникає у разі смерті особи, чиє майно потім буде переходити до родичів (у разі спадкування за законом відповідно до черг спадкування) та інших осіб (за наявності заповіту) через спадщину. Відповідно до статті 1216 Цивільного кодексу України спадкуванням є законний перехід певних прав та обов’язків від фізичної особи, яка визнана померлою, тобто спадкодавця, до інших осіб, які в результаті визнаються спадкоємцями[2]. За обставинами сьогодення через повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України питання спадкування майна ще більше ускладнюється, особливо, якщо майно знаходиться на тимчасово окупованих територіях. Відповідно до ч.7 ст.1-1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тимчасово окупована територія – це частина території України, в межах якої збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили та здійснюють повноцінний контроль або в межах

яких збройні формування РФ встановили та здійснюють загальний контроль для того, щоб встановити окупаційну адміністрацію РФ [1]. Ознайомившись із даним Законом впливає висновок, що держава Україна всіма силами намагається забезпечити дотримання прав та свобод людей і громадян, які з різних особистих причин продовжують проживати на тимчасово окупованих територіях. Але процедура спадкування майна всеодно залишається з наявністю великих прогалин та колізій у законодавстві і потребує залучення багатьох інститутів захисту прав, зокрема органів судової влади.

Щодо самого процесу спадкування на тимчасово окупованих територіях впливає низка проблем та нюансів, що потребує більшого законодавчого регулювання. Відповідно до частини 1 статті 1221 Цивільного кодексу України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця [2]. А от у випадку, якщо останнім місцем проживання є тимчасово окупована територія, то відповідно до частини 1 статті 11-1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» місцем відкриття спадщини буде визнаватись місце подання першої заяви від особи, яка бажає прийняти спадщину, тобто від спадкоємця [1]. Навіть тут вже видно різницю в процедурі відкриття спадщини. Також значною проблемою є потреба встановлення факту смерті особи, яка проживала на тимчасово окупованій території за допомогою суду. Є низка судової практики, яка в умовах воєнного стану має актуальність і висвітлює велику кількість громадян, які звертаються в суд задля підтвердження факту смерті. Одним із таких прикладів є рішення суду від 15.01.2025 року Вінницького міського суду Вінницької області. Обставини справи такі: особа звернулася до суду, щоб підтвердити смерть іншої особи, яка померла в місті Голубівка Алчевського району Луганської області, що є тимчасово окупованою територією [3]. Сторона надала всі необхідні докази, в які входять свідоцтво про смерть, яке видане на тимчасово окупованій території та висновок лікарів, що підтверджує факт смерті особи[3]. В результаті даний позов задовольнили і особу було визнано померлою, отже з цього впливає можливість відкриття спадщини,

адже є документ, який підтверджує цивільний стан особи у вигляді смерті і фактичний спадкоємець може звертатись із заявою до нотаріуса для відкриття спадщини.

Відповідно до частини 2 статті 9 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність будуть визнаватись незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом [1]. Тобто, ті органи, які будуть суперечити українському законодавству. З цього випливає висновок, що і будь-які нормативно-правові акти та інші державні документи, які будуть видавати такі органи будуть нікчемними та нечинними. Саме це і закріплює частина 3 статті 9 цього ж Закону. Відповідно до даної норми, як вже було зазначено раніше, нормативно-правові акти будуть нечинними, окрім документів, які підтверджують факт народження, смерті, реєстрації шлюбу, тобто всі ті документи, які підтверджують та закріплюють цивільний стан особи. З аналізу судової практики зазначеної вище випливає висновок, що хоч по факту свідоцтво про смерть видане на тимчасово окупованій території має юридичну силу, але треба рішення суду, щоб підтвердити факт смерті і мати можливість відкрити спадщину. Також варто звернути на той факт, що документи, які підтверджують право власності особи на майно можуть бути залишені на тимчасово окупованій території або у зв'язку з воєнними діями на території могли бути знищені, то тут потрібно спочатку через суд довести право власності на майно померлої особи, щоб потім надати змогу відкрити спадщину.

Отже, в підсумок до вищенаведеного можна сформулювати наступний висновок щодо процедури оформлення спадщини на майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території: 1. Спадкоємцю потрібно зібрати докази та документи, щоб звернутися в суд на неокупованій території, щоб офіційно підтвердити факт смерті. Якщо немає доступу до документів, які підтверджують право власності – звернутися в суд для підтвердження факту

власності. 2. Отримати українське свідоцтво про смерть у ДРАЦС. 3.Звернутися до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини. Спадкування майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території хоч і має свої особливості та складнішу процедуру, проте є абсолютно реальним процесом, яке проводиться за допомогою судової інстанції.

Література

1.Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

2.Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3.Рішення суду у справі № 124424854. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124424854>

АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ Й ПОРЯДОК ЇХ НАКЛАДАННЯ

Бондаренко Вероніка,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є.

Адміністративні стягнення є важливим інструментом державного регулювання, який спрямований на забезпечення законності, підтримання публічного порядку та захист прав і свобод громадян, закріплених у Конституції України [3]. Постановка проблеми пов'язана з необхідністю визначення чітких правових підстав, форм і порядку накладення стягнень, що відповідають сучасним вимогам адміністративної практики та враховують баланс між ефективністю державного реагування і гарантіями прав особи.

Зокрема, проблема полягає у забезпеченні однаковості застосування адміністративних стягнень, уникненні надмірного формалізму та подвійного притягнення до відповідальності, а також у впровадженні сучасних технологій контролю і фіксації порушень, що в умовах цифровізації стає особливо актуальним. Аналіз наукових публікацій свідчить, що питання правових підстав і процедури накладення адміністративних стягнень досліджуються в контексті удосконалення системи адміністративної відповідальності. Відзначено, що адміністративне стягнення слід розглядати як юридичний засіб державного впливу на правопорушника, що поєднує обов'язок відшкодувати шкоду або понести іншу форму відповідальності з виховним і превентивним ефектом [7, с. 196]. Водночас наукові дослідження підкреслюють проблеми несистемності застосування санкцій, недостатнє врахування пом'якшуючих і обтяжуючих обставин та диспропорції між тяжкістю порушення та видом стягнення [4, с. 132]. При цьому особлива увага приділяється правовим гарантіям: дотриманню процедур, визначених КУпАП, та можливості оскарження рішень у суді або адміністративному порядку.

Адміністративні стягнення є інструментом державного впливу на поведінку громадян і юридичних осіб. КУпАП передбачає, що основні види стягнень включають штрафи, попередження, конфіскацію предметів правопорушення, адміністративний арешт та інші заходи, встановлюються саме законами, що закріплено у статтях 26–27 КУпАП [2]. Наукові дослідження підкреслюють, що кожен вид стягнення має не лише каральну, а й превентивну функцію, формуючи відповідну поведінку громадян та забезпечуючи дотримання правових норм, а надмірне застосування може суперечити принципу пропорційності, закріпленому у статті 19 Конституції України [3]. Важливо, щоб ступінь стягнення відповідав тяжкості правопорушення та особливостям конкретного випадку, що підкреслює необхідність комплексного підходу та врахування пом'якшуючих або обтяжуючих обставин.

Накладення адміністративних стягнень здійснюється органами та посадовими особами, визначеними статтями 213–217 КУпАП, що забезпечує

законність дій та уникнення конфлікту компетенцій [2]. Закон «Про адміністративну процедуру» уточнює порядок взаємовідносин з адміністративними органами, встановлюючи обов'язковість дотримання принципів законності, об'єктивності, своєчасності, прозорості та можливості участі особи у процедурі, закріплених у статтях 5–9 Закону України «Про адміністративну процедуру», що передбачає обов'язкове документальне оформлення рішень, повідомлення особи про накладене стягнення та забезпечення можливості його оскарження, що реалізує принципи справедливості та захисту прав громадян [5]. Практичні приклади застосування адміністративних стягнень демонструють ефективність поєднання законодавчих норм та технологічних рішень. Наприклад, накладення штрафів за порушення правил дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем фіксації дозволяє підтверджувати факт порушення електронними доказами, що мінімізує суб'єктивний вплив посадових осіб і ризик помилок (ст. 251 КУпАП) [2]. Можливість оскарження постанови в адміністративному чи судовому порядку забезпечує баланс між інтересами держави та правами громадян, а централізований контроль і ведення єдиного обліку адміністративних правопорушень підвищують ефективність накладення стягнень і дозволяють оперативно реагувати на повторні порушення [4, с. 132].

Ключовою проблемою залишається підготовка та кваліфікація посадових осіб, які здійснюють накладення стягнень, оскільки формалізм і механічне застосування норм може призводити до непропорційного покарання та порушення принципу індивідуального підходу (наприклад щодо стягнень, передбачених ст. 28–29 КУпАП) [2]. Для вдосконалення практики доцільним є впровадження системи регулярного навчання та підвищення кваліфікації посадових осіб, стандартизація оцінки обставин правопорушення, уточнення видів стягнень і строків їх накладення, а також удосконалення механізмів фіксації і доказування порушень, що особливо актуально у сфері цифрового адміністрування та дистанційного контролю [6, с. 209]. Такі заходи дозволять забезпечити індивідуальний підхід, оперативність та точність прийняття

рішень, підвищать довіру суспільства до системи адміністративної відповідальності та сприятимуть ефективному виконанню законодавства.

У підсумку, адміністративні стягнення та порядок їх накладення залишаються ключовим інструментом реалізації принципів законності та правопорядку. Ефективне функціонування системи вимагає збалансованого підходу, який передбачає чітке визначення правових підстав стягнень, дотримання процедурних гарантій, застосування сучасних технологій контролю та підвищення кваліфікації органів, що здійснюють накладення стягнень. Але удосконалення законодавства у частині видів стягнень, порядку доказування та контролю за виконанням постанов сприятиме більш справедливому та ефективному застосуванню адміністративної відповідальності.

Література

1. Єсімов С. С. Правові підстави застосування адміністративних стягнень. Вісник Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки». 2013. № 1 (4). С. 4–9.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Маслак О. В., Рєзнік О. М. Проблемні аспекти системи адміністративних стягнень в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 131–133.
5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
6. Тернушак М. М., Білоус В. Т. Адміністративні стягнення: правова характеристика, порядок та строки накладення. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2 (15). С. 203–212.
7. Шестак Л. В., Шульженко А. О. До питання про сутність понять «адміністративне стягнення» та «адміністративна санкція». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 194–197.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС

*Бузина Вікторія,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є*

Сучасний розвиток адміністративного права України зумовлює необхідність переосмислення класичних правових інститутів крізь призму новітніх викликів, пов'язаних із запровадженням правового режиму воєнного стану. Одним із таких інститутів є адміністративний примус, який традиційно розглядається як важливий інструмент реалізації публічної влади та забезпечення правопорядку. Водночас слід констатувати, що вітчизняна правова наука тривалий час досліджувала адміністративний примус переважно в умовах мирного часу, тоді як його функціонування в умовах воєнного стану не отримало належного комплексного наукового осмислення. Це обумовлює актуальність обраної тематики.

Проблематика дослідження полягає у необхідності визначення меж допустимого втручання держави у сферу прав і свобод людини шляхом застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану, а також у встановленні балансу між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи. Особливої уваги потребує питання правомірності, пропорційності та ефективності застосування примусових заходів, що суттєво трансформуються в умовах збройної агресії.

Адміністративний примус у сучасній правовій доктрині розглядається як особливий різновид державно-правового примусу, що реалізується у сфері публічного управління. Як слушно зазначає В. Б. Міщенко, вирішальна роль у боротьбі з правопорушеннями належить державі, яка володіє спеціальним апаратом примусу, а правові норми визначають підстави, види та порядок застосування відповідних заходів [1, с.101]. Такий підхід підкреслює інституційний характер адміністративного примусу та його функціональне

призначення - забезпечення виконання правових приписів всупереч волі суб'єкта.

У теоретичному вимірі адміністративний примус доцільно розглядати як системний комплекс заходів особистого, майнового та організаційного характеру, що застосовуються уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації. Його характерними ознаками є державно-владна природа, відсутність службового підпорядкування між суб'єктом застосування та адресатом впливу, а також можливість застосування не лише у зв'язку з правопорушенням, але й за наявності надзвичайних обставин. Саме остання ознака набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли превентивна функція адміністративного примусу виходить на перший план.

У звичайних умовах адміністративний примус виконує переважно правоохоронну та профілактичну функції. Однак в умовах воєнного стану його зміст істотно трансформується, що пов'язано з розширенням повноважень органів державної влади та необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці. Як зазначає І. В. Романенко, адміністративний примус у цей період характеризується особливим правовим режимом запровадження, розширеним обсягом застосування, підвищеною інтенсивністю та більш жорсткими санкціями [2, с.156].

Разом з тим, застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану супроводжується низкою проблем правового характеру. По-перше, відсутність чіткої юридичної відповідальності за окремі порушення, зокрема недотримання комендантської години, свідчить про прогалини у нормативному регулюванні. По-друге, існує ризик надмірного втручання у права людини, що може призвести до зловживань з боку уповноважених органів.

У цьому аспекті ключового значення набуває принцип пропорційності, який повинен визначати межі застосування адміністративного примусу. Обмеження прав і свобод допускається лише за умови їх необхідності для досягнення легітимної мети та за відсутності менш обтяжливих засобів впливу.

Водночас важливим гарантійним механізмом виступає судовий контроль, який забезпечує перевірку законності та обґрунтованості застосованих заходів.

Додатково слід акцентувати увагу на тому, що конкретизація заходів правового режиму воєнного стану в Україні здійснюється не лише на рівні законодавчих приписів загального характеру, а й через підзаконні нормативно-правові акти, які деталізують механізми їх реалізації. Зокрема, перелік та зміст таких заходів визначено Планом запровадження і забезпечення здійснення правового режиму воєнного стану, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 року № 181-р [3]. Саме цей акт має важливе значення для практичної імплементації адміністративно-примусових заходів, оскільки встановлює організаційно-правові засади їх застосування та визначає коло суб'єктів, уповноважених на їх реалізацію. Характерною рисою є те, що основний тягар реалізації зазначених заходів покладається на військове командування, військові адміністрації (у разі їх утворення), а також регіональні ради оборони. Водночас до виконання відповідних функцій активно залучається значна кількість органів виконавчої влади та правоохоронних структур, зокрема органи системи Міністерства внутрішніх справ, Служба безпеки України, органи юстиції, а також інші центральні органи виконавчої влади, що свідчить про комплексний та міжвідомчий характер застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану. У змістовному аспекті адміністративний примус у цей період набуває конкретного вираження через низку спеціальних заходів, які мають як превентивну, так і припинювальну спрямованість. Одним із найбільш поширених є встановлення комендантської години, що передбачає обмеження перебування осіб у публічному просторі у визначений час доби. Зазначений захід спрямований насамперед на мінімізацію ризиків диверсійної діяльності та інших загроз національній безпеці. Слід звернути увагу на наявність прогалини у правовому регулюванні, пов'язаної з відсутністю чітко визначеної адміністративної відповідальності за порушення таких обмежень, що негативно впливає на ефективність їх дотримання. Не менш важливим є встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, а також

контролю за переміщенням осіб і транспортних засобів. Такий захід дозволяє державі здійснювати належний моніторинг міграційних процесів, запобігати проникненню диверсійних груп та одночасно забезпечувати виконання мобілізаційних обов'язків громадян. У цьому контексті адміністративний примус виконує функцію інструмента гарантування обороноздатності держави. Окреме місце серед заходів займає примусове відчуження майна, яке застосовується в інтересах держави для задоволення потреб оборони. Йдеться про припинення права приватної або комунальної власності на визначене майно з подальшим переходом його у державну власність за умови компенсації його вартості. Такий захід є яскравим прикладом допустимого обмеження майнових прав в умовах надзвичайного правового режиму. Значну роль відіграє також евакуація населення з територій, де існує безпосередня загроза життю та здоров'ю людей. Незважаючи на примусовий характер, цей захід має гуманітарну спрямованість і покликаний забезпечити базові права людини, передусім право на життя та безпеку. У межах його реалізації держава бере на себе обов'язок щодо організації транспортування, розміщення та забезпечення евакуйованих осіб. До заходів адміністративного примусу належать і перевірка документів, а за необхідності - проведення огляду речей, транспортних засобів та інших об'єктів. Зазначені дії спрямовані на виявлення потенційних загроз і забезпечення контролю за дотриманням встановленого правового режиму. Паралельно здійснюється посилена охорона стратегічно важливих об'єктів, що має на меті запобігання їх пошкодженню або знищенню. Узагальнюючи, слід підкреслити, що в умовах воєнного стану адміністративний примус перетворюється на один із ключових механізмів забезпечення стабільності та правопорядку. Його застосування характеризується не лише розширенням кола заходів, але й суттєвим посиленням ролі держави у регулюванні суспільних відносин. Особливого значення набуває розширення повноважень військових адміністрацій, які фактично стають центральними суб'єктами реалізації адміністративно-примусових функцій на відповідних територіях. Разом з тим, незважаючи на об'єктивну необхідність таких заходів, їх застосування повинно

здійснюватися виключно в межах закону та відповідати принципу пропорційності. Це означає, що будь-яке обмеження прав і свобод має бути обґрунтованим, необхідним і адекватним існуючим загрозам. Лише за таких умов адміністративний примус може розглядатися як легітимний інструмент державного впливу в умовах воєнного стану.

Таким чином, адміністративний примус в умовах воєнного стану є складним багатофункціональним правовим інститутом, що поєднує в собі елементи превенції, припинення та забезпечення правопорядку. Його трансформація обумовлена об'єктивною необхідністю реагування на загрози державній безпеці, однак така трансформація повинна здійснюватися з дотриманням фундаментальних правових принципів.

Висновуючи, слід зазначити, що подальше вдосконалення адміністративно-правового регулювання у цій сфері має бути спрямоване на усунення нормативних прогалин, зокрема щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних режимних обмежень, а також на забезпечення ефективного механізму контролю за застосуванням примусових заходів. Це дозволить досягти належного балансу між інтересами держави та правами людини навіть в умовах воєнного стану.

Література

1. Міщенко В. Б. Адміністративний примус як метод державного управління та його ознаки в сучасних умовах розвитку суспільства. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2018. С. 98–101.
2. Романенко І. В. Особливості застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 3. С. 154–156.
3. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 24.02.2022 №181-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-p#Text>.

ПРОКУРОР ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Вангела Яна,

студентка 2 курсу

Факультету суспільних і прикладних наук

ЗВО «Університет Короля Данила»

Науковий керівник – д.ю.н.,

професорка Басиста І. В.

У кримінальному провадженні беруть участь різні учасники, перелік яких у КПК є вичерпним. Прокурор займає ключове місце серед цих учасників, адже він присутній на всіх стадіях процесу, виконуючи функції, передбачені кримінальним процесуальним законом, зокрема, він здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримує державне обвинувачення в суді.

У контексті реформування системи кримінального судочинства України вивчення різних функцій, повноважень та змісту діяльності прокурорів є особливо важливим. Це вимагає наукового аналізу процесуального статусу, функцій прокурора як учасника кримінального провадження тощо.

Вживаючи термін «прокурор», законодавець водночас скеровує нас до статті 17 Закону України «Про прокуратуру» [1], бо кожен, хто у ній зазначений за посадою, належить до кримінального процесуального розуміння прокурора. Для слідчого, дізнавача прокурор є процесуальним керівником. Для держави – її представником. Для сторони захисту – обвинувачем, і з огляду сформованого ним обвинувачення потрібно формувати позицію захисту. Вказівки прокурора є обов'язковими для слідчого та дізнавача, а його діяльність не допускає втручань, про що, серед іншого важливого, йдеться у статті 36 КПК України [2].

Функції прокурора, які закріплені в Конституції України [3], дещо відрізняються від тих, що передбачені Законом України «Про прокуратуру» [1]. Водночас їх зміст у цілому є узгодженим, оскільки окремі положення Закону конкретизують конституційні норми, зокрема щодо наглядової діяльності прокурора під час досудового розслідування та виконання судових рішень. Разом з тим, є термінологічна невідповідність у визначенні однієї з основних

функцій прокурора. У Конституції України вживається термін «публічне обвинувачення», тоді як в ЗУ «Про Прокуратуру» та КПК України «державне обвинувачення». Водночас така термінологічна невідповідність не змінює сутності відповідної функції прокурора, однак може ускладнювати її однакове розуміння та застосування [6].

Якщо вдамося до авторських підходів, то І.І. Шульган розглядає їх обох з огляду, котре поняття є ширше [4, с. 239]. З лінгвістичних позицій досліджував аналізовані нами поняття С. Патюк. Цей автор прийшов до переконання, що «термін «публічне обвинувачення» лінгвістично захищає і державні інтереси, і суспільні інтереси, й потерпілого у кримінальному провадженні» [5].

Аналізуючи підходи науковців до цього питання, варто зазначити, що функція підтримки «державного обвинувачення» поступово трансформувалася у функцію підтримки «публічного обвинувачення». Це зумовлено тим, що діяльність органів прокуратури стає дедалі прозорішою і спрямованою на посилення довіри суспільства. Такий підхід передбачає дотримання прокурорами принципів законності, справедливості та об'єктивності у своїй роботі.

Отож, наше переконання є таким, що більш вдалим є використання у всіх законах та підзаконних нормативно-правових актах поняття «публічне обвинувачення», яке повніше відображає зміст однойменної функції.

Не менш важливим елементом правового статусу прокурора у кримінальному провадженні відіграють його повноваження, які конкретизують зміст його функцій. Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор наділений досить широким колом повноважень, які охоплюють фактично всі стадії кримінального провадження [2]. Важливе місце серед його повноважень займає діяльність, пов'язана із завершенням досудового розслідування та судовим провадженням, а саме затвердження обвинувального акта або його самостійне складення, звернення до суду, підтримання державного обвинувачення, його зміна чи відмова від нього, а також оскарження судових рішень. Крім того, прокурор здійснює повноваження у сфері міжнародного співробітництва та

виконує інші функції, передбачені кримінальним процесуальним законодавством.

Водночас реалізація цього кола повноважень супроводжується проблемним аспектом, бо у чинному КПК України прямо не передбачено про можливість особистої участі прокурора у розслідуванні, хоча функція процесуального керівництва не виключає цього.

І.В. Басиста, В.І. Галаган та Ж.В. Удовенко вважають, що жодних обмежень, після внесення відомостей до ЄРДР, для процесуальної діяльності прокурора, не існує. Тобто йдеться про повноваження прокурора безпосередньо проводити слідчі (розшукові) дії [7].

Отож, підводячи підсумок, висловлюємо згоду із дослідниками, які вважають, що термін «публічне обвинувачення» є більш вдалим для слововжитку та унормування на законодавчому рівні. Водночас, враховуючи роль прокурора як учасника кримінального провадження та широкий обсяг наданих йому повноважень, які реалізуються в межах його компетенції незалежно від займаної посади, актуальним залишається питання вдосконалення нормативного регулювання їх здійснення, зокрема в частині чіткого визначення меж процесуального керівництва та усунення інших існуючих прогалин у законодавстві.

Література

1. Про прокуратуру: Закон України від 01.03.2026 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України станом від 04.03.2026. Верховна Рада України 13.04.2012 №4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/c>.
4. Шульган І.І. Окремі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення. Юрид. наук. електронний журнал. 2016. №. 6. С. 238–240.

5. Патюк С. Нормативна невизначеність співвідношення категорій «державне» та «публічне» обвинувачення як підстава для зловживання правом у кримінальному провадженні. Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства. 2017. Т. 1. № 2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/73/69>

6. Плюсква А.В. Розмежування поняття підтримання «публічного» чи «державного» обвинувачення. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. URL: https://www.lsej.org.ua/7_2023/101.pdf

7. Басиста І.В., Галаган В.І., Удовенко Ж.В. Повноваження прокурора на проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні: окремі проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. №1. 2023. С.16-25. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/365/338>

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ КРАДІЖЦІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТУ

Варченко Олексій,
студент 4 курсу

*Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Гринько Л.П.*

Крадіжки на залізничному транспорті трапляються доволі часто, особливо у поїздах і на вокзалах, де постійно багато людей. У таких умовах легко втратити увагу, чим і користуються правопорушники. Зазвичай усе відбувається швидко і майже непомітно для оточуючих. Через це з'ясувати всі обставини буває непросто. Іноді навіть сам потерпілий не одразу розуміє, коли саме зникла його річ. Новизна підходу полягає у тому, що увага зосереджується не лише на самих запитаннях, а й на способі спілкування зі свідками та потерпілими, що дозволяє отримати більш точні відомості. У подібних ситуаціях велике значення має допит, адже саме під час розмови можна

отримати перші важливі відомості [4]. Метою цієї роботи є показати, як саме варто проводити допит у таких випадках і на що звертати увагу під час його проведення. Тому важливо проводити його уважно, а не формально «для галочки».

Допит у таких справах потрібно проводити, виходячи з конкретної ситуації, бо однакові підходи не завжди працюють. Люди, які були поруч, зазвичай не запам'ятовують усіх деталей, оскільки просто не звертали на них уваги. Тому не варто чекати від них одразу точних і повних відповідей. Часто буває так, що людина згадує щось уже під час розмови. На мою думку, слідчому краще допомагати пригадати події, а не просто ставити сухі запитання. Потерпілий може хвилюватися або нервувати, і це впливає на його відповіді. Свідки також можуть щось переплутати або не так зрозуміти ситуацію. Тому їхні слова потрібно перевіряти і порівнювати між собою. Спокійна, нормальна розмова зазвичай дає більше результату, ніж поспіх або тиск.

Допит вважається одним із основних способів отримання інформації у справі [1]. Саме під час нього часто з'ясовуються деталі, яких немає в інших матеріалах або документах. Багато важливих моментів можна дізнатися лише зі слів людей, які були присутні під час події. У випадках із залізницею інформація зазвичай буває неповною або уривчастою [с.85, 2]. Це пояснюється тим, що все відбувається швидко і в русі, коли люди зайняті своїми справами і не завжди звертають увагу на оточення. Через це вони можуть пам'ятати лише окремі моменти або загальні враження. Тому доводиться уточнювати відповіді і повертатися до тих самих моментів кілька разів, щоб скласти повну картину. Інколи навіть дрібниця, на яку спочатку не звернули уваги, може зіграти важливу роль. Також краще заздалегідь підготуватися до допиту, щоб не пропустити потрібні питання і логічно побудувати розмову [с.47, 3]. Така підготовка допомагає не губитися під час спілкування і тримати хід допиту під контролем. Це робить розмову більш зрозумілою, послідовною і по суті.

Наприклад, у поїзді у пасажирів пропав телефон або гаманець. Спочатку з'ясовують, коли він востаннє бачив свої речі і де це було. Людина не завжди пам'ятає все одразу, але поступово може пригадати більше. Потім опитують інших пасажирів або провідника. Хтось із них може згадати підозрілу поведінку або незнайому людину. Якщо з'являється підозрюваний, йому ставлять запитання вже з урахуванням отриманої інформації. При цьому дивляться, чи не змінює він свої відповіді. Якщо є розбіжності, це може бути важливим моментом. У підсумку всі відповіді порівнюють і складають більш-менш зрозумілу картину події.

Отже, допит у таких справах варто проводити без поспіху і з увагою до деталей. Важливо враховувати ситуацію і стан людей, яких опитують. Чим спокійніше проходить розмова, тим більше шансів отримати корисну інформацію. Перевірка відповідей допомагає уникнути помилок. Це дає змогу краще зрозуміти, що насправді сталося. У результаті розслідування стає більш ефективним і дає кращий результат.

Література

1. Головка М. Б., Остапенко Л. А., Осипенко І. П., Черненко М. П. Криміналістика (Криміналістична тактика) : навч. посіб. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2017. 220 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Kryminalistyka-Navchalnyy-posibnyk-taktyka-2017-1.pdf.
2. Коваль Ю. Є. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 322 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1815/dyskoval.pdf>.
3. Комар Т. А. Особливості тактики проведення слідчих дій при розслідуванні крадіжок : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра : спец. 262 «Правоохоронна діяльність». Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2020. 97 с. URL:

<https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/a095d46b-f53a-498c-8571-652586906417/content>.

4. Криміналістична тактика : лекція 18. Тактика проведення окремих слідчих дій при розслідуванні крадіжок. Національна академія внутрішніх справ : вебсайт. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec18.html>.

«ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ МАЙНА ФІЗИЧНИХ ОСІБ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: ПАРАДИГМА КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ»

***Віцько Аліна,**
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
асистент Прохазка Г.А.*

У сучасних умовах активізації міграційних процесів та зростання кількості майнових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, питання спадкування набуває особливої актуальності. Значна кількість громадян України проживає або володіє майном за кордоном, що обумовлює необхідність належного правового врегулювання спадкових правовідносин із іноземним елементом.

Питання колізійного регулювання та усунення дуалізму правових режимів щодо рухомого й нерухомого майна залишаються дискусійними у сучасній доктрині. Праці таких правників, як Михайлів М. О., Церковна О. В. та Вусенко Ю. В., висвітлюють правові підходи до спадкування, зокрема, через призму розширення автономії волі спадкодавця. Можливість обрання права держави свого громадянства виступає ефективним механізмом подолання проблеми «розщеплення» спадщини на окремі правові режими для рухомого та нерухомого майна, що є фундаментальним для реалізації принципу єдності спадкової маси.

Правове регулювання спадкових правовідносин із іноземним елементом

здійснюється на підставі норм цивільного законодавства, що визначають склад спадщини та спадкових прав, місце відкриття спадщини. Особливістю спадкування з іноземним елементом є застосування принципу національного режиму, відповідно до якого іноземці та особи без громадянства користуються в Україні такими самими спадковими правами, як і громадяни України. Це означає, що обсяг прав, пов'язаних зі спадкуванням, охоплює не лише право на прийняття спадщини, але й право на складання та скасування заповіту, у тому числі щодо майна, розташованого за кордоном. Важливою рисою національної правозастосовної практики є специфіка вибору регулятора для транскордонних відносин. Зокрема, на думку Церковної О.В, для врегулювання спадкових відносин з іноземним елементом перевага надається колізійному методу, який є методом непрямого регулювання зазначених відносин і полягає у виборі правопорядку, якщо врегулювати ці відносини «прагнуть» правопорядки двох або більше держав [5].

За загальним правилом, визначеним у ч.1 ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року, є застосування права держави останнього місця проживання спадкодавця *lex domicilii*. Водночас щодо спадкування нерухомого майна, відповідно до ч. 1 ст. 71 зазначеного Закону, застосовується право держави його місцезнаходження майна *lex rei sitae*. Питання ж форми та дійсності заповіту регулюються правом місця його складання *lex loci actus*, передбаченого ч.1 ст. 72 цього Закону [2]. Особливістю сучасної парадигми є розширення автономії волі спадкодавця, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року, особа має право обрати у заповіті право держави свого громадянства як таке, що регулюватиме спадкування [2]. Це дозволяє уникнути «розщеплення» спадщини, коли до рухомого та нерухомого майна застосовуються різні правопорядки. Проте, таке обрання права не може обмежити права осіб на обов'язкову частку у спадщині.

Водночас процесуальні аспекти, підсудність справ, визначаються відповідно до ч.1 ст. 30 Цивільного процесуального кодексу України від

18.03.2004 року, яка встановлює виключну підсудність щодо нерухомого майна за місцем його знаходження *forum rei sitae*. У доктрині міжнародного приватного права, зокрема у працях, Михайлів М.О. зазначається, що цей процесуальний механізм є фундаментальним для захисту суверенітету держави над її територією [6]. Узагальнення даних правових положень, викладене у листі Вищого спеціалізованого суду України “Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом” № 24-754/0/4-1 від 16.05.2013 року, вказують, що розгляд справ з іноземним елементом базується на "законі суду", дана складність обумовлена застосуванням колізійних норм для визначення права, що застосовується [4]. Узагальнення, наголошує на важливості вибору права та специфіці легалізації документів та тлумаченні термінів відповідно до національного законодавства.

Центральним вузлом колізійної парадигми спадкування є протистояння двох основних критеріїв визначення особистого закону спадкодавця *lex personalis* та права останнього місця проживання *lex domicilii*. У країнах Європейського Союзу, орієнтуються на останнє місце проживання, однак низка інших держав продовжує застосовувати критерій громадянства. Попри тенденцію до уніфікації, сучасна концепція колізійного регулювання залишається дуалістичною.

Зокрема, деякі країни англо-американської правової сім'ї віддають перевагу критерію громадянства. Таке розходження створює ситуацію «позитивного колізійного конфлікту», за якого обидва правопорядки одночасно претендують на регулювання єдиних спадкових відносин. Наприклад, працях Вусенко Ю.В. наголошується, що стабільність таких відносин залежить від уніфікації поняття "місця проживання", яке в різних юрисдикціях може трактуватися по-різному [7].

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що сучасна парадигма регулювання спадкових відносин з іноземним елементом в Україні базується на складному поєднанні принципу національного режиму та багаторівневої системи колізійних прив'язок. Забезпечення іноземцям обсягу

прав, тотожного правам громадян України, є фундаментом стабільності транскордонного цивільного обороту.

Література

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.a/laws/show/1618-15#Text>.
4. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: Лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-754740-13#Text>.
5. Церковна О. В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Юридичний бюлетень*. 2019. №11., С. 49–55
6. Михайлів М. О. Спадкування у міжнародному приватному праві. Львів. 2022. 284с.
7. Вусенко Ю. В. Проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Часопис цивілістики*. 2013. №15., С.138-141

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ТА ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Владисенко Софія,
студентка 3 курсу
Полтавського фахового коледжу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – ас. Нога П.П.

Цивільне право України регулює багато форм договорів, кожна з яких має велике значення для майнових відносин між громадянами та захисту їхніх прав. Серед них є договір довічного утримання та спадковий договір, які є не менш важливими, ніж інші форми договорів. Тому ця тема вважається актуальною

через зростання потреби в укладенні таких договорів. До того ж, кожним роком цивільне право все більше вивчається та аналізується, тому актуальність таких договорів зростає, оскільки люди все частіше обирають письмові та належно оформлені угоди для гарантування своїх прав і безпеки майнових відносин.

Згідно з Цивільним кодексом України, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. У свою чергу, за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно [1].

Отже, головною відмінністю між спадковим договором та договором довічного утримання є те, що набуття права власності за спадковим договором відбувається після смерті відчужувача, а за договором довічного утримання (догляду) набувач стає власником житлового будинку, квартири або її частини, іншого нерухомого майна або рухомого майна, яке має значну цінність, з моменту передання цього майна, якщо інше не передбачено договором або законом [2]. Ще однією відмінністю є те, що за спадковим договором відчужувачем може бути подружжя, один із подружжя або інша особа, а набувачем може бути фізична або юридична особа. У той час як за договором довічного утримання відчужувачем може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я. Набувачем у договорі довічного утримання може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа [3].

Тобто, відчужувачем за спадковим договором можуть бути окремі категорії осіб, тоді як за договором довічного утримання немає чітко визначених категорій, але встановлено більш конкретні вимоги до набувача.

Наступна відмінність полягає в тому, що за договором довічного утримання відчужувач щомісячно отримує матеріальне забезпечення від набувача. Спадковим договором це не передбачено в обов'язковому порядку

[3]. До того ж, за договором довічного утримання у разі смерті відчужувача набувач зобов'язаний поховати його, навіть якщо це не було передбачено договором. За спадковим договором такий обов'язок виникає у набувача лише у випадку, якщо це передбачено правочином [3]. Щодо обов'язків, то за договором довічного утримання визначені чіткі умови: утримувати, доглядати та забезпечувати потреби відчужувача, а в разі невиконання умов можливе розірвання договору і повернення майна. У той час як за спадковим договором набувач зобов'язується виконувати умови, передбачені договором [4].

Тобто, за спадковим договором можуть передбачатися різні за своєю суттю і характером умови, які визначаються безпосередньо в самому договорі, а в разі невиконання вимог договір може бути розірваний через суд.

Останньою основною відмінністю є те, що у разі смерті набувача спадковий договір припиняє свою дію. За договором довічного утримання (догляду) у разі смерті набувача його обов'язки переходять до тих спадкоємців, до яких перейшло право власності на майно, що було передане відчужувачем. Якщо спадкоємець за заповітом відмовився від прийняття такого майна, право власності може перейти до спадкоємця за законом. У випадку, якщо у набувача немає спадкоємців або вони відмовилися від прийняття майна, відчужувач набуває право власності на це майно. У цьому разі договір довічного утримання припиняється [5].

Отже, спадковий договір припиняє свою дію зі смертю набувача, тоді як за договором довічного утримання обов'язки набувача переходять до його спадкоємців. Підсумовуючи всі проаналізовані відмінності між спадковим договором та договором довічного утримання, можна визначити їх спільну мету — регулювання передачі майна та захист прав сторін. Водночас ці договори мають багато відмінностей. Основні з них полягають у часі набуття права власності на майно, категоріях сторін, обов'язках набувача та порядку їх виконання. Тому не слід ототожнювати ці договори, хоча вони й мають спільну мету. Відмінності цих договорів визначають особливості їх застосування та їх значущість у цивільному праві України.

Література

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Павлова В. Спадковий договір та договір довічного утримання (догляду) в цивільному праві України. *Журнал з цивільного права*. 2022. № 47. С. 38–43. URL: <https://doi.org/10.32782/chc.v047.2022.6>.
3. Мін'юст роз'яснює: договір довічного утримання та спадковий договір - у чому різниця. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-roziasniuie-dohovir-dovichnoho-utrymannia-ta-spadkovyi-dohovir-u-chomu-riznytsia>
4. Комльєф А. О., Резворович К. Р. Журнал «Наукові інновації та передові технології». *Спадковий договір vs договір довічного утримання: особливості правового регулювання*. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/25190/25164>.
5. Договір довічного утримання та спадковий договір: у чому різниця - пояснює Міністерство юстиції України. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/archive/1792370/>.

СЛІДОВА КАРТИНА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА ВЧИНЕНОГО В ІНТЕРНЕТІ

Власенко Анна,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Гринько Л.П.

За останні роки відбувся доволі значний прогрес в сфері цифрових технологій, діджиталізація та комп'ютеризація хоч за своєю суттю є позитивними явищами, проте все ж таки зумовили підвищення рівня

шахрайства в інтернеті, що у свою чергу вимагає впровадження нових тактик та методів у розслідуванні таких злочинів.

Тому метою цього дослідження є створення комплексного підходу до аналізу слідової картини як ключового елемента в досудовому розслідуванні шахрайств, що вчиняються в кіберпросторі.

У загальному розумінні слідова картина шахрайства в інтернеті означає сукупність змін в цифровому, інформаційному та рідше у фізичному просторі, у результаті вчинення протиправних дій. Центральне місце тут належить саме віртуальним (цифровим) слідам, які за своєю природою є невидимими, у класичному розумінні цього слова, нестабільними та існують у формі електронних сигналів або двійкового коду на накопичувачах пам'яті, в мережових каналах та інших носіях інформації, що спеціально призначені для зберігання, обробки й передачі такої інформації (наприклад: жорсткі диски, кластери логічних дисків, сервери та онлайн-сховища, внутрішні енергозалежні флеш-пам'яті, зовнішні карти пам'яті і тому подібне) [1, с. 19-20]; [2, с. 86].

Обстановка вчинення діянь у цьому контексті характеризується роздвоєнням простору на фізичний (місце знаходження пристрою чи зловмисника) та кібернетичний (вебсайти, сервери, хмарні сховища), де безпосередньо фіксується механізм обману чи зловживання довірою [3, с. 360].

Специфіка та сам механізм слідоутворення полягає у технічно-програмному впливі на цифровий простір, де відображається не форма об'єкта, а його властивості та стан автоматизованої системи. Ідентифікація та пошук суб'єкта (людина) і об'єкта (програмно-технічний засіб) такого впливу базується на аналізі технічних атрибутів, таких як: IP-адреса, лог-файли, доменні імена та ідеальних образів, що збереглися у свідомості потерпілих після телефонних розмов, листувань чи відеодзвінків, наприклад [4, с. 53]; [1, с. 19].

Відповідно до п. 1, ч. 1, ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню події кримінального правопорушення, а саме час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, тому

електронний цифровий слід має розглядатись як криміналістично значуща комп'ютерна інформація у слідовій картині, що має вигляд повідомлень чи даних, які зафіксовані на матеріальних носіях або передані каналами зв'язку [5].

Процесуальний алгоритм отримання таких відомостей передбачає застосування заходів щодо тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України).

Слідчий суддя або суд приймає рішення про надання тимчасового доступу до речей і документів у разі, якщо сторона кримінального провадження у своєму зверненні обґрунтує наявність достатніх підстав вважати, що такі речі чи документи, як окремо, так і разом з іншими матеріалами провадження, мають істотне значення для з'ясування важливих обставин справи.

Крім того, в ухвалі може бути передбачено дозвіл на вилучення зазначених речей і документів, якщо доведено, що без цього існує реальна небезпека їх зміни або знищення, або ж вилучення є необхідним для досягнення мети отримання доступу до них (п. 2 ч. 5 ст. 163, ч. 7 ст. 163 КПК України).

Необхідність оперативної фіксації таких доказів зумовлена тим, що цифрові дані є вразливими та можуть бути швидко знищені, змінені чи зашифровані особою з метою приховування своєї причетності. До прикладу, при розслідуванні шахрайства з продажу неіснуючих товарів на онлайн-платформах чи сервісах слідчому потрібно першочергово проаналізувати цифрові сліди у вигляді переписок, номерів телефонів, місця, де виставлено оголошення та логів банківських транзакцій. Далі шляхом надання доручень оперативним підрозділам, на відповідних підставах, встановити IP-адреса та фактичну точку доступу, з якої здійснювалося управління фейковим оголошенням. Під час обшуку за місцем перебування підозрюваного/підозрюваних вилучаються матеріальні носії (наприклад, смартфони та ноутбуки), що можуть містити цифрові сліди.

Призначення комп'ютерно-технічної експертизи дозволить відновити видалені файли та остаточно перетворити віртуальні відображення на юридично вагомому систему доказів та виявити причетність підозрюваного/підозрюваних до кримінального правопорушення.

Отже, слідова картина шахрайства, вчиненого в мережі Інтернет, має комплексний характер і формується переважно за рахунок цифрових слідів, які відображають механізм протиправної діяльності у кіберпросторі. Її дослідження дозволяє ефективно встановлювати обставини кримінального правопорушення, ідентифікувати причетних осіб та відтворювати спосіб вчинення злочину. Водночас специфіка таких слідів полягає у їх нестабільності та вразливості до змін або знищення, це зумовлює необхідність оперативного виявлення, фіксації та вилучення необхідної інформації із застосуванням процесуальних інструментів. Тому ефективність розслідування інтернет-шахрайств значною мірою залежить від належного використання сучасних криміналістичних методів і технічних засобів при роботі з цифровою інформацією.

Література

1. Гринько Л. П. Слідова картина» шахрайств вчинених черех мережу інтернет. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 3. С. 16-27. URL: <https://plr.nlu.edu.ua/article/view/287946>.
2. Maistrenko M., Tataryn I. Problem aspects of proving fraud committed in cyberspace. *International Humanitarian University Herald. Jurisprudence*. 2021. No. 52. P. 85-89. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.19>.
3. Неділько Я. Обстановка та «слідова картина» як елементи криміналістичної характеристики кіберзлочинів. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 7. С. 359-365. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.61>.
4. Романенко Т. В. Особливості слідової картини шахрайств, що вчиняються в мережі інтернет. *Молодий вчений*. 2016. Т. 1 (28) Ч. 2. С. 51–54.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДОЮ

*В'язовська Валерія,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Полховська І. К.*

Важливою проблемою України в умовах воєнного стану є забезпечення дотримання прав і свобод громадян. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році необхідність пошуку балансу між свободою особи та національною безпекою набула безпрецедентної гостроти. У контексті Закону України «Про правовий режим воєнного стану», запровадження цього особливого правового режиму становить собою екстраординарний державно-правовий механізм, легітимною метою якого є забезпечення національної безпеки та захист суверенітету України [3]. Введення правового режиму воєнного стану неминуче зумовлює обмеження прав і свобод.

Фундаментальною правовою основою, що регламентує межі допустимого втручання держави у сферу прав людини, є стаття 64 Конституції України. Відповідно до її приписів, конституційні права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом. Частина друга цієї статті прямо встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас стаття 64 імперативно визначає перелік абсолютних прав (зокрема, право на життя, повагу до гідності, рівність у правах тощо), які не підлягають обмеженню за жодних обставин.

Безпекові загрози сьогодення зумовлюють необхідність практичного застосування цих норм. Серед передбачених законодавством обмежень, що охоплюють насамперед політичні права (заборона проведення виборів, референдумів, мирних зібрань) та втручання у соціально-економічну сферу

(право на страйк, примусове відчуження майна), найбільш відчутними та значущими у щоденному житті кожного громадянина є ті, що стосуються особистих прав. Зокрема, йдеться про звуження свободи пересування та вільного вибору місця проживання (ст. 33 Конституції України), що реалізується через заборону на перетин державного кордону для визначених категорій осіб, встановлення комендантської години та примусову евакуацію населення. Також зазначимо про встановлення обмежень свободи думки і слова (ст. 34 Конституції України), що є необхідним кроком для забезпечення інформаційної безпеки, протидії ворожій пропаганді та запобігання витоку чутливих даних військового характеру.

Попри те, що імплементація зазначених заходів є об'єктивною вимогою воєнного часу, механізм їх реалізації має суворо підпорядковуватися конституційним принципам. У Рішенні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 Конституційний Суд України зазначив, що поняття «обмеження конституційних прав і свобод» слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав, що фактично перешкоджає їх реалізації [4]. Водночас таке втручання не є абсолютним. Як наголосив Суд у Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016, обмеження не може бути свавільним; воно має переслідувати легітимну мету, бути зумовленим суспільною необхідністю, пропорційним та обґрунтованим [5].

З огляду на це, запроваджені заходи суворо тестуються на відповідність критеріям пропорційності, необхідності та тимчасовості. Принцип пропорційності полягає у тому, що втручання не може бути більш обтяжливим, ніж загроза, яку необхідно попередити. Принцип необхідності означає наявність об'єктивної потреби в обмеженні конкретних прав [6, с. 46]. Своєю чергою, тимчасовість передбачає дію цих обмежень виключно в період відповідного правового режиму.

Водночас слід визнати, що сам механізм реалізації безпекових обмежень об'єктивно породжує нові, вторинні загрози для прав людини. По-перше, необхідність швидкого реагування на виклики війни спричиняє правову

невизначеність. Оперативні зміни до законодавства створюють колізії, через які громадяни втрачають можливість передбачати наслідки своїх дій, а органи влади отримують простір для свавілля [7, с. 36]. По-друге, звуження доступу до публічної інформації та широкі дискреційні повноваження окремих органів послаблюють громадський контроль, що призводить до корупціогенних ризиків. Це прямо порушує конституційний принцип рівності. По-третє, введення нових адміністративних процедур на тлі масового переміщення громадян спричиняє інституційне перенавантаження органів державної влади, роблячи гарантування необмежених прав ілюзорним або надто розтягнутим у часі [8, с. 60].

Підсумовуючи, слід наголосити, що в умовах екзистенційної загрози існування державності, обмеження певних конституційних прав є легітимним кроком. Це відповідає як Конституції України, так і міжнародним стандартам — зокрема, статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право держави на тимчасовий відступ від своїх зобов'язань під час війни [2]. Проте сам процес реалізації цих обмежень генерує серйозні виклики. Щоб уникнути руйнування демократичного фундаменту суспільства, держава зобов'язана неухильно дотримуватися правового механізму. Лише суворе дотримання критеріїв пропорційності, необхідності та тимчасовості втручання, а також справедливий баланс між інтересами національної безпеки і свободою особи дозволять Україні вистояти у війні, зберігши свою демократичну і правову сутність.

Література

1. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#.
3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі про утворення політичних партій в Україні від 12.06.2007 № 2-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#>.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 01.06.2016 № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#>.

6. Бенчак П. До питання захисту прав людини в умовах воєнного стану. Правовий дискурс: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. 2024. С. 46–48.

7. Линник Д. Вплив воєнного стану на реалізацію прав і свобод громадян України: виклики та шляхи їх захисту. Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: зб. матеріалів круглого столу. 2024. С. 36–37.

8. Марущак Н. В. Проблеми забезпечення прав і свобод громадян України в умовах воєнного стану. Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право. 2025. № 1 (24). С. 57–69.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ *LEX LOCI CONTRACTUS* У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

*Герасименко Софія,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н.,
асистент Прохазка Г.А.*

В умовах глобалізації та розвитку транскордонних приватноправових відносин питання визначення застосовного права набуває особливої актуальності у міжнародному приватному праві, оскільки саме належний вибір правопорядку забезпечує ефективне регулювання відносин з іноземним елементом. Розвиток міжнародних зв'язків та електронної комерції при цьому ускладнює визначення такого права.

У цих умовах важливе значення мають колізійні норми, за допомогою яких вирішується проблема визначення застосовного права. Як зазначають В.

П. Жушман та І. О. Шуміло, основний зміст міжнародного приватного права зводиться саме до колізійної проблеми [1].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року, колізійна норма визначає право держави, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом [2].

В. П. Жушман та І. О. Шуміло підкреслюють, що колізійна норма має відсильний характер і не встановлює безпосередньо прав та обов'язків сторін, а лише визначає компетентний правопорядок, який підлягає застосуванню до відповідних відносин [1]. У цьому полягає її принципова відмінність від норм матеріального права, вона є нормою непрямої дії та має нейтральний характер.

Як зазначають І. І. Килимник та А. М. Бровдій, формули прикріплення є узагальненими видами колізійних прив'язок, які традиційно виражаються латинськими термінами [4]. У зобов'язальному праві *lex loci actus* конкретизується, зокрема, через *lex loci contractus* та закон місця виконання зобов'язання, які застосовуються за відсутності вибору права сторонами.

Принцип *lex loci contractus* є однією з найдавніших колізійних прив'язок і передбачає застосування права держави місця укладення договору, що забезпечувало формальну визначеність правового регулювання.

Однак розвиток дистанційних та електронних форм укладення договорів призвів до втрати місцем укладення договору чіткого фактичного змісту та ускладнив його визначення. Додатково це посилюється різними підходами у правових системах: «поштова скринька» в англо-американському праві та правило отримання акцепту в континентальному. Це знижує уніфікованість і ефективність *lex loci contractus*.

У цьому контексті В. П. Жушман та І. О. Шуміло відзначають тенденцію до відходу від жорсткого застосування цього принципу через трансформацію поняття місця укладення договору з фактичного у формально-юридичне, що зумовлено розвитком електронних і дистанційних форм договорів [1].

Як підтверджується у науковій літературі, сучасне колізійне регулювання характеризується відходом від жорстких формальних прив'язок на користь

більш гнучких критеріїв визначення застосовного права. Зокрема, в дослідженні К. А. Казаряна зазначається, що у сфері договірних правовідносин, у тому числі в їх спеціальних різновидах, простежується пріоритет автономії волі сторін та принципу найбільш тісного зв'язку, що забезпечує більш адекватне врахування реального зв'язку правовідносин із відповідним правопорядком [3].

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року у ст. 32 закріплює пріоритет автономії волі сторін та права найбільш тісного зв'язку [2], що свідчить про втрату принципом *lex loci contractus* ролі самостійної колізійної прив'язки. Водночас ч. 1 ст. 39 цього Закону зберігає значення територіальних прив'язок щодо речових прав [2]. У зв'язку з цим сучасна колізійна доктрина застосовує гнучкі критерії, насамперед право найбільш тісного зв'язку та місце виконання зобов'язання, що забезпечує врахування реального зв'язку правовідносин із відповідним правопорядком.

Принцип *lex loci contractus* при цьому зберігає історичне та методологічне значення як відправна точка для порівняння колізійних прив'язок і розвитку міжнародного приватного права, що дозволяє простежити еволюцію колізійних норм у договірній сфері.

Отже, принцип *lex loci contractus* у сучасному міжнародному приватному праві втратив значення самостійної колізійної прив'язки та використовується лише як допоміжний критерій. Основний пріоритет у договірних відносинах належить автономії волі сторін і праву найбільш тісного зв'язку. Водночас територіальні прив'язки зберігають значення у окремих випадках, що свідчить про гнучкий та диференційований підхід до визначення застосовного права.

Література

1. Жушман В. П., Шуміло І. А. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2011. 320 с.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 №2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n132>

3. Казарян К. А. Типи колізійних прив'язок у сфері регулювання договірних правовідносин подружжя. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2015. № 20. С. 250–253.

4. Килимник І. І., Бровдій А. М. Міжнародне приватне право : навч. посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 112 с.

МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО: ПРОБЛЕМАТИКА У КОНТЕКСТІ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ

*Гузік Марія,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
асистент Прохазка Г.А.*

В умовах глобалізації, стрімкого розвитку міграційних процесів та розширення міжнародних зв'язків дедалі більше уваги привертають проблеми визначення правового статусу фізичних осіб із множинним (подвійним) громадянством. Традиційна колізійна прив'язка – закон громадянства (*lex patriae*) – у випадках біпатризму ускладнюється, оскільки вона набуває двоїстого характеру. Це унеможливорює її однозначне застосування, адже особа має формальний правовий зв'язок одночасно з кількома суверенними державами.

Питанню проблематики колізійних норм за наявності іноземного елемента у вигляді множинного громадянства приділяли увагу чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Моравцова Д., Панахов А., Пуршах М. Х., Двіпаяна К. В., Ребкало М., Барабаш А. Г. та Волковська А. А.

Досліджуючи цей феномен, М. Ребкало наголошує, що у таких випадках відбувається специфічне «роздвоєння» правового статусу особи, яка одночасно підпадає під дію правопорядку різних держав, що претендує на врегулювання одних і тих самих приватноправових відносин [4]. Як справедливо зазначають Барабаш А. Г. та Волковська А. А., застосування *lex patriae* до біпатридів

неодмінно викликає «конфлікт кваліфікацій» та правову невизначеність [5]. Зі свого боку Панахов А. пояснює виникнення цієї проблеми розбіжностями у законодавстві різних країн, насамперед конфліктом між класичними принципами набуття громадянства – «правом крові» та «правом ґрунту» [2]. Своєю чергою, Двіпаяна К. В. додає, що розширення міжнаціональних контактів призводить до збільшення кількості міжнародних зв'язків, що генерує ще складніші проблеми множинного громадянства та правового статусу фізичних осіб [3].

Оскільки закон громадянства через свій подвійний статус не здатний однозначно вирішити колізію, міжнародне приватне право звертається до альтернативних механізмів. Першим кроком є застосування критерію «ефективного громадянства», що уможливлює відхід від формальної наявності кількох правових зв'язків і визначити державу, з якою особа має найбільш реальний та фактичний зв'язок. Моравцова Д. наголошує, що громадянство має розглядатися як соціальний факт, зв'язок інтересів особи, а не лише юридичний факт [1].

Більш прагматичною альтернативою, що дозволяє уникнути колізій, виступає закон місця проживання (*lex domicilii*). Двіпаяна К. В. вказує на поділ доміцилію в традиції загального права на доміцилій походження та доміцилій вибору, що допомагає судам чітко визначати застосовуване право [3]. Моравцова Д. підкреслює поступовий перехід від критерію громадянства до більш об'єктивного критерію місця проживання, який відображає фактичну інтеграцію біпатрида у конкретне суспільство [1].

Третім важливим інструментом є закон найбільш тісного зв'язку (*proper law*), що дозволяє оцінити всі обставини справи в їхньому комплексі і застосувати право країни, з якою правовідносини об'єктивно мають найтісніший зв'язок.

У підсумку варто зазначити, що проблема застосування колізійних норм до осіб із множинним громадянством вимагає відходу від догматизму *lex patriae*. Для забезпечення справедливого вирішення спорів доцільно застосовувати

більш гнучкі та орієнтовані на реалії прив'язки: «ефективне громадянство», *lex domicilii* та критерій найтіснішого зв'язку.

Література

1. Moravcová D. Nationality in international private law: relic or relevance. *Bratislava Law Review*. 2025. Vol. 9, spec. iss. P. 147–160. URL: <https://blr.flaw.uniba.sk/index.php/BLR/article/view/1052/782>.
2. Panahova A. The problem of dual (or multiple) citizenship in international law and ways to solution. *International Law and Integration Problems*. P. 54.
3. Dwipayana K. W. Juridical review of citizenship problems from the perspective of private international law. *Proceedings of the International Conference on “Changing of Law: Business Law, Local Wisdom and Tourism Industry” (ICCLB 2023)*. Springer Nature, 2023. P. 84.
4. Ребкало М. Деякі аспекти правового статусу фізичних осіб у міжнародному приватному праві (на прикладі України). *Головний редактор*. С. 283. URL: <https://pau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Konferenciya-25.04.pdf#page=283>.
5. Барабаш А. Г., Волковська А. А. Правовий статус фізичних осіб як суб'єктів міжнародного приватного права. *Basics of learning the latest theories and methods*. 2023. Т. 9. С. 140.
6. Pourshah M. H. The laws governing dual citizenship international law. *Asian J. Soc. Sci. Leg. Stud.* 2024. Vol. 6, No. 4. P. 146–153. URL: https://www.universepg.com/public/img/storage/journal-pdf/1729004011_The_laws_governing_dual_citizenship_international_law.pdf.

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРМІНІВ «ВІДШКОДУВАННЯ» ТА «КОМПЕНСАЦІЇ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

*Дідух Карина,
студентка 3 курсу
ЗВО «Університет Короля Данила»
Науковий керівник – д.ю.н.,
професор Басиста І.В.*

Проблема чіткого розмежування понять «відшкодування» та «компенсація» у сфері кримінально процесуального права має вагоме значення для побудови цілісної концепції фінансового відновлення учасників процесу. Це зумовлено тим, що зазначені терміни відображають різні юридичні механізми, суб'єктний склад та джерела покриття завданих збитків, спричинених протиправною діяльністю, а також понесених витрат. Відсутність чіткого нормативного визначення даних понять у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) породжує потребу наукового аналізу правової природи в контексті кримінальної процесуальної галузі права.

У чинному КПК України відсутнє нормативне визначення та чітке розмежування понять «відшкодування» та «компенсація». Проте, системний аналіз положень, викладених у Главі 9 КПК України, дає підстави стверджувати, що законодавець застосовує зазначені терміни залежно від суб'єкта та джерела покриття спричиненої шкоди [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 127 КПК України підозрюваний, обвинувачений або за його згодою інша особа мають право на будь-якій стадії провадження добровільно відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням. Таке законодавче рішення є дієвим інструментом реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України, зокрема у даній статті ідеться про захист прав, свобод та законних інтересів учасників провадження. Незважаючи на те, що відшкодування шкоди за своєю природою має ознаки приватноправового відновлення майнового стану потерпілого, у межах кримінального процесу, воно набуває публічної значущості як засіб

правового захисту особи від кримінальних правопорушень. Схожий підхід простежується і в механізмі реалізації цивільного позову у кримінальному провадженні (ст. 128–129 КПК України), де фактичне відшкодування шкоди відбувається після розгляду судом позовних вимог потерпілого [1].

На відміну від відшкодування шкоди, термін «компенсація» частіше застосовується до процесуальних витрат, понесених учасниками у зв'язку із викликом та участю у провадженні. Як зазначають професори В.Т. Нор та Н. Р. Бобечко, для забезпечення ефективності процесу такі витрати мають бути повернуті якнайшвидше після їх виникнення [2].

У КПК України термін «компенсація» використовується коли йдеться про виплати, що надходять із Державного бюджету України. А саме у ч. 3 ст. 127 КПК України встановлюється, що шкоду, заподіяна потерпілому, компенсується йому державою у випадках та порядку, передбачених законом. Крім того, ст. 130 КПК України передбачає, що держава несе відповідальність за відшкодування шкоди, спричинену незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури чи суду. Такий підхід дає змогу дійти до висновку про публічно-правовий аспект компенсації, яка здійснюється державою як гарантом забезпечення прав особи, на противагу відшкодуванню, що здебільшого має приватноправовий характер і покладається на тих суб'єктів, які є відповідальними у заподіяні шкоди [1].

У науковій літературі висвітлюється унікальна правова сутність процесуальних витрат та порядок їх відшкодування. Наприклад, О. В. Салманов стверджує, що процесуальні витрати є витратами держави понесеними під час проведення досудового розслідування та судового розгляду, які згодом можуть стягуватись із особи, що притягається до відповідальності, або ж компенсуватись за рахунок державного бюджету, якщо у такої особи недостатньо власних фінансових ресурсів. Автор наголошує, що стягнення процесуальних витрат із засудженого не несе ознак цивільно-правового зобов'язання та не є формою кримінального покарання, а являє собою окрему складову кримінального процесуального права. Виходячи із даної позиції, у

контексті процесуальних витрат чітко простежується функціональний поділ термінів. Під «відшкодуванням» розуміється покриття витрат коштами обвинуваченого, тоді як «компенсація» – це їх покриття державою, що підтверджує необхідність доктринального доопрацювання зазначених понять [3].

Видатні науковці, професори В. Т. Нор та Н. Р. Бобечко, наголошують на потребі забезпечення покриття процесуальних витрат суб'єктам, які їх фактично здійснили, одразу після моменту їх фактичного виникнення. При цьому оперують поняттями «відшкодування» та «компенсація», застосовуючи їх залежно від того, з якого саме джерела надходить фінансування цих витрат. У випадку, коли мова йде про покриття таких витрат коштами іншого суб'єкта кримінального провадження (наприклад, коли клієнт адвоката сплачує відповідні суми згідно з укладеним договором про надання правової допомоги), науковці розглядають це як відшкодування витрат, що є різновидом перерозподілу вже витрачених коштів у сфері приватноправових відносин [2].

Разом з тим, коли покриття витрат здійснюється за рахунок держави (наприклад, це може стосуватися участі захисника за призначенням, виплаті експерту, спеціалістам, перекладачам, а також витрат, які пов'язані із прибуттям за викликом), В.Т. Нор та Н. Р. Бобечко застосовують термін «компенсація». Вони вважають, що даний процес має публічно-правовий характер і здійснюється за рахунок бюджетних коштів, які виплачуються відповідними уповноваженими органами [2].

В. Дрозд, аналізуючи інститут процесуальних витрат у сфері кримінального провадження, стверджує, що процесуальні витрати можуть бути покладені як на учасників кримінального провадження, так і відшкодовуватися за рахунок держави, що визначається їх правовою природою та джерелом фінансування. Науковиця акцентує увагу на тому, що нормативне підґрунтя інституту процесуальних витрат охоплює дві групи норм: ті, котрі встановлюють механізм відшкодування витрат особам, стосовно яких здійснюється провадження (підозрюваним, обвинуваченим) або іншим особам,

що несуть матеріальну відповідальність за свої діяння; та норм, що передбачають покриття таких витрат із коштів державного бюджету [4].

Такий поділ дає змогу трактувати «відшкодування» шкоди – як спосіб покладення фінансового обов'язку на суб'єкта, котрий спричинив їх виникнення, тоді як «компенсацію» – як інструмент публічно-правового характеру, за допомогою якого держава покриває витрати з метою гарантування належного функціонування кримінального провадження та реалізації прав на справедливий судовий розгляд [4].

Доктринальне розмежування зазначених понять знаходить своє підтвердження і на міжнародно-правовому рівні. Досліджуючи інститут процесуальних витрат, О. В. Салманов звертає увагу на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), де Суд наголошує на своєму виключному праві самотійно визначати їх розмір, зазначаючи, що не є пов'язаним внутрішніми ставками держав-учасниць. У цьому контексті процесуальні витрати розглядаються як комплексна категорія, що охоплює витрати на правову допомогу, логістичне забезпечення участі сторін у провадженні, залучення потерпілих, свідків, експертів та інших учасників, а також витрати, пов'язані зі зберіганням і пересиланням речових доказів та документів [3].

Аналізуючи рішення ЄСПЛ «Дімейдс проти Туреччини» та «Саргсян проти Азербайджану», можна простежити функціональне та правове розмежування між відшкодуванням шкоди та компенсацією витрат. Зокрема, у межах концепції «справедливої сатисфакції» Суд трактує відшкодування як засіб відновлення порушеного права особи, тоді як компенсація охоплює відшкодування реальних, необхідних та обґрунтованих витрат, понесені стороною під час захисту своїх інтересів у національних судах та безпосередньо в ЄСПЛ. Так, відповідно до ст. 41 Конвенції ЄСПЛ присуджує справедливу сатисфакцію, яка охоплює дві складові: 1) відшкодування матеріальної та немайнової шкоди, спричиненої порушенням положенням Конвенції, і 2) компенсацію процесуальних витрат та інших витрат, понесених

заявником, який звернувся із скаргою, протягом розгляду справи. При цьому компенсація витрат визнається лише за умови доведення належним чином їх фактичності, необхідності та розумності (відповідно критерію «reasonableness»). Даний критерій вказує на їхню відмінну процесуальну сутність, яка на відміну від відшкодування шкоди, має ознаки державно-правової відповідальності за порушення прав людини. Завдяки такій позиції, ЄСПЛ розглядає «компенсацію» витрат як самостійний інструмент фінансового поновлення становища учасника процесу, що суттєво відрізняється від «відшкодування» шкоди, яке має природу цивільно-правового чи публічно-правового відновлення [5, 6].

У контексті кримінального процесу наявні й інші підходи до розмежування понять «відшкодування» та «компенсація», які знаходять відображення і в сучасній судовій практиці, але вже з огляду міждисциплінарних зв'язків, і як наслідок – тлумачення компенсації у різних галузях крізь призму приватного права. Так, суддя Касаційного цивільного суду Василь Крат зазначає, що йому подобається термін, «...який використовував видатний український цивіліст професор Станіслав Дністрянський у своїх працях. Зокрема в контексті зобов'язального та деліктного права, він використовував термін «залагодити» (або «залагодження») як питомий відповідник латинському *compensatio* та німецькому *ersatz*. Коректніше було б говорити про те, що певну майнову або немайнову втрату можна саме залагодити (а не компенсувати). По своїй суті компенсація спрямована на забезпечення відновлення певного порушеного балансу або хоча б наближення до статус-кво. Тобто це правовий засіб, який дозволяє створювати механізм, завдяки якому можна залагодити ті чи інші втрати майнового чи немайнового характеру. У приватному праві компенсація – родова конструкція, до неї входять відшкодування збитків, відшкодування шкоди і власне компенсація. Василь Крат звернув увагу, що у 2019 році ВС сформував правову позицію, що стосовно моральної шкоди треба застосовувати саме її компенсацію, а не відшкодування» [7]. «Тому що відшкодувати таку шкоду неможливо: немає

змоги досягнути глибину тих страждань, які отримала людина, особливо коли йдеться про сучасні реалії повномасштабної війни», – сказав суддя. Можна спробувати оцінити страждання і за допомогою загального еквівалента – грошей – визначити розмір компенсації. Згодом цей підхід неодноразово застосовувався в практиці Верховного Суду» [7].

Отже, системний аналіз законодавства та наукових доктрин дає підстави стверджувати, що «відшкодування» та «компенсація» не є синонімічними рядами, а розмежовуються за джерелом фінансування та характером правовідносин. Термін «відшкодування» доцільно застосовувати до випадків індивідуальної відповідальності суб'єкта за заподіяну кримінальним правопорушенням шкоду або створені ним процесуальні витрати, що реалізується через приватноправові механізми чи подальше судове стягнення з особи, яка визнана винною. Натомість «...у приватному праві компенсація – родова конструкція, до неї входять відшкодування збитків, відшкодування шкоди і власне компенсація» [7]. Наявні також наукові переконання, що «компенсація» має виключно публічно-правову природу та виступає державною гарантією оперативного покриття за рахунок бюджетних коштів як процесуальних витрат учасників (свідків, експертів, перекладачів), так і шкоди, відновлення якої держава бере на себе у визначених законом випадках. Таким чином, нормативне розмежування цих дефініцій є необхідним для усунення правової невизначеності КПК України та чіткого визначення процедури поновлення фінансового стану учасників кримінального провадження.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: офіц. текст. Київ : ВВР, 2013 № 4651-VI (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Кримінальний процес України : академічний курс : у 3 т. Т. 1 : Загальна частина / за ред. В. Т. Нора, Н. Р. Бобечка. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. С. 622-624.
3. Салманов О. В. Щодо процесуальних витрат у кримінальному

судочинстві. *Шляхи удосконалення досудового розслідування: організаційно-правові аспекти* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 24 жовт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 123–126.

4. Дрозд В. Окремі аспекти регламентації інституту процесуальних витрат за кримінально-процесуальним кодексом України 2012 року. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С. 304-308

5. Справа «Дімейдс проти Туреччини» № 16219/90): Рішення ЄСПЛ від 31 липня 2003 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5969> .

6. Справа «Саргсян проти Азербайджану» № 40167/06: Рішення Великої Палати ЄСПЛ від 16 червня 2015 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163042>

7. Залагодити, а не просто відшкодувати: суддя ВС у КЦС розповів про філософське та практичне підґрунтя компенсації. Верховний Суд. 19.02.2026. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=.

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В УМОВАХ ДІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

*Думенко Карина,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н,
доцент Куц О.Є.*

Спеціальні адміністративно-правові режими, зокрема надзвичайні, є важливою частиною адміністративного права України. Актуальність теми зумовлена повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України з 24 лютого 2022 року, коли Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан на всій території держави. Цей режим передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод, але вимагає чітких гарантій законності, щоб зберегти правовий порядок, захистити права людини та запобігти зловживанням владою.

Наукові обґрунтування сутності спеціальних адміністративно-правових

режимів представлені в літературі, зокрема в монографії під редакцією професорів В. Фелика та В. Курила. Автори визначають їх як особливий порядок правового регулювання, що встановлює систему дозволів, заборон і зобов'язань для забезпечення національної безпеки та нейтралізації загроз у кризових ситуаціях. Воєнний стан має імперативний характер, є тимчасовим і не скасовує конституційних прав, а лише обмежує їх у необхідних межах [1, с. 89–92]. Подібний підхід розвиває Я. Павлович-Сенета, яка зазначає, що надзвичайні адміністративно-правові режими виникають на основі адміністративних актів і забезпечують законність завдяки чіткій регламентації та судовому захисту [3, с. 519–521].

М. М. Прохоренко та А. В. Тимошенко доповнюють цей аналіз, підкреслюючи, що в умовах воєнного стану адміністративно-правове забезпечення включає створення військових адміністрацій, комендантську годину, перевірку документів і огляд речей. Усе це здійснюється виключно в межах закону, з дотриманням балансу між безпекою та правами людини [2, с. 302–303]. Колектив авторів під керівництвом професорів В. Галунька та В. Фелика у своїх дослідженнях акцентують увагу на принципі верховенства права як ключовій гарантії: публічна адміністрація організовує оборону та правопорядок, але обов'язково з дотриманням конституційних меж, судового контролю та пропорційності обмежень [4, с. 63–65, 280–283].

Спеціальні адміністративно-правові режими виникають через об'єктивні причини (збройна агресія, катастрофи) або суб'єктивні (недосконалість нормотворення). Вони поділяються на постійні (режим державної таємниці) та надзвичайні (воєнний стан). Як зазначає Я. Павлович-Сенета, їх запровадження потребує балансу між безпекою та правами людини [3, с. 520]. У практиці України з 2022 року воєнний стан став яскравим прикладом: запроваджено посилену охорону об'єктів, обмежено виїзд чоловіків 18–60 років, створено військові адміністрації (згідно з Указами Президента № 68/2022 та іншими), але суди продовжують працювати в повному обсязі, а Конституційний Суд України та Верховний Суд забезпечують уніфікацію практики.

Гарантії забезпечення законності включають конституційні (ст. 64 Конституції України дозволяє обмеження лише окремих прав і забороняє тортури чи дискримінацію), законодавчі (ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII забороняє зміну Конституції, вибори, референдуми, страйки) та судові. Основними принципами є верховенство права, пропорційність, тимчасовість обмежень і судовий контроль. На думку колективу авторів монографії під редакцією професорів В. Фелика та В. Курила, ці принципи запобігають зловживанням і забезпечують відповідальність посадовців [1, с. 533].

Окрім того, застосовуються адміністративні засоби: офіційні роз'яснення органів влади, систематизація норм і відповідальність за порушення режиму. У воєнних умовах прикладами ефективності стали рішення адміністративних судів щодо оскарження дій військових адміністрацій та блокпостів, що підтверджує збереження доступу до правосуддя [2, с. 303].

Отже, гарантії забезпечення законності в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів є необхідною умовою збереження правової держави навіть під час війни. Формування ефективного механізму ґрунтується на поєднанні принципів верховенства права, судового тлумачення, законодавчих заборон і практичного контролю. Лише системний підхід нормотворців, правозастосовних органів та судів дозволить досягти балансу між національною безпекою та захистом прав і свобод людини в Україні.

Література

1. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні : навчальний посібник : у 2-х томах. Том 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / за заг. ред. В. Галуцька, В. Фелика. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 622 с.
2. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану : колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. – К. : Видавництво Людмила, 2023. 704 с.

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами).

4. Павлович-Сенета Я. Організаційно-правове забезпечення надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні. Науковий вісник ДДУВС. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 518–523.

5. Прохоренко М. М., Тимошенко А. В. Особливості адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 8. С. 300–303.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО ТА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ВІД ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Єгоров Дмитро,
аспірант 3 курсу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
доцент Капустник В. В.*

Податкова система є одним з найважливіших елементів функціонування держави, що визначає механізми формування доходів державного та місцевих бюджетів, впливає на економічну стабільність та дозволяє забезпечувати фінансування соціальних програм держави. В умовах правового режиму воєнного стану, забезпечення діяльності усіх складових податкової системи та наповнення бюджетів за рахунок податків та зборів, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, є основою для належного виконання з боку держави своїх першочергових функцій, дозволяє акумулювати додаткові фінансові ресурси, задля ефективного функціонування та розвитку територіальних громад. За останні роки в Україні відбулись суттєві зміни в процесі формування дохідної та видаткової частин державного та місцевих бюджетів, змінились і пріоритети держави стосовно спрямування коштів бюджету. Забезпечення безперервного фінансування сил оборони України, надання коштів для забезпечення гуманітарної допомоги, надання допомоги постраждалим,

внутрішньо переміщеним особам, стало першочерговим завданням для держави. З огляду на існуючий стан економіки України, здійснення реформ в процесі децентралізації, оптимізація механізмів, що забезпечують виконання дохідної частини бюджетів на місцевому рівні є одними з найбільш пріоритетних напрямків для розвитку територіальних громад, що створить умови для їх фінансової стабільності та добробуту населення.

З урахуванням значного негативного впливу війни на фінансовий стан територіальних громад, вже наприкінці 2022 року показники наповнення дохідної частини місцевих бюджетів, на територіях де не велись активні наземні бойові дії, становили показники 2021 року. У зв'язку з продовженням активної фази бойових дій, яка триває і до сьогодні, забезпечення потреб сил оборони України, здебільшого було покладене на державний бюджет.

За підсумками 2025 року податкові надходження до державного бюджету України становили 2015,8 млрд грн, що на 18,3% перевищувало показник 2024 року. Основні джерела доходів державного бюджету України: ПДВ з імпортованих товарів, ПДВ з вітчизняних товарів, податок на прибуток підприємств [1].

У 2025 році до місцевих бюджетів від податків та зборів надійшло 514 млрд. грн., що на 12.26% більше, ніж за 2024 рік. Основні доходи місцевих бюджетів: ПДФО; єдиний податок; плата за землю; акцизний податок [2].

Найбільше зростання доходів місцевих бюджетів, станом на 2024 рік відбулось у: Київській (+22,8%), Волинській (+22,2%), Закарпатській (21,0%) областях. Зростання доходів у вказаних регіонах відбулось через релокацію внутрішньо переміщених осіб, суб'єктів господарської діяльності з тимчасово окупованих громад, громад на території яких ведуться активні бойові дії. Найменше доходів було акумульовано у Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях, оскільки значна частина вказаних областей є тимчасово окупованою РФ, і на території вказаних областей безперервно ведуться активні наземні бойові дії.

Фактично у 2023–2025 роках сформувалася нова структура бюджетної системи, за якої фінансовий центр ваги тимчасово змістився на державний

рівень. Це стало природною реакцією бюджетної системи на потреби воєнного часу, однак така тенденція водночас означає звуження відносної ролі місцевих бюджетів у формуванні публічних фінансів країни порівняно з довоєнним періодом [3]. Збільшення сум доходів бюджетів за рахунок податків та зборів, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, також зумовлено стрімкою інфляцією, яка супроводжує національну валюту протягом останніх років. Незважаючи на значні успіхи, яких досягла держава в процесі здійснення реформи з децентралізації, зберігалась велика кількість проблем, які не були вирішеними станом на 2020 рік. Обмеження, які були введені під час пандемії COVID-19, подальше повномасштабне вторгнення РФ, введення правового режиму воєнного стану, лише ускладнили подальше проведення реформ.

Доходи місцевих бюджетів залишаються залежними від рішень центральних органів державної влади, оскільки саме ними встановлюються види податків та зборів, їхні ставки. Актуальною є проблема недосконалості податкового законодавства, значна кількість змін, які вносяться, не дозволяє платникам податків своєчасно реагувати на них, та, відповідно, здійснювати належну оцінку своїх фінансових можливостей та планування ведення господарської діяльності.

Також, важливим елементом функціонування податкової системи є встановлення відповідальності за порушення податкового законодавства та притягнення до відповідальності не лише платників податків, а й посадових та службових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, контролюючих органів. Держава, в особі центральних органів влади, органів місцевого самоврядування, повинна демонструвати гнучкість та здійснювати ефективний аналіз та оцінку соціально-економічних показників під час реалізації податкової політики. Головною метою, в умовах дії правового режиму воєнного стану, залишається наповнення бюджетів всіх рівнів від податкових надходжень, для забезпечення функціонування основних державних інститутів, соціальних програм та економіки в цілому, але держава

має бути відкритою до конструктивного діалогу з платниками податків, задля ефективного та взаємовигідного співіснування.

Література

1. Доходи державного бюджету України у 2025 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2025/>
2. Урядовий портал: Мінфін: За 2025 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 514 млрд грн (+63 млрд грн до 2024 року). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-2025-rik-do-zahalnoho-fondu-mistsevykh-biudzhativ-nadiishlo-514-mlrd-hrn-63-mlrd-hrn-do-2024-roku>.
3. Бюджети громад у 2025 році: стійкість, адаптація, розвиток. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/20555>.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755>.
5. Ткачик Ф., Турук С. Податковий потенціал місцевих бюджетів: концептуальні основи та напрями модернізації. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2025. Том 35. № 1. С. 147-157.
6. Козлов В. П. Особливості механізму формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Одеса. 2025. Вип. 82. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-176>.

АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНА ПАРАДИГМА

*Запорожченко Євгенія,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
асистент Прохазка Г.А.*

Динамічний розвиток транскордонних приватних відносин зумовив відхід від жорстких територіальних колізійних прив'язок на користь гнучких

інструментів правового регулювання. Ключовим серед них є інститут автономії волі (*lex voluntatis*), який виступає найвищим проявом суб'єктивного права учасників на вибір нормативного підґрунтя для своєї діяльності. У сучасному міжнародному приватному праві цей принцип перестав бути просто технічним засобом подолання колізій, трансформувавшись у гарантію правової безпеки. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку балансу між свободою приватного вибору та захисними механізмами національних правопорядків.

Проблематика автономії волі у міжнародному приватному праві ґрунтовно досліджувалася у працях вітчизняних учених, зокрема Довгєрта А. С., Кисіля В. І., Кохановської О. В. та інших представників української доктрини. Як зазначає Довгєрт А. С., автономія волі трансформується у базове суб'єктивне право сторін на визначення правового режиму своїх відносин [1, с. 118]. Кисіль В. І. підкреслює, що цей принцип є центральним елементом колізійного регулювання договірних зобов'язань з іноземним елементом [6]. Кохановська О. В. звертає увагу на необхідність обмеження автономії волі імперативними нормами та публічним порядком [7]. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV, сторони правовідносин можуть обрати право, що застосовується до правочину (принцип депесажу, який передбачає можливість вибору права для правочину, або для його окремої частини). Аналіз цієї норми дозволяє виділити кілька суттєвих аспектів, що визначають межі свободи сторін.

По-перше, законодавець чітко встановив вимоги до форми виявлення волі. Відповідно до ч.2 ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV, вибір права має бути або явно вираженим (письмове застереження в договорі), або прямо впливати з дій сторін чи обставин справи, розглянутих у сукупності. Це виключає можливість довільного або випадкового тлумачення застосовного права судом.

Більше того, відповідно до ч.4 ст.5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV, якщо сторони обирають

право лише для окремої частини правочину (депесаж), такий вибір обов'язково має бути явно вираженим.

Зазначені положення загалом відповідають підходам, закріпленим у Регламенті (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту і Ради від 17 червня 2008 року про право, що застосовується до договірних зобов'язань (Rome I Regulation), що підтверджує курс України на гармонізацію колізійного регулювання із європейськими стандартами [5]. Зокрема, як і у статті 3 Регламенту, українське законодавство визнає право сторін на вибір права для всього договору або його частини (депесаж), а також можливість зміни застосовного права на будь-якій стадії виконання зобов'язання.

Водночас цей Регламент не застосовується в Україні, але використовується як орієнтир для гармонізації законодавства.

По-друге, суттєвою новелою є регламентація часових меж вибору. Відповідно до ч.5 ст.5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV, сторони наділені правом змінити застосовне право в будь-який момент — навіть на стадії виконання правочину. Важливо, що такий вибір має зворотну дію (діє з моменту вчинення правочину), проте законодавець встановив захисний бар'єр: зміна права не може бути підставою для визнання правочину недійсним через недотримання форми та не повинна порушувати права третіх осіб, набуті до цього моменту.

По-третє, ч.6 ст.5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV чітко зафіксовано імперативну умову застосування автономії волі — наявність іноземного елемента. Це запобігає штучному виведенню суто внутрішніх українських відносин у сферу іноземного правопорядку, що є механізмом протидії «обходу закону» [2].

В узагальненні практики застосування Закону України «Про міжнародне приватне право» Верховний Суд наголошує на першочерговому з'ясуванні застосовного права при вирішенні спорів із іноземним елементом: суди повинні з'ясувати волевиявлення сторін щодо вибору права, досліджувати правові

наслідки неможливості встановлення норм іноземного права, а також враховувати колізійні критерії, встановлені законодавством України [3].

Окремо Верховний Суд у постанові від 11 березня 2024 року у справі № 911/231/22 зазначив, що при визначенні застосовного права суд має: встановлювати зміст норм іноземного права за їх офіційним тлумаченням або практикою застосування; за відсутності джерел для встановлення змісту норм іноземного права суд застосовує колізійні правила Закону України «Про міжнародне приватне право»; а також враховувати волевиявлення сторін щодо обрання права, якщо воно відповідає вимогам національного законодавства [4].

Отже, автономія волі залишається ключовим інструментом мінімізації правових ризиків у сфері міжнародного приватного права. Вона надає сторонам можливість самостійно визначати правові рамки своїх правовідносин та адаптувати застосування правового регулювання до специфіки конкретних транскордонних договорів, що забезпечує передбачуваність, стабільність та ефективність правового режиму міжнародного обороту.

Аналіз законодавства та судової практики свідчить про утвердження принципу *lex voluntatis* як одного з базових механізмів колізійного регулювання. Водночас реалізація автономії волі не є абсолютною: вона обмежується імперативними нормами національного законодавства, застереженням про публічний порядок та необхідністю захисту прав економічно слабшої сторони правовідносин. Це демонструє, що автономія волі функціонує у правовому полі України як баланс між свободою приватного вибору та інтересами суспільства.

У контексті євроінтеграційних процесів особливого значення набуває подальша гармонізація українського колізійного законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема з положеннями Регламенту, що сприятиме підвищенню рівня правової визначеності у міжнародному договірному обороті та зміцненню довіри іноземних контрагентів до української юрисдикції.

Література

1. Довгерт А. С. Міжнародне приватне право: зміна концепції. Київ : Алерта, 2024. 256 с.
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV.
3. Узагальнення практики застосування Закону України «Про міжнародне приватне право» Верховним Судом України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_MPP.pdf
4. Постанова Верховного Суду України від 11.03.2024 у справі № 911/231/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2024_03_11_911_231_22
5. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I).
6. Кисіль В. І., Довгерт А. С. Міжнародне приватне право : підручник. Київ : Алерта, 2012. 256 с.
7. Кохановська О. В. Міжнародне приватне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 368с.

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ГРОШОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Іванченко Марія

студентка 3 курсу

Полтавського фахового коледжу

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – ас. Нога П.П.

З моменту запровадження інституту відшкодування моральної шкоди в правову систему постало питання розробки ефективних механізмів для подальшого переведення такої шкоди у грошовий еквівалент. Складність даної процедури зумовлена необхідністю вимірювати нематеріальну категорію (біль, приниження, душевні страждання) матеріальним інструментом (грошима або майном).

Актуальність теми зумовлена відсутністю чіткої методології, що

призводить до суб'єктивізму в судових рішеннях. Це може перетворювати компенсацію на символічний жест або на засіб безпідставного збагачення, тим самим ліквідуючи головну компенсаторну функцію, роблячи цим тему пошуків об'єктивних критеріїв оцінки критично важливою для забезпечення справедливості відшкодування.

Щодо безлічі питань теми відшкодування моральної шкоди досліджували такі науковці як: Полішко Н. Л., Селезень С. В., Сорока П. О., Бойко В. Б., Єфремова І. І., Терещук М. М. та інші.

Хоча поняття моральної шкоди немає вичерпного законодавчого визначення, воно змістовно розкривається у правозастосовній практиці. Зокрема, згідно з Постановою Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 № 752/17832/14-ц моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [1]. Відповідно до статті 23 Цивільного кодексу України така шкода класифікується за чотирма напрямками: фізичний біль та страждання (каліцтва, ушкодження здоров'я); душевні страждання які особа зазнала внаслідок протиправної поведінки щодо неї самої або її сім'ї; душевні страждання внаслідок пошкодження майна особи; принижені честі, гідності та ділової репутації фізичної або юридичної особи [2].

Законодавство окреслює лише загальні підстави для відшкодування, тоді як конкретна грошова сума визначається залежно від характеру й обсягу страждань та внутрішнього переконання суду, яке ґрунтується на принципах розумності та справедливості. Запровадження єдиного тарифу для відшкодування моральних страждань є неможливим через індивідуальний характер сприйняття такої шкоди, який зумовлений унікальністю психологічної організації та життєвого досвіду кожної особи, що як наслідок призводить до різного сприйняття моральних страждань.

Аналіз судової практики дозволяє дійти висновку, що одним

найголовнішим критерієм оцінки моральної шкоди є саме доказова база яка свідчить що людина насправді зазнала шкоду, адже без встановлення таких обставин можна вважати що людина вирішила дійти таким способом безпідставного збагачення. Такий висновок ми можемо переглянути на основі рішення Шевченківського районного суду м. Чернівці у справі № 727/1515/24 [3]. Де відсутність чітко обґрунтованого зв'язку між емоційним станом потерпілої та сумою позову призвела до повної відмови у задоволенні вимог. У цьому контексті особливого значення набуває психологічне дослідження, яке виступає критерієм для встановлення розміру грошового відшкодування. Саме воно дає змогу встановити, які саме моральні страждання були заподіяні особі діями іншої сторони, наскільки ці моральні страждання (моральна шкода) є важкими, які можливі суми компенсації моральної шкоди будуть адекватні встановленого рівня моральних страждань.

Отже, ефективність функціонування інституту відшкодування моральної шкоди значною мірою залежить від переходу від узагальнених тверджень до об'єктивного обґрунтування завданої моральної шкоди. Основним напрямом розвитку практики правозастосування має стати активніше звучання судово-психологічних експертиз та досліджень, що сприяють перетворенню суб'єктивних емоційних станів постраждалої особи на юридичні факти, які допоможуть встановлювати співмірний грошовий еквівалент завданої шкоди, попередивши зловживання правами та гарантуючи потерпілому справді справедливе відшкодування.

Література

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду of 15.12.2020 no. 752/17832/14-ц. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95177479>.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435 : станом на 1 лют. 2026 р.
3. Рішення Шевченківського районного суду м. Чернівці від 21.06.2024 у справі № 727/1515/24.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

*Іванько Ельвіра,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н.,
асистент Прохазка Г. А.*

Правове регулювання праці іноземців в Україні є комплексним міжгалузевим інститутом, що охоплює норми трудового, міжнародного приватного та міграційного права. Його специфіка зумовлена наявністю іноземного елемента у трудових правовідносинах, що потребує застосування як національного законодавства, так і колізійних норм. Як зазначає І. І. Яцкевич, залучення іноземних працівників має бути ефективним та прозорим, відповідати національним інтересам та сприяти економічному розвитку та верховенству права [4, с. 1]. Вихідною засадою є принцип національного режиму, за яким іноземці та особи без громадянства користуються в Україні тими ж правами та свободами, що й громадяни, за винятками, встановленими законом. Водночас О. М. Ярошенко підкреслює, що цей принцип не є абсолютним, оскільки держава може встановлювати спеціальні умови доступу до ринку праці, зокрема дозвільний порядок працевлаштування. [6]. Реалізація цього підходу закріплена Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р., який встановлює обов'язок роботодавця отримати дозвіл на працевлаштування іноземців [2]. С. В. Венедіктов розглядає цей механізм як засіб забезпечення публічного інтересу та балансу між потребами економіки і захистом національного ринку праці [7]. Водночас законодавство диференціює умови праці залежно від кваліфікації іноземців, що свідчить про поступовий перехід до більш гнучкого регулювання.

Поряд із матеріально-правовим регулюванням важливе значення має колізійний аспект, спрямований на вирішення конкуренції правових систем у трудових відносинах з іноземним елементом. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. закріплює *lex loci laboris* як основну

прив'язку [1]. Як зазначає О. В. Белогубова, визначальним є право держави місця виконання роботи, хоча в окремих країнах автономія волі сторін обмежується імперативними нормами [5, с. 122]. К. М. Буряк вважає *lex loci laboris* таким, що найповніше відображає природу трудових відносин [3].

Система колізійних прив'язок у сфері праці іноземців не обмежується *lex loci laboris* і включає автономію волі сторін, яка допускається за умови дотримання імперативних норм держави з найбільш тісною зв'язкою. Також застосовуються *lex loci incorporationis*, *lex loci contractus* та *lex patriae*, що має допоміжне значення. На практиці виникає конфлікт між *lex voluntadis* і *lex loci laboris* у разі обходу імперативних норм держави виконання роботи. Особливе місце займає принцип найтіснішого зв'язку (*proper law*), який застосовується за відсутності визначеного результату класичних прив'язок і розглядається як прояв гнучкості міжнародного приватного права. Його застосування ускладнюється у співвідношенні з *lex patriae*, зокрема в випадках дистанційної роботи. Обмеженням автономії волі є імперативні норми прямої дії (*overriding mandatory rules*), які діють незалежно від обраного права. У трудових відносинах це норми щодо оплати праці, робочої години та охорони праці, що забезпечують мінімальні гарантії працівника. У разі колізії пріоритет має право держави виконання роботи, зокрема українське законодавство.

Ст. 54 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005р. передбачає винятки із застосування українського трудового права: відносини іноземців у дипломатичних установах або за договорами, укладеними за межами України, можуть регулюватися іноземним правом [1], що відображає уваження до суверенитету держав та пріоритет міжнародних договорів.

Таким чином, регулювання праці іноземців в Україні формується як поєднання матеріальних і колізійних підходів, де одночасно діють публічно- та приватноправові механізми. Його подальший розвиток пов'язаний із удосконаленням колізійних прив'язок, розширенням гарантій захисту працівників та наближенням до європейських стандартів. У центрі цієї еволюції залишається потреба забезпечити баланс між інтересами держави, роботодавця

та працівника.

Література

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
2. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 29.04.2026 р.)
3. Буряк, К. М. Особливості колізійного регулювання міжнародних трудових відносин. *Правова держава*, (41), 103–108. URL:
<https://pd.onu.edu.ua/article/view/225615>.
4. Яцкевич І. І. Правове регулювання реалізації іноземцями права на працю в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 2(12). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15yirvu.pdf>
5. Белогубова О. В. Колізійно-правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, в міжнародному судноплаванні. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 120–129.
6. Ярошенко О. М., Прилипко С. М., Серeda О. Г. *Трудове право України : підручник*. Харків : Право, 2022. 376 с.
7. Венедіктов С. В. *Правове регулювання праці іноземців в Україні та країнах Європейського Союзу (порівняльно-правовий аспект) : монографія*. К. : Ніка-Центр, 2011. 256 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Карпець Анжеліка,

студентка 3 курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – к.ю.н.,

доцент, Мельник О.Д.

Питання запровадження інституту медіації в адміністративне

судочинство перебуває у центрі фахових дискусій, оскільки безпосередньо пов'язане з трансформацією української системи правосуддя та потребою оптимізації механізмів вирішення публічно-правових спорів. Значне навантаження на адміністративні суди, а також постійне ускладнення правовідносин між приватними особами й суб'єктами владних повноважень зумовлюють необхідність пошуку ефективних альтернатив традиційному позовному провадженню. Водночас розвиток демократії та утвердження партнерської моделі взаємодії держави і громадянина актуалізують потребу у розширенні можливостей для досягнення компромісу поза межами конфронтаційного судового процесу.

У вітчизняній доктрині медіацію традиційно визначають як добровільну, конфіденційну процедуру позасудового характеру, у межах якої нейтральний медіатор сприяє сторонам у досягненні згоди шляхом організації комунікації та пошуку взаємоприйнятної рішення [1]. Попри поширену думку про обмеженість її застосування у сфері адміністративних правовідносин через владний характер однієї зі сторін, практика зарубіжних держав доводить, що навіть у публічно-правових конфліктах медіація може істотно зменшувати судове навантаження та знижувати рівень конфронтації.

Як зазначає Боженко Н.В., у Німеччині нормативно визнано три різновиди медіаційних процедур: класичну позасудову медіацію, позасудову медіацію, рекомендовану судом, та медіацію в межах судового примирення сторін. Показовим є і досвід Ірландії, де Закон про медіацію 2017 року покладає на адвокатів і баристерів обов'язок інформувати клієнтів про переваги й можливості медіації [2]. В Україні ж, попри наявність правового підґрунтя в Законі України «Про медіацію» [1], як слушно зазначають Тищенко І. та Артеменко Д., адміністративні спори залишаються складною сферою для її застосування через імперативний характер повноважень суб'єкта владних повноважень [3]. Саме тому, як підкреслюється і в судовій практиці, ідея медіації в адміністративному судочинстві викликає найбільше дискусій [4].

Водночас дослідження законодавства інших країн дає підстави для

виокремлення трьох основних моделей інтеграції медіації у сферу адміністративного судочинства, а саме зовнішньої, судової та присудової.

Зовнішня модель передбачає проведення медіації поза судом до звернення з позовом. Проте її застосування в адміністративних спорах пов'язане з низкою труднощів, насамперед щодо фінансування послуг медіатора, оскільки використання бюджетних коштів для оплати приватних фахівців є проблемним з огляду на принципи бюджетної дисципліни.

Судова модель, навпаки, інтегрована у судове провадження та застосовується після відкриття справи. Її ефективність підтверджено практикою Німеччини, Нідерландів, Фінляндії та окремих штатів США. Показово, що перший український пілотний проєкт судової медіації було реалізовано ще у 2010–2011 роках у Вінницькому окружному адміністративному суді в межах програми ЄС та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України», про що зазначають А. Сергєєва, О. Городничий та А. Рищенко [5].

Присудова модель ґрунтується на діяльності центрів медіації, акредитованих судовими органами, та відповідає концепції «судового дому з багатьма дверима». Її перевага полягає у поєднанні інституційної довіри до суду та професійності зовнішніх медіаторів [5]. На нашу думку, найбільш перспективною є змішана модель, яка поєднує елементи судової та присудової медіації. Вона дозволяє зменшити навантаження на суди, уникнути надмірних бюджетних витрат і водночас зберегти ключову роль суду як гаранта публічного інтересу.

Попри наявність Закону України «Про медіацію», Кодекс адміністративного судочинства України не містить спеціальних положень щодо участі медіатора, визнаючи лише загальне та спрощене позовне провадження (ст. 12 КАС України) [6]. Тому необхідним є внесення змін до КАС України з метою нормативного закріплення процедури розгляду справ за участю медіатора. Загалом інтеграція медіації в адміністративне судочинство є перспективним напрямом модернізації системи правосуддя.

Література

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. №7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>
2. Боженко Н.В. Особливості медіації в адміністративному судочинстві: зарубіжний досвід та напрямки удосконалення. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024: Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 3. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/38.pdf>
3. Тищенко І., Артеменко Д. Проблемні аспекти впровадження та застосування медіації в адміністративному судочинстві в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9790/1/148.pdf>
4. Смокович М. Медіація є прогресивним інструментом в українській судовій системі. Суддя КАС ВС від 03.07.2025. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1633027/>
5. Сергєєва А., Городничий О., Рищенко А. Медіація у адміністративних справах. 2021. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/611/c9/61d/611cc961d4853230712969.pdf>
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

ТРУДОВІ СПОРИ ЩОДО ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

*Кияшко Марина,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник- к.ю.н.,
доцент Сидоренко А.С.*

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєві зміни у сфері трудових правовідносин та обумовила необхідність оперативного реагування держави на нові виклики у сфері праці. В умовах воєнного стану законодавець був змушений адаптувати механізми регулювання трудових

відносин до надзвичайних обставин, пов'язаних із переміщенням працівників, руйнуванням підприємств, окупацією територій та неможливістю належної організації виробничого процесу. Одним із таких спеціальних механізмів стало призупинення дії трудового договору.

Запровадження зазначеного правового інституту мало на меті забезпечення балансу між інтересами працівників і роботодавців у ситуаціях, коли виконання сторонами трудових обов'язків стало фактично неможливим унаслідок бойових дій. Разом із тим практика застосування відповідних норм засвідчила наявність значної кількості проблем, пов'язаних із неоднозначністю законодавчих положень, різним тлумаченням умов призупинення трудового договору та відсутністю чіткого механізму гарантування трудових прав працівників. Наслідком цього стало зростання кількості трудових спорів, предметом яких є оскарження наказів про призупинення дії трудових договорів.

Правове регулювання особливостей трудових відносин у період воєнного стану здійснюється Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Дія зазначеного нормативно-правового акта поширюється на працівників підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, а також на осіб, які перебувають у трудових відносинах із фізичними особами. Закон визначає спеціальні правила реалізації трудових прав і обов'язків сторін на період дії воєнного стану, введеного відповідно до законодавства України [2].

Одним із найбільш дискусійних положень цього Закону є ст. 13, яка передбачає можливість призупинення дії трудового договору. Законодавець визначає таке призупинення як тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою та тимчасове припинення працівником виконання трудових обов'язків у зв'язку зі збройною агресією проти України, що виключає можливість виконання сторонами своїх обов'язків за трудовим договором [2]. При цьому ключовою умовою застосування зазначеного механізму є саме абсолютна неможливість як надання роботи роботодавцем, так і виконання працівником своїх трудових функцій.

Особливістю призупинення дії трудового договору є те, що на відповідний період роботодавець звільняється від обов'язку забезпечувати працівника роботою та здійснювати виплату заробітної плати, гарантійних і компенсаційних виплат. Крім того, фактично призупиняється реалізація окремих трудових гарантій, пов'язаних із режимом праці та відпочинку, а також соціальним забезпеченням працівника. Ініціатором застосування цього механізму може виступати як працівник, так і роботодавець. Водночас строк призупинення дії трудового договору не може перевищувати дев'яноста календарних днів у межах воєнного стану [2].

Судова практика свідчить про те, що роботодавці нерідко використовують інститут призупинення трудового договору за відсутності передбачених законом підстав. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 08 січня 2026 року у справі № 607/16193/23 суд розглядав спір щодо законності наказу про припинення простою та одночасне призупинення дії трудового договору з працівницею. У ході розгляду справи було встановлено, що підприємство продовжувало здійснювати господарську діяльність, а роботодавець не довів існування об'єктивних обставин, які б унеможливлювали надання працівниці роботи. Крім того, суд звернув увагу на те, що працівниці не було запропоновано альтернативних форм організації праці чи інших варіантів працевлаштування. Верховний Суд дійшов висновку, що сам факт запровадження воєнного стану не є достатньою підставою для призупинення трудового договору. Для правомірності такого рішення необхідною є одночасна неможливість виконання трудових обов'язків обома сторонами трудових правовідносин. У результаті наказ роботодавця був визнаний незаконним, а на користь працівниці стягнуто середній заробіток за час вимушеного прогулу [3].

Аналогічний підхід простежується і в постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 05 травня 2025 року у справі № 758/4178/22. Суд зазначив, що призупинення дії трудового договору є винятковим механізмом, який може застосовуватися лише за наявності реальної неможливості виконання сторонами своїх трудових обов'язків унаслідок

військової агресії. Верховний Суд також наголосив, що у разі незаконного призупинення трудового договору саме роботодавець несе відповідальність за виплату працівникові середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу. Оскільки чинне трудове законодавство не містить спеціальних норм щодо порядку захисту прав працівника у таких випадках, суди застосовують за аналогією положення ст. 235 КЗпП України, враховуючи конституційні гарантії права на працю [4].

Таким чином, практика застосування інституту призупинення дії трудового договору свідчить про наявність істотних прогалин у правовому регулюванні відповідних правовідносин. Недостатня визначеність критеріїв правомірності призупинення трудового договору, а також відсутність належного механізму захисту працівників призводять до виникнення значної кількості трудових спорів та формування неоднорідної судової практики. У зв'язку з цим актуальним є подальше вдосконалення законодавства у сфері трудових відносин в умовах воєнного стану, зокрема шляхом конкретизації підстав призупинення трудового договору, закріплення гарантій для працівників та забезпечення єдності правозастосування.

Література

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 14 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Постанова КЦС ВС від 08.01.2026 року у справі № 607/16193/23. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=133238677>.
4. Постанова ОП КЦС ВС від 05.05 2025 року у справі № 758/4178/22. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_05_05_2025_roku_u_spravi_758_4178_22/

ОПЛАТНЕ ВИЛУЧЕННЯ І КОНФІСКАЦІЯ ПРЕДМЕТІВ ЯК АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ

*Клімович Таїсія,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є*

Відповідно до ст. 24 КУпАП, до системи адміністративних стягнень належать, зокрема, попередження, штраф, оплатне вилучення та конфіскація предмета, а також інші заходи впливу.

У теорії адміністративного права адміністративні стягнення класифікують за різними критеріями: за характером впливу (особисті, майнові, змішані), за тривалістю (разові та тривалі), за порядком застосування (основні та додаткові), а також за суб'єктом застосування (суд чи адміністративні органи) [1, с. 498–499].

У контексті цього дослідження особливий інтерес становлять саме оплатне вилучення та конфіскація предмета, які належать до майнових стягнень і можуть застосовуватися як основні або додаткові заходи відповідальності залежно від складу правопорушення.

Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбачене ст. 28 КУпАП і полягає у його примусовому вилученні за рішенням суду з подальшою реалізацією та передачею виручених коштів колишньому власникові за вирахуванням витрат на реалізацію. Порядок застосування цього стягнення та перелік предметів визначаються КУпАП і іншими законами України.

Сутність даного заходу полягає у позбавленні особи права володіння предметом, який використовувався з порушенням встановлених правил. КУпАП передбачає можливість його застосування, зокрема, щодо транспортних засобів у разі повторного керування в стані сп'яніння чи інших

грубих порушень правил експлуатації, а також щодо зброї та боєприпасів при порушенні правил їх зберігання чи використання [2, с. 119].

Відповідно до ст. 25 КУпАП оплатне вилучення може застосовуватися як основне або додаткове стягнення, однак на практиці воно фактично використовується лише як додаткове, оскільки норми, що передбачали б його як основне, відсутні. Його застосування можливе лише у випадках, прямо передбачених санкцією відповідної статті, що ускладнює його практичну реалізацію.

Окремі науковці звертають увагу на обмеженість цього заходу. Л. В. Шестак підкреслює, що оплатне вилучення може застосовуватися лише щодо майна, яке належить правопорушнику на праві власності, що унеможлиблює його використання у випадках, коли особа лише користується майном, і фактично знижує ефективність відповідальності [3, с. 147].

Таким чином, аналіз правової природи та практики застосування оплатного вилучення свідчить про його обмежену ефективність, що дає підстави ставити питання про доцільність подальшого збереження цього виду адміністративного стягнення у чинній системі.

Конфіскація предмета, який став знаряддям учинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, займає особливе місце серед адміністративних стягнень і регулюється ст. 29 КУпАП. Вона полягає у примусовому безоплатному переданні відповідного предмета у власність держави та є одним із найбільш суворих майнових заходів впливу. Дослідження цього виду стягнення дозволяє виявити як його правову природу, так і проблеми практичного застосування.

Попри те, що конфіскація спрямована на позбавлення особи можливості вчиняти правопорушення за допомогою певних предметів, на практиці її застосування супроводжується низкою проблем. Зокрема, не завжди передача конфіскованого майна у власність держави є доцільною, оскільки окремі предмети підлягають утилізації або знищенню, що зумовлює додаткові бюджетні витрати.

Спiрною є i безальтернативнiсть передачi конфiскованого майна саме державi, адже в окремих випадках доцiльним було б повернення його законному власнику, право якого було порушене внаслiдок правопорушення [4, с. 36]. Крiм того, чинне законодавство обмежує можливiсть конфiскацiї лише майном, що належить правопорушнику на правi власностi, що створює можливостi для зловживань, оскiльки у випадках, коли особа є лише користувачем майна, конфiскацiя не застосовується, що знижує ефективнiсть вiдповiдальностi.

Окремою проблемою є вiдсутнiсть чiткого врегулювання конфiскацiї майна, яке перебуває у спiльнiй власностi, що може призводити до порушення принципу справедливостi. Також законодавство мiстить застарiлi положення, зокрема щодо неможливостi конфiскацiї мисливської зброї як єдиного джерела iснування, що фактично не вiдповiдає сучасним умовам.

Недолiком є й вiдсутнiсть у КУпАП чiткого перелiку майна, яке не пiдлягає конфiскацiї, що ускладнює правозастосування та може порушувати права осiб [6]. Водночас у ст. 24 КУпАП передбачена можливiсть конфiскацiї грошей, отриманих унаслiдок правопорушення, однак порядок її застосування у ст. 29 не врегульовано, що фактично унеможливорює реалiзацiю цiєї санкцiї.

Складнiсть застосування конфiскацiї також пов'язана з необхіднiстю доведення походження майна або грошових коштів, а також iз вiдсутнiстю єдиної методики визначення незаконно отриманих сум. Крiм того, у низцi складiв адмiнiстративних правопорушень, пов'язаних iз незаконним заволодiнням майном, конфiскацiя взагалi не передбачена, що знижує превентивний ефект вiдповiдальностi.

Таким чином, конфiскацiя як адмiнiстративне стягнення має значний потенцiал впливу, однак її ефективнiсть обмежується недолiками нормативного регулювання та проблемами практичного застосування, що потребує вдосконалення вiдповiдних положень КУпАП.

Аналiз оплатного вилучення та конфiскацiї як адмiнiстративних стягнень свiдчить про їх спiльну правову природу як майнових заходiв впливу,

спрямованих на обмеження прав особи у зв'язку з використанням предмета правопорушення. Обидва види стягнень застосовуються виключно за рішенням суду, пов'язані із вилученням майна та мають превентивну мету — недопущення повторного використання відповідних предметів для вчинення правопорушень. Крім того, їх застосування можливе лише у випадках, прямо передбачених санкціями відповідних норм, що підкреслює їх спеціальний характер у системі адміністративної відповідальності.

Водночас між оплатним вилученням і конфіскацією існують суттєві відмінності, насамперед у правових наслідках для власника майна. Оплата вилучення передбачає компенсаційний характер, оскільки після реалізації предмета його вартість (за вирахуванням витрат) повертається власнику, тоді як конфіскація має безоплатний і більш суворий характер, оскільки майно остаточно переходить у власність держави. Крім того, конфіскація є більш поширеним і ефективним інструментом впливу, тоді як оплата вилучення через обмеженість застосування та складність реалізації фактично втратило самостійне значення і використовується переважно як додаткове стягнення.

Разом із тим обидва види стягнень мають спільні проблеми правозастосування, зокрема обмеження щодо можливості їх застосування лише до майна, що належить правопорушнику на праві власності, відсутність чітких процедур у окремих випадках, а також недоліки нормативного регулювання, що знижує їх ефективність і створює передумови для уникнення відповідальності. У зв'язку з цим конфіскація, попри наявні проблеми, залишається більш дієвим засобом впливу, тоді як доцільність подальшого існування оплатного вилучення у чинній системі адміністративних стягнень викликає обґрунтовані сумніви.

Література

1. Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

2. Калюжний Р.А., Комзюк А.Т., Погрібний О.О. та ін. Науковопрактичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. - 781 с.

3. Шестак Л. В. До питання про доцільність застосування платного вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Право і суспільство. № 6. 2017. С. 144-148.

4. Шестак Л.В., Веремієнко С.В. Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення: правова природа та проблеми застосування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2018. Том 2. № 1. С. 35–38.

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

*Коба Єгор,
студент 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник –к. ю. н.,
доцент Куш О. Є.*

Компетенція органів місцевого самоврядування (ОМС) становить один із ключових інститутів адміністративного права України. Вона розуміється як нормативно закріплений Конституцією та законами обсяг прав, обов'язків і предметів відання, завдяки якому ОМС реалізують публічно-владні повноваження для вирішення питань місцевого значення [1; 2].

Правовою базою компетенції слугують Конституція України (ст. 140-146), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР, а також Європейська хартія місцевого самоврядування [1; 2; 3].

Закон чітко розрізняє власні (самоврядні) та делеговані повноваження. Власні повноваження ОМС виконують самостійно з метою задоволення потреб територіальної громади — зокрема, управляють комунальною власністю, затверджують місцеві бюджети, податки та програми розвитку [2, ст. 26, 27]. Делеговані повноваження становлять державні функції, які передано ОМС на підставі закону; під час їх реалізації органи перебувають під контролем державної виконавчої влади, а держава зобов'язана повністю фінансувати ці повноваження [2, ст. 28-34; 1, ст. 143].

Однією з характерних особливостей компетенції органів місцевого самоврядування в адміністративному управлінні є її територіальний і громадський характер. Повноваження впливають безпосередньо від територіальної громади, а не від держави, і обмежуються територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці [4].

Іншим важливим аспектом виступає самостійність у межах закону. ОМС мають статус юридичних осіб публічного права і діють незалежно при виконанні власних повноважень. Державне втручання допускається лише щодо делегованих повноважень або в судовому порядку [1; 2].

Не менш суттєвою є фінансова та матеріальна автономія. Її матеріальною основою виступають комунальна власність і місцеві бюджети. Держава гарантує відшкодування додаткових витрат, що виникають унаслідок рішень органів державної влади [1, ст. 142].

Окрім того, важливим є поєднання нормотворчої та виконавчої діяльності. ОМС приймають рішення, обов'язкові для виконання на відповідній території, надають адміністративні послуги, здійснюють контроль і нагляд у сферах житлово-комунального господарства, земельних відносин, охорони довкілля та соціально-економічного розвитку [2; 6].

Нарешті, слід виділити підзвітність громаді та динамічність компетенції. Органи підконтрольні територіальній громаді через вибори та місцеві референдуми, а також мають можливість адаптувати свої повноваження до змін завдяки міжгромадській співпраці та реформі децентралізації [5].

Усі перелічені особливості дають змогу ОМС ефективно узгоджувати інтереси громади з державними завданнями у сфері публічного управління [6].

У межах управління компетенція реалізується через виконавчо-розпорядчі акти, надання публічних послуг та контроль за їх виконанням. Це сприяє наближенню влади до громадян і втіленню принципу субсидіарності [3; 4].

Отже, компетенція органів місцевого самоврядування є визначальним елементом адміністративного права України, який забезпечує справжню децентралізацію влади та наближення публічного управління до реальних потреб територіальних громад. Вона органічно поєднує самостійність у власних справах із державним контролем у делегованих питаннях, дозволяючи ОМС самостійно розв'язувати місцеві проблеми, залишаючись при цьому частиною єдиної системи публічної влади.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-xi>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D0%B5%D1%80>.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_036.
4. Кузьменко О. В., Чорна В. Г. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2025.
5. Остапенко О. І. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 657 с.
6. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасницях ЄС, Швейцарії та Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 224с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОЇ ВЛАСНОСТІ У СПІЛЬНУ СУМІСНУ

Коваль Богдан,
студент 3 курсу
Полтавського фахового коледжу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – ас. Нога П.П.

Сьогодні, в умовах війни та економічної нестабільності, коли житло є одним із найцінніших активів, питання доказування “істотного збільшення вартості” через ремонт стає критично зумовленим високою конфліктністю майнових спорів при розлученні та необхідністю захисту інвестицій одного з подружжя в майно іншого.

Перш ніж розглядати зазначену ситуацію, необхідно проаналізувати поняття спільної сумісної власності. Для цього слід звернутися до частини першої статті 368 Цивільного кодексу України: спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю [1]. Отже, у разі розлучення, майно, яке було особистою приватною власністю дружини або чоловіка, може бути визнане судом спільною сумісною власністю, якщо за час шлюбу його цінність істотно збільшилася внаслідок спільних трудових чи грошових затрат. Для того, щоб ремонт став підставою для визнання майна спільним, необхідно довести істотне збільшення його вартості [2].

Верховний Суд неодноразово наголошував, що ремонт - це не окремий об'єкт. Здійснені ремонтні роботи є невід'ємною частиною квартири (будинку) і не є окремим об'єктом спільної сумісної власності, який можна поділити окремо від житла. Поточний ремонт не рахується, адже звичайний поточний ремонт не є підставою для визнання майна спільною власністю. Якщо ремонт не є капітальним і не збільшує істотно вартість, інший з подружжя має право не на частку в майні, а на грошову компенсацію за свою частину витрат на ремонт.

Чинним законодавством чітко не встановлено поняття «істотне збільшення вартості майна» в рамках статті 62 Сімейного кодексу України [3].

Хоча й описується детально в судовій практиці, зокрема, Велика Палата Верховного Суду (справа № 214/6174/15-ц), дійшла таких висновків.

Істотність збільшення вартості майна підлягає з'ясуванню шляхом порівняння вартості майна до та після поліпшень внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя. Тобто істотність збільшення вартості має відбутися така, що первинний об'єкт нерухомості, який належав одному з подружжя на праві приватної вартості, розчиняється, нівелюється, втрачається чи стає настільки несуттєвим, малозначним у порівнянні із тим об'єктом нерухомого майна, який з'явився під час шлюбу у результаті спільних трудових чи грошових затрат подружжя чи іншого з подружжя, який не є власником. За загальною практикою мають враховуватися капітальний ремонт чи переобладнання житла, тобто значне перетворення об'єкта нерухомості. Другий чинник істотності такого збільшення має бути пов'язаний із спільними затратами грошових коштів або трудовими затратами. Сам факт перебування осіб у шлюбі у період, коли особисте майно чи його вартість істотно збільшилося, не є підставою для визнання його спільним майном. Істотне збільшення вартості майна обов'язково і безумовно має бути наслідком спільних трудових чи грошових затрат або затрат іншого, не власника майна, з подружжя.

Тобто вирішальне значення має не факт збільшення вартості сам по собі у період шлюбу, а правова природа збільшення такої вартості, шляхи та способи збільшення такої вартості, зміст процесу збільшення вартості майна.

Збільшення вартості майна внаслідок коливання курсу валют, зміни ринкових цін та інших чинників, які не співвідносяться з обсягом грошових чи трудових затрат подружжя чи іншого, не власника, з подружжя, у майно, не повинні враховуватися у зв'язку з тим, що законодавець у статті 62 Сімейного кодексу України не називає їх як підстави для визнання особистого майна одного з подружжя спільним майном.

В іншому випадку, у разі збільшення вартості майна внаслідок тенденції загального удорожчання об'єктів нерухомості, інфляційних та інших

об'єктивних процесів, не пов'язаних з внесками подружжя чи одного з них, визнання особистого майна одного з подружжя спільною сумісною власністю подружжя буде нести, як наслідок, непропорційне втручання у власність майна одного з подружжя, який набув таку власність до шлюбу [4]. З огляду на судову практику України можна зробити припущення, що саме на позивача покладається обов'язок доведення існування підстав, передбачених частиною першою статті 62 Сімейного кодексу України, оскільки у цьому випадку спростовується презумпція особистої приватної власності відповідача. При цьому, у більшості випадках суд першої інстанції приходить до обґрунтованого висновку, що позивач не надав доказів на підтвердження того, що його внесок у переобладнання спірного житлового будинку чи квартири у розумінні частини першої статті 62 СК України є достатньо значним для можливості визнання спірного майна об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, тоді як сам по собі факт перебування позивача у шлюбі з відповідачем на момент здійснення реконструкції спірного об'єкта нерухомого майна не є підставою для визнання зазначеного майна спільним сумісним майном подружжя [5].

Отже, аналіз судової практики, Цивільного та Сімейного кодексів України дає підстави стверджувати, що зазначені правовідносини врегульовані чинним законодавством недосконало. Оскільки, поняття “істотне збільшення вартості” чітко не визначене законодавцем, а отже, це дає право судді, на власний розсуд, вирішувати долю того із подружжя, який заявляє вимогу визнати право спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало іншому з подружжя. Стаття 62 Сімейного кодексу України потребує вдосконалення шляхом встановлення чіткого відсоткового порогу для визначення “істотності” збільшення вартості майна, Щоб конкретно було прописано, що істотним збільшенням вартості майна є його збільшення, наприклад на 30% від початкової вартості з урахуванням інфляції.

Також, необхідно надати суду право не лише змінювати статус майна на «спільне», а й присуджувати грошову компенсацію пропорційно внеску того з подружжя, хто звернувся з вимогою. Наприклад, якщо чоловік зробив

капітальний ремонт у квартирі дружини, який істотно збільшив вартість квартири, то він має отримати суму, еквівалентну ринковій вартості цього ремонту на момент поділу, а не обов'язково претендувати на половину квартири.

Література

1. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2>.
2. Юридична газета «Всеукраїнське професійне юридичне видання», 30 листопада 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/koli-osobiste-stae-spilnim-naslidki-udorozhchannya-mayna-pid-chas-shlyubu.html>.
3. Сімейний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n1500>.
4. Постанова Верховного Суду України від від 22 вересня 2020 року справа № 214/6174/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270721>.
5. Постанова Верховного Суду України від від 24 травня 2017 року справа № 6-843цс17. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS170266?an=1&ed=2017_05_24.

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРИВАТНИХ ОСІБ У ВІДНОСИНАХ З ОРГАНАМИ ВЛАДИ

Крамаренко Олександр,
студент 2 курсу

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к. ю. н.,
доцент Куш О. Є.

Набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» (далі - Закон) ознаменувало перехід до сервісної моделі взаємовідносин між державою та людиною. У цій парадигмі принципи адміністративної процедури, закріплені у статті 4 Закону, стають не просто деклараціями, а дієвими

юридичними гарантіями захисту приватної особи від бюрократичного свавілля [1, с. 141]. Особливістю закріплення принципів в цьому Законі є не тільки їх перерахування в статті 4, а й надання тлумачення кожного з таких принципів в статтях 5-18. Проте на окремих принципах адміністративної процедури хотілося б зупинитися трохи детальніше.

Центральним елементом цієї системи є принцип законності (ст. 5 Закону), що становить фундамент усієї процедурної діяльності. Він вимагає від суб'єктів владних повноважень діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законом. Вбачається, що саме через призму законності побудована вся інша архітектура принципів. Зокрема, законність нерозривно пов'язана з принципом неупередженості (об'єктивності) адміністративного органу (ст. 7 Закону). Ця гарантія забезпечує розгляд справи без особистої зацікавленості посадової особи, що виключає суб'єктивізм та корупційні ризики. Об'єктивність адміністративного органу гарантує, що рішення буде ґрунтуватися виключно на фактах, а не на зовнішньому тиску чи приватних інтересах [4, с. 372].

Однією з ключових процесуальних гарантій є принцип «права бути почутим». Він зобов'язує орган влади заслухати позицію особи до прийняття несприятливого акта. Це дозволяє приватному суб'єкту вплинути на хід справи, надавши пояснення та докази, що суттєво мінімізує ризики адміністративних помилок [4, с. 373]. Такий механізм урівноважує сторони, компенсуючи слабку позицію приватної особи перед державним апаратом.

Хоча принципи комплексно сформульовані на рівні загальних засад, їхня практична реалізація пронизує кожен етап провадження. Зокрема, варто виділити принцип заборони адміністративного формалізму (ст. 12 Закону). Він не дозволяє органу влади відмовляти у задоволенні вимог особи через незначні процедурні неточності, якщо справу можна вирішити по суті [3, с. 129].

Яскравим прикладом практичного втілення принципів законності та справедливості є стаття 54 Закону, що регламентує виправлення технічних помилок в адміністративному акті [1, с. 628]. Ця норма виступає запобіжником

від негативних наслідків технічних огріхів державного апарату. Можливість оперативного виправлення опісок чи арифметичних помилок самим органом забезпечує юридичну чистоту акта та захищає особу від додаткового бюрократичного навантаження чи необхідності тривалого судового оскарження через дрібні неточності.

Крім того, принцип пропорційності виступає гарантією збереження балансу між публічним інтересом та правами людини. Адміністративний орган зобов'язаний стежити, щоб шкода для приватної особи від рішення не була більшою за суспільну користь, яку воно приносить [5, с. 151].

Отже, система принципів адміністративної процедури, очолювана принципом законності, формує цілісну систему «стримувань і противаг» у виконавчій владі. Це забезпечує прозорість, підзвітність влади та реальну захищеність фізичних і юридичних осіб у їхніх відносинах із суб'єктами владних повноважень.

Література

1. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» за заг. ред. В. Бевзенка, І. Бойка, А. Школика. Київ, 2023. 1008 с.
2. Шандрук С. М. Базові принципи адміністративної процедури: зміст та класифікація. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 366-369.
3. Петелька О. І. Спеціальні принципи адміністративних процедур. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 421-426.
4. Гаріффулін М. В. Вирішальна роль принципів адміністративної процедури в забезпеченні ефективного регулювання адміністративних актів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 367-374.
5. Соловійова О. М. Принципи адміністративної процедури. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2011. Вип. № 10. С. 149-154.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ГРОМАД ТА ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Кривошей Олександра
студентка 1 курсу магістратури
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н.,
професор Божко В.М

Сучасний етап розвитку системи публічного управління в Україні характеризується трансформаційними процесами, зумовленими впровадженням реформи децентралізації. Її мета – відхід від централізованої моделі управління, перерозподіл повноважень між рівнями публічної влади (відповідно до принципу субсидіарності) та забезпечення належного рівня надання публічних послуг, згідно з європейськими стандартами [1].

Однак реформа децентралізації актуалізувала проблему секторального розмежування повноважень, зокрема у сфері загальної середньої освіти, яка є складовою реалізації конституційного права людини на освіту, гарантованого статтею 53 Конституції України. Держава встановлює єдині стандарти освітньої діяльності та зобов'язана забезпечити доступність освіти, тоді як громади наділені повноваженням організувати функціонування закладів освіти, утримувати їх матеріально-технічну базу та створити належні умови для освітнього процесу. Це зумовлює виникнення правової колізії, обумовленої поєднанням централізованого нормативного регулювання та децентралізованого механізму реалізації відповідних повноважень: відсутність належного розмежування компетенції призводить до дублювання функцій, неузгодженості управлінських рішень та неефективного використання бюджетних ресурсів.

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, повноваження громад мають бути чітко визначеними, повними та

забезпеченими адекватними фінансовими ресурсами. Натомість в Україні зберігається дисбаланс між обсягом делегованих повноважень та фінансовими можливостями територіальних громад, що негативно впливає на якість надання освітніх послуг. Таким чином, актуальність теоретичного осмислення та практичного вирішення проблеми делімітації повноважень у сфері загальної середньої освіти набуває критичного значення для збереження освітнього потенціалу української нації та подальшого руху нашої держави європейським шляхом.

Неефективність управління мережею закладів загальної середньої освіти на рівні громад України обумовлена концептуальною незавершеністю розмежування повноважень, що продукує системні інституційні колізії та дисбаланс фінансових ресурсів. Суттєвим недоліком чинної моделі децентралізації є неврегульоване співіснування «власних» та «делегованих» повноважень органів місцевого самоврядування, що унеможливорює стандартизовану оцінку виконання функцій та обґрунтоване формування бюджетних потреб. Делеговані повноваження не супроводжуються стовідсотковим фінансовим забезпеченням з боку держави, тоді як утримання закладів освіти, адміністративного та обслуговуючого персоналу, оплата енергоносіїв і комунальних послуг, капітальні та поточні ремонти, забезпечення навчально-матеріальної бази та пожежної безпеки покладається на територіальні громади, що створює непропорційне навантаження на бюджети громад. Наявність дублюючих контрольних та координаційних функцій між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями спричинює потенційну приховану рецентралізацію [2].

В умовах правового режиму воєнного стану ситуація ускладнюється через необхідність створення безпечного освітнього середовища, будівництва укриттів та управління обмеженими ресурсами за відсутності належного розмежування відповідальності між державою та громадами. Недостатність законодавчо закріплених механізмів розмежування компетенції, обмежена фіскальна автономія призводять до зниження якості освітніх послуг, обмеження

здатності громад ефективно управляти шкільною мережею і забезпечити реалізацію конституційного права людини на доступ до освіти.

Усвідомлення критичної необхідності подолання системних управлінських дисфункцій та виконання євроінтеграційних зобов'язань зумовило розробку законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», спрямованого на функціональне розмежування повноважень органів публічної влади. Законопроект відходить від радянської практики деталізації функцій рад різних рівнів, пропонує гнучку концепцію розмежування компетенцій як основу для уточнення повноважень у галузевих законах, що забезпечить запровадження єдиних державних стандартів надання публічних послуг і прогнозування необхідних фінансових ресурсів [3].

Відповідно до статті 25 законопроекту, вперше на рівні закону пропонується визначити обов'язки громад у сфері загальної середньої освіти, закріпити поняття «доступність повної загальної середньої освіти» та «безпечне освітнє середовище» [3]. Доступність освіти передбачає наявність достатньої кількості обладнаних закладів для безоплатного навчання, відсутність дискримінації, забезпечення психологічної та соціальної підтримки здобувачів освіти, відповідно до державних стандартів. Безпечне освітнє середовище охоплює дотримання санітарних, пожежних і будівельних норм, законодавства про кібербезпеку та захист персональних даних, безпеку харчування, викорінення насильства, дискримінації, булінгу, обмеження вживання алкоголю, тютюну, наркотиків на території закладу [2].

Виконання цих капіталомістких повноважень у межах деформованої бюджетної моделі не можливе без прямих державних субвенцій на капітальні видатки, інакше стаття 25 ризикує перетворитися на нефінансований мандат з підвищеною юридичною та кримінальною відповідальністю посадових осіб.

Для комплексного аналізу шляхів подолання управлінської кризи в українській освіті та моделювання перспективних сценаріїв галузевої децентралізації критично важливо спиратися на компаративний досвід

європейських держав. То ж, наприклад, модель Республіки Польща є класичним зразком успішної посткомуністичної трансформації, де чітко розмежовані повноваження між рівнями влади: гміни на базовому рівні відповідають за дошкільну та початкову освіту, повіти - за старші профільні та спеціалізовані заклади, воєводства - за регіональні освітні центри і підвищення кваліфікації педагогів. Таке розмежування повноважень поєднується з фінансовою автономією через податкову базу та гарантовані державні трансфери [4]. Нагляд держава здійснює централізовано через кураторів освіти, що дозволяє гмінам зосередитися на ефективному управлінні шкільною інфраструктурою, логістиці та ресурсному забезпеченні. Ця модель забезпечує доступність освіти на місцевому рівні, оптимальне використання ресурсів, стабільно високі результати міжнародних оцінювань та підвищення інституційної автономії шкіл.

Законодавство Республіки Хорватії зумовлює виникнення ризиків асиметричної децентралізації. Місцеві органи формально наділені управлінськими функціями щодо шкільної мережі, проте позбавлені реальної фінансової автономії: основні доходи формуються через центрально регламентовані податки та державні гранти. Держава керує всіма ключовими освітніми процесами, включно з управлінням персоналом, навчальними планами та шкільними програмами [5]. Це призводить до утримання малокомплектних шкіл, неефективного використання ресурсів, обмеження інноваційного розвитку та нездатності створити безпечне освітнє середовище. Компаративний аналіз свідчить, що успішна децентралізація потребує одночасного поєднання розмежування повноважень і фінансової автономії, а також чіткої законодавчої регламентації розподілу компетенцій між громадами та центральними органами влади. Українська система може ефективно інтегрувати ці принципи, запровадивши багаторівневе управління освітою за зразком Польщі, уникнувши помилок хорватської моделі.

Україна необхідно терміново імплементувати ключові елементи польської моделі: старші профільні школи мають підпорядковуватися

субрегіональному або регіональному рівню з достатньою фінансовою спроможністю, тоді як громади повинні отримати виключне право управляти початковими та дошкільними закладами без втручання державних адміністрацій, з гарантією автономного розпорядження ресурсами та цільовими субвенціями. Чітке розділення організаційно-господарської компетенції громад і державного нагляду забезпечить ефективну, поліцентричну систему управління освітою, здатну швидко адаптуватися до екстремальних умов, задовольняти потреби громадян і раціонально використовувати обмежені публічні фінанси.

Література

1. Антонова Л. В., Івашова Л. М., Антонов А. В. Проблеми децентралізації та розвитку територіальних громад в Україні: соціальні аспекти. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2023. №17. С. 87–95. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.17.87>.
2. Куйбіда В. С., Казюк Я. М., Ганущак Ю. І. Щодо розмежування повноважень органів місцевого самоврядування при формуванні його спроможності. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 6. С. 221–228. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.6.221>.
3. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування: Закон України від 22.02.2024 № 3590-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text>.
4. Boiko I., Heorhiieva D. European Models of Power Decentralization in a Benchmarking Analysis and Implementation Challenges for Ukraine. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2025. Т. 4, № 34. С. 25–36. URL: <https://doi.org/10.15276/ej.04.2025.3>.
5. Джегур Г. Зарубіжний досвід розвитку громад в умовах децентралізації влади. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. № 1(77). С. 58–66. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1\(77\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-9).

ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ПІДХОДІВ

*Криницький Ігор,
директор Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор, старший
науковий співробітник*

15 квітня 2026 року набули чинності зміни до Податкового кодексу України (далі – ПК України) щодо справляння військового збору. Законодавча трансформація порушила багато складових правового механізму зазначеного податкового платежу. Водночас парламентарі закріпили і цільове призначення військового збору. Раніше цей аспект залишався білою плямою правового регулювання цього податкового платежу, що провокувало широке обговорення окресленої проблематики в суспільстві, викликало гостру дискусію щодо такої особливості законодавчої регламентації аналізованого збору в експертному середовищі та науковому співтоваристві.

На етапі впровадження військового збору, коли окреслений податковий платіж у 2014 році був уведений до податкової системи нашої держави [1], про його цільове призначення в ПК України взагалі не йшлося. Відповідно до пункту 16¹ підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» профільного кодексу встановлювалося, що зазначений обов’язковий платіж є тимчасовим (передбачалося, що він буде справлятися до 1 січня 2015 року) і таким, що фактично має загальний (універсальний, нецільовий) характер.

Наступний крок вітчизняного законотворця щодо фіксації цільової спрямованості військового збору, попри всю свою замаскованість, мав принциповий характер. Відповідні зміни до ПК України були внесені Законом України №71-VIII від 28.12.2014 [2]. Згідно з ними нова редакція абзацу першого пункту 16¹ відходила від прив’язки до чіткого періоду справляння військового збору і закріплювала, що він встановлюється тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи

Збройних Сил нашої держави. Встановлення парламентарями наведених темпоральних параметрів дає підстави стверджувати таке: 1) військовий збір став єдиним непостійним податковим платежем. Тож існування подібного збору розходиться з принципами стабільності податкової системи і податкового законодавства; 2) законотворець відмовився від короткочасного життя наведеного податкового платежу на користь абстрактного періоду його справляння; 3) застосування щодо військового збору категорії «тимчасовий», зважаючи на тривалість його внесення до податкової системи України, є некоректним. У вітчизняній історії оподаткування допитливий дослідник знайде багато випадків, коли податкові платежі, що встановлювалися як постійні, справлялися значно менший період часу. Важливо також зауважити, що зазначена нами специфіка законодавчого регулювання військового збору на обох наведених етапах свідчить про невідповідність назви окресленого податкового платежу його правовій природі. Більшість вітчизняних фахівців із фінансового права традиційно і, на наш погляд, цілком справедливо вважає, що збір – це цільовий платіж податкового характеру. Саме його цільове призначення слугує головним критерієм відмежування від податків.

Надалі законотворець передбачав різні темпоральні варіанти припинення справляння військового збору залежно від категорії платника, проте у будь-якому разі слід констатувати, що абзац перший пункту 16¹ є одним із найстабільніших приписів профільного кодексу – він не зазнає змін майже дванадцять років [3]. Як і раніше зазначена норма пов'язує встановлення військового збору з реформуванням Збройних Сил України. Головна новація поточного року, на яку ми хочемо звернути увагу у контексті теми нашого дослідження, – Закон №4835-IX від 7 квітня 2026 року, встановлює адресат військового збору та його мету. Так, згідно з чинним підпунктом 1.17 пункту 16¹, окреслений податковий платіж повинен зараховуватися до спеціального фонду Державного бюджету України та спрямовуватися на забезпечення потреб Збройних Сил України [4]. Як бачимо, вказаний законодавчий припис суттєво звужує можливості для доктринального маневру у визначенні сутності

військового збору. Вказаний податковий платіж набуває цільового характеру. Отже, його назва цілком відповідає правовій природі – він стає збором. Натомість твердження, висловлені в публіцистичній літературі, про те, що наведене рішення є важливою запорукою прозорості, що воно унеможливило розпорошення цільових надходжень на інші статті бюджету і дає платникам розуміння, на що саме йдуть їхні кошти, навряд чи є коректним, воно розходиться з дійсністю.

Парламентарі, ухвалюючи наведене рішення, нібито відмовилися від абстрактного, надаючи пріоритет конкретному, проте запропонована ними модель не набула абсолютно чіткого характеру. Обраний варіант законодавчої регламентації припускає варіативність цільового призначення коштів, отриманих від справляння військового збору, адже потреби Збройних Сил України – це надзвичайно широке поняття. Отже, прогрес у цьому питанні є частковим: наразі законотворець відмовився від фіксації опосередковано-цільового характеру платежу, що мав місце раніше на користь закріплення відносно-цільового характеру збору. Певну компенсацію окресленого аспекту міг надати Бюджетний кодекс України (далі – БК України), натомість досі не створено спеціалізованого (тематичного) військового фонду в складі спеціального фонду Державного бюджету України на кшталт Державного дорожнього фонду (стаття 24² БК України) або Державного фонду поводження з радіоактивними відходами (стаття 24³ БК України). Наведені норми передбачають суттєву конкретизацію: закріплення джерел формування та напрямів спрямування коштів фонду, делегування визначення (встановлення) порядку спрямування (використання) коштів Уряду. Наразі військовий збір навіть не вказується у переліку джерел формування доходів спеціального фонду Державного бюджету України (частина 3 статті 29 БК України). Натомість у підпункті 1² частини 2 статті 29 БК України цей податковий платіж віднесено до доходів загального фонду Державного бюджету України [5]. Такий підхід вітчизняного законотворця свідчить про його непослідовність, призводить до вкраплення зайвої колізійності в регулювання аналізованих відносин.

До речі, законопроект №15110, який був ухвалений Парламентом і набув чинності як Закон України від 7 квітня 2026 року №4835-IX, мав і альтернативні варіанти (шість законопроектів). Водночас зауважимо, що у двох з них автори не пропонували змін цільового призначення військового збору (законопроекти 15110-3 та 15110-6), у трьох інших (законопроекти 15110-1, 15110-2, 15110-6) викладалася дослівно тотожна позиція. Автори пропонували доповнити пункт 16¹ абзацом другим такого змісту: «Доходи Державного бюджету України, джерелом яких є військовий збір, що сплачується відповідно до цього пункту, спрямовуються до спеціального фонду Державного бюджету України у порядку, передбаченому Бюджетним кодексом України, на забезпечення потреб Збройних Сил України». Як бачимо, за змістом вказаний підхід аналогічний реалізованому в підпункті 1.17 пункту 16¹. Окремо зауважимо, що законопроект 15110-4 містив відмінну позицію щодо цільового спрямування коштів від військового збору, а саме пропонувався розширений підхід – використовувати їх на забезпечення потреб сил безпеки й оборони. Внесення до адресатів аналізованого податкового платежу сил безпеки, на нашу думку, потребує корекції або додаткового пояснення. Адже у такому разі втратиться кореляція назви збору (як військового) та його сутності.

Дискусія між парламентарями щодо мети справляння військового збору триває і далі. Так, законопроект №15167 пропонує Розділ VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України доповнити пунктом 64 такого змісту: «Установити, що, як виняток з положень пункту 1² частини другої статті 29 цього Кодексу, з січня 2027 року по 31 грудня третього календарного року, наступного за роком, в якому буде припинено або скасовано воєнний стан, введений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №2102-IX, військовий збір, що сплачується (перераховується) згідно з пунктом 16¹ підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України, зараховується в повному обсязі до

спеціального фонду Державного бюджету України та спрямовується на виплату грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України».

Отже, пошук оптимальної моделі законодавчої регламентації військового збору не завершено. На наш погляд, доцільно продовжити її еволюцію від нецільового, опосередковано-цільового, умовно-цільового характеру до абсолютно-цільового. Задля досягнення позитивного трансформаційного ефекту слід невідкладно внести відповідні зміни та доповнення до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31 липня 2014 року №1621-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. №39. Ст.2006.
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 року №71-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. №7-8, №9. Ст.55.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. №2755-VI.. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. №13-14, №15-16, №17. Ст.112.
4. Закон України «Про внесення змін до пункту 16¹ підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо справляння військового збору» від 7 квітня 2026 року №4835-IX. *Голос України* від 14 квітня 2026 року. №71.
5. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 р. №2456-VI.. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. №50-51. Ст.572.

ТЕРМІНОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ СПРАВИ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ

*Куліш Марія,
студентка 3 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н.,
доцент Мельник О. Д.*

Терміновість як юридична категорія в адміністративному судочинстві впливає із загальномовного розуміння необхідності негайного вирішення, однак у правовій площині вона набуває змістовного наповнення через зв'язок із принципом розумного строку розгляду справи, що передбачає досягнення балансу між швидкістю судового реагування та повнотою встановлення фактичних обставин. У цьому контексті терміновість не є самостійною абсолютною вимогою прискорення процесу, а виступає функціональним елементом забезпечення ефективного судового захисту без невинуватених зволікань, що особливо актуалізується у публічно-правових спорах, де затримка розгляду може спричинити істотне або невідворотне порушення прав і свобод особи.

Категорія особливостей розгляду термінових адміністративних справ у науці адміністративного процесу залишається недостатньо дослідженою. Це питання досліджували такі вчені як К. Пащенко, О. Соловійова, О. Контантний, А. Осадчий, М. Смокович, Н. Писаренко, І. Балакарева, О. Марченко, К. Владовська та К. Черевичник, однак попри це цілісного дослідження сутності термінових адміністративних справ і особливостей їх розгляду досі бракує.

Розвиток поняття термінових адміністративних справ у доктрині та законодавстві демонструє його спеціалізований характер, закріплений у положеннях Кодексу адміністративного судочинства України, де визначено вичерпний перелік таких справ, об'єднаних не лише за предметом спору, але й за необхідністю застосування невідкладних процесуальних дій. Це дозволяє стверджувати, що терміновість у даному випадку є нормативно

сконструйованою ознакою, яка зумовлює відхилення від загальних процедурних моделей на користь прискорених форм судового провадження, спрямованих на запобігання негативним наслідкам зволікання.

Різноманітність термінових справ, охоплених статтями 268-289¹⁰ Кодексу адміністративного судочинства України [1], зумовлює необхідність їх систематизації, що, у свою чергу, розкриває багатовимірність цієї категорії. Зокрема, доцільно виокремлювати такі справи за критерієм суб'єкта ініціювання та характеру спірних правовідносин. Так, з боку фізичної особи прикладом є оскарження рішень чи дій державного або приватного виконавця у виконавчому провадженні (ст. 287 КАС України), де особа виступає позивачем для захисту своїх прав. Водночас суб'єкт владних повноважень може ініціювати провадження щодо обмеження права на мирні зібрання (ст. 280 КАС України), звертаючись до суду з метою забезпечення публічної безпеки. Це демонструє, що термінові справи відрізняються за суб'єктом звернення, але об'єднані необхідністю оперативного судового розгляду.

Серед справ, що підлягають невідкладному розгляду у максимально стислі строки, виокремлюють так звані «виборчі спори», а також справи щодо уточнення списків виборців (їх розглядають протягом 2 днів із моменту надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за 2 дні до початку голосування або ж негайно - відповідно до ч. 4 ст. 274 КАС України). Крім того, до цієї категорії належать справи за зверненнями податкових і митних органів, які мають бути розглянуті протягом 96 годин від часу встановлення обставин, що стали підставою для подання заяви до суду [2, с.37]. Такий підхід підкреслює, що терміновість може бути обумовлена як необхідністю захисту особи, так і потребою оперативного здійснення державних функцій.

К. Пащенко вказує, що змістовне наповнення термінових справ також визначається сферою публічно-правових відносин, у межах яких виникає спір, що дозволяє простежити їх концентрацію у найбільш чутливих для суспільства сферах, зокрема виборчому процесі, реалізації політичних прав, національній безпеці, податкових та міграційних відносинах. Це свідчить про те, що

законодавець пов'язує терміновість не лише з часовим фактором, але й із значущістю суспільних відносин, які потребують негайного правового реагування для збереження стабільності правопорядку[3, с.193].

Процесуальна форма розгляду термінових адміністративних справ логічно впливає з їх сутності та орієнтована на забезпечення оперативності. Варіанти розгляду термінових справ визначаються спеціальними нормами для кожної категорії й охоплюють особливий склад суб'єктів звернення, спрощені вимоги до заяв, чітко визначену юрисдикцію, скорочені строки, специфічний порядок розгляду (колегіально, письмово чи закрито), пільги щодо судового збору та можливість негайного виконання рішень.

Пріоритет спрощеного позовного провадження у таких справах відображає прагнення законодавця мінімізувати процесуальні формальності без шкоди для якості правосуддя, хоча відсутність прямої заборони застосування загального провадження свідчить про збереження певної дискреції суду залежно від складності конкретної справи. У цьому проявляється гнучкість процесуальної моделі, яка дозволяє адаптувати процедуру до конкретних обставин спору.

Процесуальні особливості термінових справ включають і спрощений порядок подання заяв по суті, де фактично використовуються лише позовна заява та відзив, без інших процесуальних документів, що дозволяє максимально прискорити розгляд справи без зайвих процедур.

Водночас наукова дискусія щодо співвідношення терміновості та складності справи підкреслює відсутність однозначного підходу до визначення їх процесуального статусу, оскільки одна і та сама справа може поєднувати ознаки термінової, малозначної чи навіть типової. Це вказує на багатошаровість класифікаційних критеріїв адміністративних справ та необхідність комплексного підходу до їх оцінки при виборі процесуальної форми.

Особливості розгляду термінових справ знаходять свій прояв у специфічних процесуальних правилах, які умовно поділяються на загальні та спеціальні. Загальні особливості формують базову модель прискореного

провадження, що передбачає скорочений обсяг процесуальних документів, негайне повідомлення учасників справи, спеціальний порядок обчислення строків та оперативне проголошення судових рішень.

О. Соловійова звертає увагу на те, що спеціальні особливості, у свою чергу, конкретизують зазначену модель залежно від категорії справи, визначаючи суб'єктів звернення, вимоги до процесуальних документів, правила юрисдикції, строки та порядок розгляду. Саме ці особливості забезпечують адаптацію процесу до специфіки відповідних публічно-правових відносин, що підтверджує тезу про те, що терміновість не є уніфікованою характеристикою, а реалізується через диференційовані процесуальні механізми[4, с.6].

Ключовим наслідком встановлення таких особливостей є досягнення основної мети адміністративного судочинства - ефективного захисту прав і свобод у максимально стислі строки без втрати якості правосуддя. Скорочені строки звернення та розгляду, обмеження можливостей їх поновлення, а також негайне виконання судових рішень у визначених категоріях справ створюють процесуальну модель, орієнтовану на швидке відновлення порушених прав.

Отже, термінові адміністративні справи слід розглядати як особливу процесуальну конструкцію, в якій поєднуються підвищені вимоги до оперативності та гарантії повного і неупередженого судового розгляду, а їх специфіка проявляється через систему спеціальних процесуальних правил, що забезпечують своєчасне та ефективне вирішення публічно-правових спорів.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
2. Мельник О. Д. Термінові адміністративні справи: процесуальні особливості розгляду судом. Актуальні дослідження правової та історичної науки. Вип. 59: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 14 - 15 березня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО "Наукова спільнота". WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. С. 35-37.

3. Пащенко, К. С. Термінові справи в адміністративному судочинстві України у контексті процесуальних зловживань. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №5. С. 190-193.

4. Соловйова, О. М. Термінові справи в адміністративному судочинстві: сутнісна характеристика та особливості розгляду. Академічні візії. 2024. №29. С. 3-6.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*Куц Сергій,
студент 3 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент, Мельник О.Д.*

Цифрове оновлення судочинства України нині слід розглядати як закономірний напрям розвитку всієї правової системи, адже воно безпосередньо пов'язане з підвищенням ефективності правосуддя, посиленням його відкритості та розширенням фактичного доступу особи до судового захисту. Для адміністративного судочинства ця тенденція має особливе значення, оскільки саме в межах цієї юрисдикції вирішуються спори між людиною і державою, а отже, будь-які технологічні зміни впливають не лише на техніку процесу, а й на реальне забезпечення права на справедливий суд.

Поступове впровадження інформаційних технологій змінює практичне наповнення таких засад, як доступність, гласність, рівність учасників процесу, оперативність і неупередженість суду. Можливість подавати процесуальні документи дистанційно, отримувати відомості про рух справи в електронному форматі та брати участь у засіданні незалежно від територіального розташування сторін істотно спрощує реалізацію процесуальних прав, що особливо відчутно в умовах воєнного стану та інших обставин, які ускладнюють фізичний доступ до суду [1,2].

Водночас цифровізація впливає і на інші елементи правосуддя. Принцип неупередженості суду посилюється завдяки автоматизованому розподілу справ між суддями, який мінімізує ризики втручання людського чинника й сприяє довірі до судової системи [1]. Так само принцип гласності отримує нові форми реалізації через електронний доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та можливість трансляції судових засідань у мережі Інтернет [2]. За таких умов громадськість здобуває реальні інструменти спостереження за діяльністю судів, а судова влада — додаткові механізми легітимації власної діяльності. Не менш важливо й те, що електронний документообіг та участь у засіданнях за допомогою відеоконференцзв'язку скорочують часові витрати, зменшують бюрократичне навантаження і забезпечують безперервність функціонування судів, коли традиційні форми комунікації стають ускладненими або неефективними. Разом із цим цифровий простір вимагає від учасників процесу більшої інформаційної дисципліни та належного рівня правової й технічної обізнаності.

Ключове місце у нормативному та інституційному забезпеченні цього процесу належить Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Її правове підґрунтя формується, зокрема, Кодексом адміністративного судочинства України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [7], а також Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС [8]. Саме Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає створення й функціонування цієї системи як базового цифрового механізму судової влади, покликаною забезпечити електронний документообіг, автоматизацію процесів і взаємодію з іншими державними реєстрами [7].

У межах ЄСІТС функціонують «Електронний кабінет», «Електронний суд» і підсистема відеоконференцзв'язку, а їх впровадження, розпочате 5 жовтня 2021 року, стало одним із визначальних кроків у напрямі модернізації українського правосуддя [2]. Окрім цього, в адміністративних судах застосовуються Автоматизована система документообігу суду, Єдиний державний реєстр судових рішень та система електронного документообігу, що

разом формують комплексне цифрове середовище судової діяльності [2].

Важливо, що розвиток української моделі електронного правосуддя відбувається не ізольовано, а з урахуванням міжнародних орієнтирів. Так, Консультативна рада європейських суддів у Висновку № 14 (2011) «Судочинство та інформаційні технології» наголосила на значенні сучасних технологій для підвищення ефективності здійснення правосуддя [2]. Карел Шимка, Голова Верховного адміністративного суду Чеської Республіки, звертаючись до чеського досвіду, зауважив, що результативність роботи Великої палати значною мірою забезпечується якісною аналітичною підтримкою, належною спеціалізацією суду та розвиненими цифровими базами судової практики [4]. У свою чергу, Колтун Ю.М., аналізуючи позиції зарубіжних науковців, переконливо підкреслює, що цифрова трансформація суду не зводиться лише до технічного переведення процедур у електронну форму, оскільки вона одночасно створює доступні канали комунікації між судовою системою та інститутами громадянського суспільства [3]. Показовим є і позитивний досвід Швеції, де у судочинстві використовуються програми перекладу на основі штучного інтелекту (далі – ШІ), здатні працювати більш ніж із 60 мовами, що помітно розширює доступ до правосуддя для представників національних меншин [4].

Разом із позитивними наслідками цифровізація виявляє і низку нових викликів. Йдеться насамперед про забезпечення автентичності електронних доказів, належного рівня інформаційної безпеки та рівності сторін у доступі до цифрових матеріалів. Будь-які порушення процедури фіксації або перевірки електронної інформації можуть поставити під сумнів допустимість такого доказу в судовому процесі [1]. На цьому тлі показовою є позиція Войцеха Савчина, члена Бюро судових рішень Вищого адміністративного суду, який слушно підкреслює, що сучасні технології потрібно сприймати як цінний інструмент, але не як універсальний заміник людського правосуддя. На його думку, цифрові механізми здатні підсилювати безсторонність, однак гібридні слухання чи алгоритмічні підказки, навіть за відсутності прямого наміру,

можуть формувати певні викривлення сприйняття [5].

У контексті адміністративного судочинства Мельник О.Д. та Юрко І.В. теж розглядають застосування ІІІ не як заміну судді, а як допоміжний інструмент, спрямований на підвищення ефективності, швидкості й точності розгляду публічно-правових спорів. Такий підхід з точки зору науковців є виправданим з огляду на те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно суддями, а отже ІІІ не може виступати самостійним суб'єктом ухвалення судового рішення. Водночас ми погоджуємось із думкою, що використання алгоритмічних систем теж може оптимізувати діяльність суду шляхом автоматизованого пошуку судової практики, аналізу матеріалів справи, перевірки реквізитів процесуальних документів, формування проєктів рішень та контролю за процесуальними строками [9].

Також на думку науковців з урахуванням специфіки публічно-правових спорів найбільш реалістичним є секторальне застосування ІІІ у справах незначної складності або в тих категоріях, де вже сформована усталена судова практика, зокрема у спраху щодо оскарження податкових повідомлень-рішень, відмов у видачі ліцензій, накладення штрафів, а також в окремих земельних спраху [9]. Саме в таких категоріях ІІІ здатен посилити технологічну підтримку судді без підміни його дискреційної та оціночної функції.

Разом із тим ефективність використання ІІІ не є безумовною. Мельник О.Д. та Юрко І.В. звертають увагу на ризики алгоритмічної упередженості, непрозорості логіки рішення, технічних помилок і можливого порушення права на справедливий суд. Тому на їх думку, оптимальною моделлю визначено співпрацю судді та ІІІ, за якої провідна роль зберігається за людиною, а технологія виконує лише аналітичні й технічні функції [9].

Ми підтримуємо такий підхід науковців, і хотіли б доповнити, що особливо важливим є ще й те, що однією з практичних проблем у даній сфері виступає недостатній рівень компетентності окремих суддів і учасників процесу у сфері цифрових технологій.

Це наочно підтверджується постановою Верховного Суду від 16 жовтня

2025 року у справі № 600/1029/25-а [6]. У зазначеному провадженні Головне управління ДПС у Чернівецькій області подало позов до комунального підприємства про стягнення податкової заборгованості та арешт коштів боржника, а сам позов було підписано представницею на підставі електронної довіреності, сформованої в підсистемі «Електронний суд».

Суд першої інстанції повернув позов, вважаючи, що представництво належно не підтверджене, і цей висновок підтримав апеляційний суд. Однак Касаційний адміністративний суд, аналізуючи Положення про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС та правила роботи підсистеми «Електронний суд», дійшов висновку, що електронна довіреність створюється засобами системи, посвідчується кваліфікованим електронним підписом довірителя, а документи щодо представництва й передоручення автоматично долучаються до процесуального документа. За таких умов, як наголосив Верховний Суд, без перевірки наявності належного електронного підпису керівника безпосередньо в підсистемі суд не мав правових підстав вважати позов підписаним неповноважною особою [6].

Значення цієї справи полягає в тому, що вона виразно демонструє: сам факт нормативного запровадження електронних сервісів ще не гарантує ефективного доступу до правосуддя, якщо суд не володіє достатньою практичною готовністю правильно застосовувати відповідні цифрові інструменти.

Отже, цифровізація адміністративного судочинства в Україні вже стала вагомим чинником підвищення оперативності, прозорості та доступності судового захисту, проте її подальший розвиток має супроводжуватися не лише технічним удосконаленням платформ, а й належною підготовкою суддів, виробленням стандартів оцінки електронних доказів та посиленням гарантій інформаційної безпеки.

Література

1. Федчишин, С. А. Цифрові технології в адміністративному судочинстві: правові аспекти використання інформаційно-комунікаційних систем.

Академічні візії, (51), 2026 р. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2796>

2. Дзіковський М.Р. Використання інформаційних технологій в адміністративному судочинстві України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024 р.. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/45-2.pdf>

3. Колтун, Ю. М. Судочинство та цифрове суспільство: сучасні виклики на прикладі адміністративного судочинства. Академічні візії, (51), 2026 р. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2795>

4. Sveriges Domstolar, Utveckling och innovation, Översättning med AI, 2024 URL: <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/utveckling-och-innovation/oversattning-med-ai/>

5. Актуальні питання теорії і практики адміністративного судочинства обговорили на VIII Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 20-річчю ухвалення КАС України від 11.07.2025. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/news/1449/aktualni-pytannia-teorii-i-praktyky-administratyvnoho-sudochynstva-obhovoryly-na-viii-mizhnarodnii-naukovopraktychnii-konferentsii-prysviachenii-20richchiu-ukhvalennia-kas-ukrainy>

6. Постанова КАС ВС від 16 жовтня 2025 року у справі № 600/1029/25-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131053439>

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон № 1402-VIII від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

8. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення № 1845/0/15-21 від 17.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1845/0/15-21>.

9. Мельник, О., Юрко, І.. Застосування штучного інтелекту у здійсненні адміністративного судочинства: аналіз правового регулювання, ризики та перспективи. Адміністративне право і процес, (3). URL: <https://applaw.net/index.php/journal/article/view/875/726>

ТРУДОВІ СПОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

*Кучмида Альона,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н,
доцент Сидоренко А. С.*

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформувало суспільні відносини, зокрема у сфері праці.

В умовах збройної агресії, економічної нестабільності, переміщення населення та руйнування інфраструктури трудові правовідносини зазнали істотних змін.

Це зумовило перегляд підходів до їх правового регулювання та зростання кількості трудових спорів, які набули нових змістовних характеристик.

Відтак проблема їх правового регулювання у період воєнного стану є особливо актуальною, оскільки потребує забезпечення балансу між інтересами працівників, роботодавців і держави.

Трудові спори - це конфлікти між сторонами трудових правовідносин, що виникають у зв'язку з реалізацією трудових прав і обов'язків. Вони можуть бути індивідуальними або колективними та охоплювати питання оплати праці, умов праці, звільнення, відпусток тощо. В умовах воєнного стану їх зміст змінюється через трансформацію нормативного регулювання. У кризових умовах трудове право виконує не лише регулятивну, а й адаптаційну функцію, що впливає на характер трудових спорів [1], на нашу думку, це означає, що вони стають більш складними та нестандартними, оскільки залежать не лише від правових норм, а й від об'єктивних обставин воєнного часу.

Особливості правового регулювання трудових відносин у цей період зумовлені прийняттям спеціального законодавства, яке передбачає відступи від загальних норм трудового права [2]. Допускається зміна істотних умов праці без стандартних процедур, переведення працівника без його згоди у визначених

випадках, укладення строкових договорів і призупинення дії трудового договору. Останній механізм, через відсутність чітких критеріїв застосування, спричиняє значну кількість правових спорів [3], на нашу думку, це свідчить про правову невизначеність і підвищений ризик зловживань. Такі зміни спрямовані на підтримку економіки, але водночас обмежують окремі трудові гарантії працівників.

Воєнний стан впливає і на підстави виникнення трудових спорів. Поряд із традиційними спорами щодо незаконного звільнення, не виплати або затримки заробітної плати та зміни умов праці виникають нові категорії: спори щодо призупинення трудових договорів, відсутності працівника через бойові дії чи евакуацію, дистанційної роботи, а також питання мобілізації. Це ускладнює їх кваліфікацію та вирішення, оскільки потребує врахування не лише норм трудового законодавства, але й фактичних умов воєнного часу [4], на нашу думку, це свідчить про їх більш комплексний характер і необхідність гнучкого підходу.

Окремою проблемою є вирішення трудових спорів. Попри збереження судового захисту, доступ до правосуддя ускладнюється через обмеження роботи судів, їх переміщення, складність збору доказів і участі сторін [5], на нашу думку, це знижує ефективність судового захисту. У таких умовах зростає значення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації. Водночас колізії між загальними нормами трудового законодавства та спеціальними актами воєнного періоду зумовлюють неоднозначність правозастосування [6], що створює правову невизначеність. Відсутність усталеної судової практики негативно впливає на захист прав працівників і потребує нормативного врегулювання [7], на нашу думку, формування єдиної судової практики є необхідною умовою стабільності трудових правовідносин.

Запроваджені зміни мають як позитивні, так і негативні наслідки: вони сприяють функціонуванню підприємств, але водночас створюють ризики обмеження трудових прав працівників і зловживань. Тому важливим завданням

є вдосконалення правового регулювання з урахуванням міжнародних стандартів.

Отже, трудові спори в умовах воєнного стану характеризуються підвищеною складністю, новими підставами виникнення та специфічним правовим регулюванням. Вони потребують комплексного підходу до вирішення, спрямованого на забезпечення ефективного захисту прав працівників і підвищення правової визначеності.

Література

1. Андрушко, А. Трудові відносини у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. №1. 2022. С. 147-150.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-20>.
3. Андріїв В. В., Ніколаєва Л. В. До питання оптимізації трудових відносин в умовах запровадження воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 145–149.
4. Киян В. Я. Щодо окремих питань трудових спорів (конфліктів) в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 81. С. 112–117.
5. Гресь Н. М. Критерії медіабельності індивідуальних трудових спорів. *Приватне і публічне право*. 2020. С. 37–41.
6. Мельник В. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення трудових спорів: науково-практичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2022. С. 1–19.
7. Уразко, Мілана, and Н. М. Обушенко. Трудові спори в Україні: правова природа, класифікація та особливості судового захисту в умовах воєнного стану. *The 12 th International scientific and practical conference “Global trends in science and education”*(December 15-17, 2025) SPC “Sci-conf. com. ua”, Kyiv, Ukraine. 2025. 1490 p.

РОЛЬ ТИПОВИХ І ЗРАЗКОВИХ СПРАВ У ФОРМУВАННІ СТАЛОЇ ПРАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

*Лантрат Юлія,
студентка 3 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Мельник О. Д.*

Реформування адміністративного судочинства в Україні в умовах становлення правової держави актуалізує питання забезпечення єдності судової практики, передбачуваності судових рішень та ефективного захисту прав особи у публічно-правових спорах. Особливого значення це набуло після процесуальної реформи 2017 року, якою у Кодексі адміністративного судочинства України було впроваджено інститут типових і зразкових справ [7]. Актуальність теми зумовлена значною кількістю однотипних адміністративних спорів, які потребують однакового правозастосування. Відсутність єдності у підходах судів призводить до порушення принципу правової визначеності та зниження довіри до судової влади. Саме тому дослідження ролі типових справ у формуванні сталої практики адміністративних судів має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Проблематика типових і зразкових справ активно досліджується, зокрема, у працях О.В. Скочиляс-Павлів, В. А. Миколаєць та М.Р. Малець та ін. У наукових працях наголошується, що запровадження цього інституту є результатом врахування європейського досвіду та спрямоване на забезпечення єдності судової практики й розвантаження судів [1].

Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 4 КАС України типовими є адміністративні справи, у яких відповідачем виступає один і той самий суб'єкт владних повноважень (або його структурний підрозділ), спір виник з аналогічних підстав, правовідносини регулюються одними й тими самими нормами права, а позивачами заявлено аналогічні вимоги [2]. В. А. Миколаєць також додатково виділяє ознаку множинності - наявність щонайменше однієї іншої аналогічної

справи, що дозволяє говорити про типовість [3]. Зразковою адміністративною справою є типова справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення (п. 22 ч. 1 ст. 4 КАС). Процесуальні умови її розгляду передбачені ст. 290 КАС України і включають наявність у провадженні судів значної кількості типових справ та внесення мотивованого подання до Верховного Суду [2].

Аналіз практики свідчить, що Верховний Суд фактично формує обов'язкові для врахування правові висновки, які виконують квазіпрецедентну функцію. Малець М. Р. зазначає, що станом на 2023 рік Верховним Судом було ухвалено рішення у 21 зразковій справі, що свідчить про активне використання цього механізму. Водночас серед проблем вказується відсутність чітко визначеної мінімальної кількості справ для визнання їх типовими; за результатами огляду практики достатньою вважається наявність понад 12 аналогічних справ. Така невизначеність може зумовлювати різні підходи до ініціювання зразкових проваджень [1].

Прикладом типової справи є рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 03 січня 2023 року у справі №240/20876/22, яким визнано протиправною бездіяльність органу соціального захисту щодо ненарахування щомісячної грошової допомоги [6]. Дана справа є типовою, оскільки відповідачем виступає суб'єкт владних повноважень, спір виник з однакових підстав (ненарахування виплати після рішення КСУ), правовідносини регулюються тими самими нормами матеріального права, а позовні вимоги мають однотипний характер.

Інститут зразкових справ реалізовано у рішеннях Верховного Суду від 21.01.2019 у справі №240/4946/18 та від 03.05.2018 у справі №805/402/18. У справі №240/4946/18 суд розглянув позов непрацюючого пенсіонера із зони гарантованого добровільного відселення щодо ненарахування допомоги після рішення КСУ. Верховний Суд зазначив, що відсутність бюджетних коштів чи підзаконного порядку не звільняє орган влади від виконання закону, визнав бездіяльність протиправною та зобов'язав здійснити виплати [4]. У справі

№805/402/18 спір стосувався припинення пенсії внутрішньо переміщеній особі на підставі постанов КМУ та інформації СБУ. Суд підкреслив, що підстави припинення пенсії визначаються виключно законом, визнав дії протиправними та зобов'язав поновити виплати [5]. Ці висновки є обов'язковими для аналогічних типових справ і забезпечують єдність судової практики.

Водночас інститут типових справ не позбавлений проблемних аспектів. Передача справи до Верховного Суду та зупинення провадження в інших аналогічних справах може призводити до затягування розгляду. Існує також ризик перевантаження Верховного Суду значною кількістю подань про розгляд зразкових справ, що потенційно може вплинути на глибину аналізу матеріалів. Окремою проблемою є невизначеність меж типовості: у практиці трапляються випадки, коли суди або не визнають справу типовою за наявності відповідних ознак, або формально застосовують правові висновки без належного аналізу конкретних обставин. Не можна виключати і ризик «шаблонізації» правосуддя, коли орієнтація на зразкове рішення зменшує увагу до індивідуальних особливостей справи [7].

Отже підсумовуючи все вище описане можна зробити висновок, що інститут типових справ відіграє ключову роль у формуванні сталої практики адміністративних судів. Він сприяє єдності правозастосування, забезпечує передбачуваність судових рішень, підвищує ефективність розгляду масових спорів та поступово впроваджує елементи прецедентності в національну правову систему. В той же час його ефективність залежить від чіткого визначення ознак типовості, зваженого підходу Верховного Суду до ініціювання зразкових справ та відповідального застосування правових висновків судами нижчих інстанцій. Лише за умови поєднання єдності практики з індивідуалізацією судового розгляду можна забезпечити баланс між стабільністю правозастосування та справедливістю судового рішення.

Література

1. Malets M. R. Institute of typical and exemplary cases in administrative proceedings. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. № 9. С. 247–249. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/60>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
3. Миколаєць В. А. Особливості типових справ в адміністративному судочинстві. *Scientific journal of public and private law*. 2019. № 6. С. 193–198. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.6.33>.
4. Рішення Верховного Суду від 21 січня 2019 року у справі №240/4946/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79349431>.
5. Рішення Верховного Суду від 3 травня 2018 року у справі №805/402/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341>.
6. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 3 січня 2023 року у справі № 240/20876/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108231895>.
7. Сковчиляс-Павлів О. В. Типові та зразкові справи в адміністративному судочинстві України: поняття та особливості розгляду. *Видавництво Львівської політехніки*. 2020. С. 104–106.

КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ

*Линник Катерина,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н.,
асистент Прохазка Г. А.*

Проблематика незаконного переміщення та утримання малолітніх дітей за межами держави постійного проживання дедалі частіше стає предметом розгляду національних і міжнародних судів. Особливого значення у таких справах набуває належне застосування положень Hague Conference on Private International Law Гаазької конвенції 1980 року про цивільно-правові аспекти

міжнародного викрадення дітей. Концепція Конвенції ґрунтується на презумпції, що повернення дитини до держави її звичного проживання найбільше відповідає її інтересам. Необхідність ефективного застосування Конвенції неодноразово підкреслювали вітчизняні науковці, зокрема Гаро Г.О., Ківалова Т.С. та Зубарева А.Є. [1].

Механізм Гаазької конвенції 1980 року спрямований на оперативне припинення неправомірного переміщення чи утримання дитини за межами держави її постійного проживання. Визначальним критерієм у таких справах є не громадянство, а «звичне місце проживання» дитини, яке відображає її фактичний соціальний і правовий зв'язок із державою. У сучасному міжнародному приватному праві значна увага приділяється узгодженню положень Конвенції зі стандартами захисту прав дитини, сформованими в межах Організації Об'єднаних Націй. Практика судів свідчить про необхідність балансу між вимогою негайного повернення дитини та перевіркою ризиків, передбачених статтею 13 Конвенції. Саме співвідношення процесуальної оперативності та найкращих інтересів дитини становить одну з ключових проблем сучасного правозастосування [2, с. 12].

Категорія «найкращих інтересів дитини» посідає визначальне місце у справах про міжнародне викрадення дітей. Українська судова практика неодноразово наголошувала на необхідності її пріоритетного врахування. Зокрема, у постанові Верховний Суд від 11 грудня 2019 року у справі № 552/1759/19 суд розглядав вимогу про повернення малолітньої дитини до Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Суд звернув увагу на те, що інтереси дитини не можуть автоматично ототожнюватися з інтересами батьків, оскільки повинні оцінюватися крізь призму конкретних обставин її життя та безпеки. При цьому було враховано підхід, сформульований у рішенні Європейський суд з прав людини у справі «Х проти Латвії», де наголошено, що провадження за Гаазькою конвенцією не тотожне спору про визначення батьківської опіки.

У таких справах поняття «найкращих інтересів дитини» повинно

оцінюватися з урахуванням винятків, передбачених статтями 12, 13 та 20 Конвенції, зокрема щодо існування серйозної загрози для дитини або порушення фундаментальних принципів захисту прав людини [3].

Важливе значення для формування сучасних стандартів правозастосування має рішення Європейський суд з прав людини у справі «Х проти Латвії». Велика палата Суду відмовилася від суто формального підходу до вирішення питання про повернення дитини, наголосивши, що національні суди повинні не лише встановлювати факт незаконного переміщення, а й оцінювати реальність ризиків для дитини у разі її повернення. Таким чином, механізм Гаазької конвенції 1980 року має застосовуватися у поєднанні з гарантіями права на повагу до сімейного життя, закріпленого у статті 8 Рада Європи Європейської конвенції з прав людини [4].

Особливий інтерес для сучасної практики становить рішення Європейського суду з прав людини у справі M.R. and D.R. проти України. У ньому Суд наголосив, що національні органи влади повинні забезпечити не формальну, а реальну участь дитини у процесі вирішення питання щодо її повернення до держави звичного проживання. Суд окремо зазначив, що вимога оперативності розгляду не може переважати необхідність ретельного дослідження всіх обставин справи. Проведення психологічних експертиз, заслуховування позиції дитини та оцінка її емоційного стану, навіть за умови подовження строків розгляду, визнаються необхідними для дотримання гарантій статті 8 Європейської конвенції з прав людини [5].

Сучасна проблематика міжнародного викрадення дітей нерозривно пов'язана з наслідками збройної агресії проти України. Після 2022 року масове переміщення українських дітей і сімей за кордон переважно було зумовлене необхідністю гарантування безпеки, а не наміром незаконного викрадення. Водночас тривале перебування дитини за межами України всупереч волі одного з батьків нерідко спричиняє спори щодо незаконного утримання та зміни звичного місця проживання. Практика останніх років підтверджує, що у випадку конфлікту між формальним механізмом повернення та загрозою життю

чи здоров'ю дитини пріоритет надається забезпеченню її найкращих інтересів і благополуччя.

Література

1. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. Гаазька конференція з міжнародного приватного права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188.
2. Гаро Г.О. Спори про міжнародне викрадення дітей. Х.: ФАКТОР-МЕДІА, 2021. 144 с.
3. Рішення Верховного Суду м. Київ від 11.12.2019 р., справа №552/1759/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86435390>
4. Справа «Х проти Латвії», заява №27853/09, рішення від 26 листопада 2013 р.. Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. Справа «М.Р. та Д.Р. проти України», заява №63551/13, рішення від 22 травня 2018 р. Європейський суд з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

*Лисенко Данило,
курсант 1 курсу ННІПФПКП НПУ
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник – к.політ.н.,
доцент Пальшков К.Є*

Права людини – це невід'ємні можливості особи існувати та реалізувати себе в суспільстві поряд з іншими індивідами, які мають рівний обсяг прав, що гарантуються державою від самого народження. Людина втілює свої правові можливості в соціумі, не порушуючи права та законні інтереси оточуючих і забезпечуючи недоторканність власних прав.

Вони ґрунтуються на загальноприйнятих принципах, які історично склалися багато століть, під впливом великої кількості чинників, що мають відношення до кожної сфери життя людей, незалежно від часу та народу. До таких можна віднести економічні, політичні, соціальні тощо чинники. Тому для

забезпечення достатнього та гідного рівня життя, демократичні, правові, соціальні держави та учасники міжнародних об'єднань, закріпили основоположні принципи права, на яких ґрунтується існування та функціонування держави та закону, а також життя кожної людини, як особисто, так і у певній формі об'єднання. У свою чергу, ці основні положення були створені на засадах явища і філософської течії, яка ставить людину на перше місце — гуманізм.

В Україні елементами механізму захисту виступають: Президент України, який відповідно до ст. 102 Конституції України є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина [1]; судова гілка влади (система місцевих, апеляційних судів та Верховний Суд), завданням якої є повне й неупереджене вирішення справ, пов'язаних із порушенням прав та інтересів, а також встановлення справедливості та відшкодування шкоди; Конституційний Суд України, що забезпечує верховенство Основного Закону та вирішує питання про відповідність законів Конституції України [2, ст. 1]. Прикладом міжнародного механізму захисту є Європейський суд з прав людини.

Права і свободи людини є недоторканими доти, доки її дії не посягають на права і свободи іншої фізичної або юридичної особи. У випадку порушення останніх настає відповідальність. Але існує й інша сторона, яка впливає на повне волевиявлення і реалізацію особою своїх прав — обмеження деяких прав і свобод. Основними критеріями, що відрізняють обмеження прав від їх порушення, є тимчасовість та обґрунтованість таких дій. Так, наприклад, поліцейський, для виконання повноважень, покладених на поліцію, може застосовувати вичерпний перелік превентивних та примусових поліцейських заходів, що обмежують певні права і свободи людини [3, ст. 29]. Тобто, такі заходи є необхідними для забезпечення публічного порядку та безпеки, недопущення порушення прав і свобод інших осіб, недопущення вчинення правопорушення та припинення вчинення такого, мають тимчасовий характер та повинні бути пропорційними.

У період дії правового воєнного стану в Україні діють чітко визначені обмеження конституційних прав людини, які необхідні для забезпечення державної безпеки та територіальної цілісності країни під час війни. Але навіть у складні часи, коли обмеження виправдані ситуацією, діють норми задля недопущення порушень прав людини і громадянина за будь-яких умов. Так, у ст. 64 перелічені права, які в жодному разі не можуть бути навіть обмежені.

Отже, забезпечення та захист прав і свобод людини залишаються одним із ключових обов'язків держави як у мирний час, так і в умовах воєнного стану. Встановлення тимчасових обмежень окремих прав допускається виключно за умов їх правової визначеності, необхідності та пропорційності поставленій меті. Водночас непорушність основоположних прав людини виступає гарантією збереження демократичного характеру держави та утвердження принципу верховенства права.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D1%80>.
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. Дата оновлення: 20.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

КОЛІЗІЙНІ АСПЕКТИ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Луцик Карина

студентка 4 курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник - к.ю.н.,

асистент Прохазка Г. А.

У сучасному світі, де транскордонні шлюби стали буденністю, інститут

шлюбного договору (contractual matrimonial regime) набуває особливого значення. В контексті глобалізації та високої мобільності населення зростає кількість «інтернаціональних» шлюбів, де подружжя має різне громадянство або проживає за межами країни походження.

Проте, коли виникає потреба у його розірванні, правозастосовувач стикається з проблемою «зіткнення» правових систем різних держав. Шлюбний договір у таких відносинах стає ключовим інструментом стабілізації майнових прав. Проте при його розірванні виникає «конфлікт законів» (колізія): право якої держави повинно визначити підстави, порядок та наслідки такого розірвання?

Актуальність теми зумовлена необхідністю захисту слабшої сторони договору та уникнення ситуацій «кульгаючих» правовідносин. А. П. Пашинський та В. Я. Калакура слушно зауважують, що уніфікація колізійних норм у цій сфері є критично важливою, оскільки вона дозволяє забезпечити правову визначеність для мільйонів міжнародних шлюбів, мінімізуючи юридичні ризики та значні фінансові витрати сторін [6].

Головним питанням міжнародного приватного права є встановлення правового статусу договору — системи норм, що регулюють його «життєвий цикл». При розірванні договору колізійні норми вказують на матеріальне право, яке дасть відповідь: чи можливе розірвання за рішенням одного з подружжя, чи потрібна згода обох, та як розподіляється майно.

Сучасне міжнародне приватне право (зокрема ст. 61 Закону України «Про Міжнародне приватне право» та Регламенти ЄС) базується на принципі *Lex Voluntatis* — праві сторін обрати право. Тобто, подружжя може обрати право країни громадянства або місця проживання одного з них. Якщо обране право дозволяє розірвання на дискримінаційних умовах, суд застосовує «застереження про публічний порядок» (*Ordre public*) і відмовляє в його застосуванні, переходячи до власного права (*Lex fori*)[5].

За відсутності вибору права в тексті договору, розірвання регулюється за принципом «каскаду»:

1. Право держави, де подружжя фактично мешкає на момент розірвання.
2. Якщо один із подружжя переїхав (за умови, що інший там залишився).
3. Якщо місце проживання встановити неможливо або воно постійно змінюється.

Слід розрізняти матеріальне право (яке каже, *що* ділити) та процесуальне (яке каже, *як* розривати). Процедура розірвання в суді (строки, докази, форма заяви) завжди підпорядковується праву тієї держави, де розглядається справа.

Lex fori виступає захисним фільтром. Якщо виконання умов іноземного шлюбного договору при його розірванні суперечить фундаментальним засадам правопорядку держави суду, суддя застосує застереження про публічний порядок.

Приклад: якщо іноземне право (*Lex causae*) дозволяє розірвати договір так, що один із подружжя стає безхатком, український суд, керуючись *Lex fori*, може відмовити в застосуванні такої іноземної норми, оскільки це суперечить принципам справедливості та гуманності, закріпленим у Конституції України 1996 року.

Процесуальний аспект (*Lex fori*) забезпечує стабільність судової системи. Він гарантує, що суддя буде діяти в межах зрозумілої йому процедури, водночас створюючи певні бар'єри для сторін (необхідність легалізації документів, дотримання місцевих строків). Головний ризик тут — «процесуальна пастка», коли договір за матеріальним правом іншої країни розірвати можна, але через процедурні обмеження країни суду це стає фактично неможливим[3].

Існує виключна колізійна прив'язка — *Lex rei sitae* (право місцезнаходження речі). Навіть якщо основний договір розривається за правом Німеччини, до частини договору, що стосується нерухомості в Україні, будуть застосовуватися імперативні норми українського права. Це часто призводить до «розщеплення» договору, що потребує одночасного врахування кількох

правових систем[6].

Підсумовуючи дослідження колізійних аспектів розірвання шлюбного договору в міжнародному приватному праві, можна зробити наступні висновки:

Пріоритет автономії волі: сучасна тенденція розвитку міжнародного приватного права (зокрема в Україні та країнах ЄС) полягає в наданні подружжю максимальної свободи у виборі права (*Lex voluntatis*). Це дозволяє сторонам заздалегідь прогнозувати правові наслідки розірвання договору, незалежно від майбутніх змін їхнього місця проживання. Проте цей вибір не є абсолютним і обмежений колом держав, з якими подружжя має реальний зв'язок.

Складність об'єктивного регулювання: За відсутності вибору права каскадна система колізійних прив'язок (спільне місце проживання, спільне громадянство) забезпечує правову визначеність. Проте вона не завжди враховує інтереси сторін у випадках швидкої зміни юрисдикцій, що робить актуальним застосування принципу найбільш тісного зв'язку[5].

Дуалізм матеріального та процесуального: розірвання шлюбного договору з іноземним елементом завжди відбувається на перетині двох правових площин. Якщо зміст і підстави розірвання визначаються обраним «статутом договору» (*Lex causae*), то сама процедура розгляду справи в суді непохитно підпорядковується закону суду (*Lex fori*). Це накладає на сторони додаткові обов'язки щодо легалізації документів та дотримання місцевих процесуальних строків.

Проблема нерухомості та публічного порядку: спеціальна прив'язка *Lex rei sitae* (право місцезнаходження речі) створює ризик «розщеплення» договору, коли одна його частина розривається за іноземним правом, а інша (щодо нерухомості) — за національним. Разом із «застереженням про публічний порядок», це виступає захисним механізмом держави проти застосування іноземних норм, що суперечать фундаментальним засадам справедливості.

Досвід ЄС, проаналізований у працях А. П. Пашинського та В. Я. Калакури, доводить, що спільні колізійні стандарти є ефективним механізмом подолання конфліктів законів у транскордонних сімейних відносинах [6].

Ефективне розірвання шлюбного договору в міжнародному приватному праві потребує не лише глибокого знання норм матеріального права, а й стратегічного підходу до вибору юрисдикції (форуму), оскільки процесуальні особливості та публічний порядок країни суду можуть докорінно змінити очікуваний результат справи.

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. (з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
3. Регламент Ради (ЄС) № 2016/1103 від 24 червня 2016 р. про запровадження посиленого співробітництва у сфері юрисдикції, застосовного права, визнання та виконання рішень у справах щодо режимів майна подружжя. *Official Journal of the European Union*. L 183. 2016. P. 1–29.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Довгерт А. С. Оновлення приватного права України та кодифікація міжнародного приватного права. *Право України*. 2021. № 1. С. 13–28.
6. Пашинський А. П., Калакура В. Я. Регламент ЄС № 2016/1103 як приклад регіональної уніфікації колізійних норм щодо режимів майна подружжя. *Аналітика і право*. 2023. № 1. С. 138–143. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/816/759>

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*Марталога Дар'я,
курсант 3 курсу
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник — к.ю.н.,
доцент Янчук Н.Д.*

Свобода вираження поглядів у цифровому середовищі є однією з базових гарантій демократичного устрою, оскільки інтернет і соціальні платформи перетворилися на головний простір суспільної комунікації, формування громадської думки та реалізації політичної участі. У цифровій сфері ця свобода набуває «подвійної природи»: з одного боку, вона залишається класичним суб'єктивним правом людини на висловлення та поширення інформації, з іншого – стає елементом складної екосистеми, де на доступ до аудиторії впливають приватні правила платформ, алгоритмічні системи ранжування та модерації, а також механізми державного регулювання. Саме тому сучасний правовий дискурс зосереджується не лише на «наявності» права, а й на гарантіях його реальної здійсненності, процедурній справедливості обмежень і можливостях ефективного оскарження рішень як державних органів, так і цифрових посередників.

В Україні базовою конституційною гарантією є ст. 34 Конституції України [3], яка закріплює право на свободу думки і слова та на вільне вираження поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію будь-яким способом. Важливо, що конституційна модель одразу містить і критерії допустимих обмежень: вони можливі лише законом і лише з легітимних підстав (національна безпека, територіальна цілісність, громадський порядок, запобігання злочинам, охорона здоров'я, репутації чи прав інших осіб тощо).

На відміну від «офлайнової» публічної сфери, цифрове середовище створює специфічні ризики:

(1) майже миттєве і потенційно глобальне поширення висловлювань;

- (2) довготривале збереження контенту та можливість повторної «активації» через репости чи алгоритмічне ранжування;
- (3) технічну складність встановлення автора (анонімність, псевдонімність, транскордонність);
- (4) економічну й технологічну залежність дискурсу від приватних платформ. Це зумовлює необхідність тоншого балансування свободи вираження з іншими правами, насамперед із правом на повагу до приватного життя та захистом репутації, а також із потребами національної безпеки (що для України має особливу вагу в умовах воєнного стану) [2].

У сучасній доктрині (і практиці судів) центральним є трикомпонентний тест: втручання в свободу вираження допустиме лише тоді, коли воно (а) передбачене законом (доступність, передбачуваність), (б) переслідує легітимну мету, (в) є необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним. Така логіка відтворюється в міжнародних стандартах і прямо підкреслюється Комітетом ООН з прав людини: обмеження не можуть бути надмірними, а держава має доводити їхню необхідність [4].

Поступово формується тенденція до закріплення мінімальних стандартів прозорості й процесуальних гарантій у відносинах «користувач – платформа». У Європейському Союзі значущим кроком став Digital Services Act (DSA), який орієнтує великі платформи на прозорі процедури повідомлення про незаконний контент, обов'язок реагування, а також наявність механізмів оскарження рішень модерації. Для правового аналізу свободи вираження це принципово: якщо рішення про видалення контенту або блокування акаунта не має зрозумілих підстав і не може бути переглянуте, свобода вираження втрачає практичну ефективність, перетворюючись на декларацію [5, с. 69].

У контексті України це має два прикладні наслідки. По-перше, під час гармонізації з європейським правом у медіа- та цифровій сфері зростає значення механізмів прозорості модерації, прав користувачів і процедурних гарантій (особливо для онлайн-медіа та платформ, що впливають на публічний дискурс). По-друге, в умовах воєнного стану та інформаційних загроз держава

об'єктивно посилює увагу до інформаційної безпеки, але саме тому зростає роль судового і суспільного контролю за тим, щоб обмеження не виходили за межі необхідного і не перетворювалися на непропорційне придушення критики чи суспільно значущої дискусії [1, с. 258].

Отже, свобода вираження поглядів у цифровому середовищі сьогодні є не лише класичним правом «говорити і поширювати», а й правом на доступ до цифрової публічної сфери за умов зрозумілих правил, прозорих процедур і ефективного захисту. Її реальний зміст визначається балансом трьох сил: конституційних та міжнародних стандартів прав людини, державних механізмів безпеки й порядку та приватної влади платформ, які через модерацію та алгоритми фактично здійснюють «квазі-регулювання» дискурсу.

Література

1. Бабіна В.О. Свобода вираження у глобалізованому цифровому просторі: стратегічні виклики для міжнародного порядку та демократії. *Current Problems of Sustainable Development*. Vol. 2, № 2. 2025. С. 253-259.
2. Human Rights Committee. General comment No. 34 (Article 19: Freedoms of opinion and expression). UN Doc. CCPR/C/GC/34, 2011. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no34-article-19-freedoms-opinion-and>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Magyar Jeti Zrt v. Hungary, no. 11257/16, ECHR 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. Шпуганич І.І., Самагальська Ю.Я. Право на інформацію в цифровому середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 2. 2024. С. 65-70.

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

*Мисяк Владислав,
студент 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Гринько Л.П.*

Використання цифрових технологій у криміналістиці в сучасних умовах розвитку суспільства є закономірним результатом загальних процесів діджиталізації, технологізації та пріоритезації, які визначають стратегічні напрями розвитку держави. Україна, обравши європейський вектор розвитку, активно впроваджує цифрові інструменти у різні сфери суспільного життя, що зумовлює трансформацію діяльності органів кримінальної юстиції. Ці процеси є об'єктивними та неминучими, оскільки вони відображають вимоги сучасного науково-технічного прогресу. У зв'язку з цим криміналістика, як наука і практична діяльність, не лише адаптується до нових умов, а й набуває нових рис, пов'язаних із широким використанням цифрових технологій. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, коли ефективність, швидкість і точність розслідування мають вирішальне значення.

Сучасна криміналістика поступово переходить від традиційних методів до комплексного використання цифрових інструментів, які дозволяють значно підвищити ефективність розслідування. Йдеться не лише про допоміжну роль технологій, а про їх системоутворююче значення у формуванні нової моделі криміналістичної діяльності. Зростання обсягів інформації, ускладнення форм злочинної діяльності, поява нових видів злочинів, зокрема кіберзлочинів, вимагають від правоохоронних органів застосування інноваційних підходів. Без використання цифрових технологій ефективна протидія сучасній злочинності стає вкрай ускладненою [1, с. 471].

Це пояснюється тим, що злочинність також активно використовує досягнення науково-технічного прогресу. Злочинці застосовують

криптовалюти, штучний інтелект, безпілотні технології, засоби шифрування інформації, що значно ускладнює їх викриття.

Крім того, значно зростає обсяг цифрових даних, які можуть містити доказову інформацію, але потребують спеціальних інструментів для їх обробки та аналізу. У таких умовах цифрові технології стають необхідним інструментом для забезпечення ефективності кримінального провадження. Важливим фактором є також необхідність швидкого реагування на злочини, особливо в умовах воєнного стану, що додатково стимулює впровадження автоматизованих систем і алгоритмів обробки інформації.

У практичній діяльності органів правопорядку вже сьогодні широко застосовуються різноманітні цифрові рішення. Системи штучного інтелекту дозволяють аналізувати великі масиви даних і виявляти закономірності, які складно встановити традиційними методами. Технології розпізнавання обличчя забезпечують швидку ідентифікацію осіб, а використання відкритих джерел інформації (OSINT) дає можливість отримувати важливі відомості без безпосереднього доступу до об'єкта дослідження. Значного поширення набули також 3D-технології, які використовуються для моделювання місць подій, а також безпілотні літальні апарати, що дозволяють фіксувати обстановку у важкодоступних або небезпечних районах.

Особливе місце серед цифрових технологій займають засоби, що використовуються у судовій медицині та експертній діяльності. У сучасних умовах активно застосовуються комп'ютерна томографія, магнітно-резонансна томографія, ДНК-аналіз, а також технології реконструкції обличчя. Ці методи дозволяють встановлювати особу навіть у складних випадках, коли традиційні способи ідентифікації є неефективними. Наприклад, ДНК-аналіз став одним із ключових інструментів у випадках масових загибелей, що особливо актуально в умовах війни. Водночас дактилоскопія, доповнена сучасними цифровими засобами, зберігає свою актуальність і забезпечує високу точність ідентифікації [2, с. 285].

Використання цифрових технологій суттєво впливає на результати криміналістичної діяльності. Підвищується швидкість розслідування, покращується якість доказової бази, зменшується ризик помилок, пов'язаних із людським фактором. Цифрові інструменти дозволяють ефективно систематизувати інформацію, встановлювати взаємозв'язки між подіями та особами, а також прогнозувати можливий розвиток кримінальної ситуації.

Разом із тим впровадження цифрових технологій супроводжується низкою проблем. До них належать обмежений доступ до сучасного обладнання, висока вартість технологій, необхідність підготовки кваліфікованих кадрів, а також правові й етичні питання, пов'язані із захистом персональних даних. Умови воєнного стану додатково ускладнюють ці процеси через обмежені ресурси та підвищене навантаження на правоохоронну систему.

Подальший розвиток використання цифрових технологій у криміналістиці пов'язаний із необхідністю їх систематизації та наукового осмислення. Доцільним є формування окремого напрямку досліджень, який би охоплював питання застосування технологій у кримінальному провадженні.

Отже, використання цифрових технологій у криміналістиці є об'єктивною та необхідною умовою розвитку сучасної системи кримінальної юстиції, особливо в умовах цифровізації суспільства та воєнного стану. Впровадження інноваційних інструментів сприяє підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень, покращенню якості доказової бази, оптимізації процесів обробки інформації та забезпеченню більшої об'єктивності прийняття рішень. Водночас існують певні проблеми, пов'язані з технічними, кадровими, правовими та етичними аспектами використання таких технологій, що потребують комплексного вирішення. Перспективи подальшого розвитку криміналістики пов'язані з удосконаленням нормативно-правової бази, підвищенням рівня підготовки фахівців та формуванням нових наукових підходів до використання цифрових технологій у кримінальному провадженні.

Література

1. Осика І.М., Калюжна А.О., Матвієнко О.А. Використання сучасних технологій у криміналістиці в умовах воєнного стану: можливості та обмеження. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2024. С. 469-472. URL: https://www.lsej.org.ua/5_2024/118.pdf.

2. Шевчук В.М. Діджиталізація, технологізація і пріоритезація у криміналістиці: проблеми, напрями, перспективи. №6. 2025. С. 281-287. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/44-2.pdf>.

ПРИНЦИП НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНИ

Нечитайло Максим,

студент 2 курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – к.ю.н.,

доцент Куш О. Є.

Належне врядування є фундаментом сучасної демократії, де права людини стоять вище за бюрократичні інтереси. В умовах євроінтеграції України цей принцип стає механізмом захисту від державного свавілля. Прозорість і підзвітність органів влади безпосередньо формують високий рівень суспільної довіри до держави. Розуміння цих стандартів є критично необхідним для розбудови якісної моделі управління.

Принцип належного врядування визначає Україну як державу, де публічна адміністрація діє виключно в інтересах громадянина. Він інтегрує правові, етичні та процедурні вимоги, забезпечує верховенство права у відносинах між особою та владою. Це гарантує, що діяльність державних інститутів буде передбачуваною, справедливою та максимально ефективною. Впровадження цього принципу є ключовим етапом адаптації національного законодавства до європейських стандартів [5].

Правова визначеність вимагає від держави послідовності та передбачуваності у своїх діях щодо суб'єктів права. Ризики будь-яких

прорахунків влади повинні покладатися на саму державу, а не на приватну особу [2].

Такий підхід стимулює адміністративний апарат до ретельної підготовки кожного рішення, що підтверджується науковими розробками у сфері адміністративного права [4, с. 115].

Стабільність правового статусу добросовісних учасників захищає їх від необґрунтованих змін у політиці та забезпечує правопорядок у країні [1].

Прозорість та право особи бути вислуханою забезпечують реальну участь громадянина в управлінських процесах. Кожна особа має право надати власні аргументи до прийняття рішення, яке може негативно вплинути на її інтереси [3, с. 45].

В Україні цей принцип закріплено в Законі «Про адміністративну процедуру», який зобов'язує органи влади детально обґрунтовувати кожен індивідуальний акт [2].

Як зазначається у дослідженнях європейського адміністративного права [5], відкритість процедур мінімізує корупційні ризики та робить логіку державних рішень прозорою для всього суспільства. Це створює умови для ефективного громадського контролю та запобігає кулуарному прийняттю суспільно важливих рішень [6, с. 92].

Належне врядування вимагає, щоб будь-яка інформація про діяльність адміністрації була доступною та зрозумілою для кожного громадянина без зайвих перешкод [4, с. 105].

Принцип пропорційності та висока професійна етика посадовців встановлюють чіткі межі допустимого втручання держави у приватну сферу. Будь-яке обмеження прав має бути легітимним, необхідним та найменш обтяжливим для досягнення поставленої мети [3, с. 88]. Публічна адміністрація зобов'язана діяти об'єктивно, уникати конфлікту інтересів та забезпечувати рівне ставлення до всіх громадян [4].

Належне врядування повністю виключає адміністративне свавілля, змушуючи органи управління шукати баланс між загальним інтересом та гідністю людини [5, с. 130].

У сучасних підручниках наголошується, що ігнорування пропорційності робить рішення влади неправовим, а цифровізація послуг в Україні підсилює ефективність та безсторонність державного апарату [3, с. 156].

Теоретичні засади управління підтверджують, що етика службовців є головним показником легітимності влади [4, с. 214].

Отже, належне врядування перетворює адміністративне право на інструмент захисту людини, а не на засіб державного примусу. Воно базується на непорушних засадах прозорості, пропорційності та відповідальності, що є обов'язковими для сучасної правової держави. Реалізація цих стандартів в Україні зміцнює демократичні інститути та наближає нашу систему до європейської правової родини.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-ІХ. База даних «Законодавство України» Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник за ред. В. Галуцька, П. Діхтієвського. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
4. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : підручник. Харків : Право, 2014. 376 с.
5. Пухтецька А. А. Принцип належного врядування у європейському адміністративному праві : монографія. Київ : Ваіте, 2010. 184 с.
6. Авер'янов В. Б. Державне управління: теорія і практика. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 576 с.

ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

*Нога Петро,
аспірант 2 року навчання
кафедри податкового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – акад. НАПрН України, д.ю.н.,
проф., проф., с.н.с. Криницький І.Є.*

Екологічний податок є одним із загальнодержавних податків, передбачених п. 9.1.15 ст. 9 Податкового кодексу України (далі – ПК України). Його правове регулювання здійснюється розділом VIII ПК України (статті 240–250) [1], який визначає платників податку, об'єкти оподаткування, ставки, порядок обчислення, декларування та сплати. Водночас особливість цього платежу полягає у тому, що підставою виникнення податкового обов'язку є здійснення діяльності, пов'язаної з негативним впливом на навколишнє природне середовище. Саме ця обставина відрізняє екологічний податок від більшості інших податків та обумовлює необхідність дослідження його правової природи.

У науці податкового права загальновизнаним є положення про те, що податок має нецільовий характер [2]. Таке розуміння впливає із ст. 6 ПК України, відповідно до якої податок є обов'язковим, безумовним платежем до відповідного бюджету. Після зарахування до бюджету кошти від сплати податків втрачають індивідуальний зв'язок із джерелом їх походження та використовуються відповідно до бюджетного законодавства. Саме тому цільове використання традиційно не розглядається як юридична ознака податку.

Разом із тим щодо екологічного податку такий підхід викликає обґрунтовані сумніви. Відповідно до п. 240.1 ст. 240 ПК України податковий обов'язок виникає лише у разі здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, скидів у водні об'єкти, розміщення відходів або утворення радіоактивних відходів. Згідно з п.

242.1 ст. 242 ПК України об'єктом оподаткування є фактичні обсяги такого негативного впливу. Таким чином, законодавець безпосередньо пов'язує існування екологічного податку із забрудненням довкілля, надаючи йому не лише фіскального, а й регулятивного значення.

Конституційні засади екологічної політики також свідчать про особливий характер цього платежу. Відповідно до ст. 16 Конституції України [3] забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги є обов'язком держави, а ст. 50 Конституції України гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. У цьому контексті екологічний податок має розглядатися не лише як джерело бюджетних надходжень, а як один із правових інструментів реалізації зазначених конституційних приписів.

Особливого значення набуває принцип «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle), закріплений у ст. 191 Договору про функціонування Європейського Союзу [4]. Його зміст полягає не лише у покладенні фінансового тягаря на суб'єкта, діяльність якого завдає шкоди довкіллю, а й у забезпеченні фінансування заходів, спрямованих на запобігання, мінімізацію та ліквідацію негативних екологічних наслідків. Саме тому в європейській практиці екологічне оподаткування розглядається насамперед як економіко-правовий інструмент екологічної політики, а не виключно як фіскальний механізм [5].

Водночас чинна модель правового регулювання екологічного податку в Україні демонструє певну внутрішню суперечність. Податковий кодекс України визначає підстави справляння цього податку, однак не встановлює жодних положень щодо функціонального призначення коштів, отриманих від його сплати. Після надходження до бюджету такі кошти розподіляються відповідно до положень Бюджетного кодексу України, зокрема статей 13, 29, 29¹, 64 та 69¹ [6], які визначають порядок їх зарахування до державного та місцевих бюджетів. Водночас бюджетне законодавство не гарантує спрямування всіх надходжень від екологічного податку виключно на фінансування природоохоронних заходів.

На перший погляд, проблему має вирішувати ст. 47 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7], відповідно до якої утворюються Державний та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища, що формуються, зокрема, за рахунок частини екологічного податку, а їх кошти використовуються виключно на фінансування природоохоронних заходів. Проте системний аналіз податкового, бюджетного та екологічного законодавства свідчить, що між механізмом справляння екологічного податку, його бюджетним розподілом і діяльністю зазначених фондів відсутній безпосередній нормативний взаємозв'язок. Фактично лише частина надходжень бере участь у формуванні спеціальних фондів, тоді як решта використовується відповідно до загальних правил бюджетного процесу [8].

Таким чином, сучасна модель екологічного оподаткування характеризується розірваністю правового регулювання. Податковий кодекс України визначає порядок виникнення та виконання податкового обов'язку, Бюджетний кодекс України - механізм розподілу бюджетних надходжень, а Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» - напрями фінансування природоохоронної діяльності. Водночас законодавство не забезпечує єдиного правового механізму, який би поєднував ці три складові. Саме ця обставина призводить до переважання фіскальної функції екологічного податку над його екологічною функцією.

Зазначена проблема знаходить підтвердження і в сучасній практиці. У наукових та професійних колах дедалі частіше наголошується, що екологічний податок в Україні не став ефективним стимулом екологічної модернізації виробництва, а виконує переважно фіскальну функцію. Аналогічні питання порушуються під час парламентських обговорень удосконалення екологічного законодавства та представниками бізнес-спільноти, які звертають увагу на необхідність забезпечення прозорого та ефективного використання коштів екологічного податку для реалізації природоохоронних програм [9].

На нашу думку, проблема має значно глибший характер, ніж питання бюджетного розподілу коштів. Вона стосується самої правової природи екологічного податку. Якщо виходити із класичної теорії податкового права, податок не може мати цільового призначення. Водночас екологічний податок, побудований на принципі «забруднювач платить», об'єктивно передбачає існування функціонального зв'язку між негативним впливом на довкілля, сплатою податку та фінансуванням природоохоронних заходів. За відсутності такого зв'язку екологічний податок фактично втрачає значну частину свого регулятивного потенціалу.

У зв'язку з цим пропонується переглянути сучасний підхід до визначення правової природи екологічного податку. Цільове функціональне призначення коштів доцільно розглядати не як елемент бюджетної класифікації, а як самостійну характеристику правової конструкції екологічного податку. Це не означає абсолютної цільової прив'язки кожної гривні до окремого природоохоронного заходу, однак потребує законодавчого встановлення обов'язкового функціонального зв'язку між справлянням екологічного податку та фінансуванням державної екологічної політики [10].

Досягнення зазначеної мети можливе шляхом комплексного внесення змін до Податкового кодексу України, Бюджетного кодексу України та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Зокрема, доцільно нормативно закріпити екологічну функцію цього податку, удосконалити порядок зарахування його надходжень до фондів охорони навколишнього природного середовища та забезпечити прозорий механізм використання відповідних коштів виключно на реалізацію природоохоронних і кліматичних програм.

Отже, сучасна модель правового регулювання екологічного податку характеризується невідповідністю між екологічною метою його справляння та правовим режимом використання отриманих бюджетних надходжень. Усунення цієї невідповідності сприятиме реалізації принципу «забруднювач платить», підвищенню ефективності екологічної політики держави та

гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами екологічного оподаткування.

Література

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Гетманцев Д. О., Кучерявенко М. П. Податкове право : підручник. Харків : Право, 2025. 488 с.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Treaty on the Functioning of the European Union (Consolidated Version). Article 191. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.
5. OECD Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies (Polluter Pays Principle). 26 May 1972. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0102>.
6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
8. Екологічний податок в Україні: фіскальний тягар чи інструмент «зелених» змін? EcoPolitic. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichnij-podatok-v-ukraini-fiskalnij-tyagar-chi-instrument-zelenih-zmin/>.
9. Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування. Матеріали щодо реформування системи екологічного оподаткування. URL: https://komekolog.rada.gov.ua/news/main_news/74471.html.
10. Державна податкова служба України. Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс (категорія 117 «Екологічний податок»). URL: <https://zir.tax.gov.ua>.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОБЛАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

*Нужненко Дар'я,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є.*

Питання щодо правового статусу органів місцевого самоврядування, у тому числі й обласних військових адміністрацій, набуло своєї актуальності з початком повномасштабного вторгнення в Україну. Це зумовлено тим, що в умовах воєнного стану ефективне функціонування публічного адміністрування, захист та реалізація прав та свобод людини і громадянина, здійснення ефективного управління у оборонній, економічній, енергетичній та інших сферах є основними принципами внутрішньої політики держави. Саме тому вважаю за необхідне проаналізувати обране питання.

Окремі аспекти щодо правового статусу обласних військових адміністрацій досліджували: Журавель Т., Прокопенко Л., Дулгер В., Харченко В., Шевченко В. та інші.

Як вказують Журавель Т. та Прокопенко Л., утворення військових обласних адміністрацій - результат пошуку моделі органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, яка була б ефективною в умовах воєнного стану [1]. Отже, у даному випадку мова йде про якісно нову форму місцевого управління.

Так, місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу в областях, відповідно до статті 118 Конституції України [2]. Їх правовий статус врегульовано Законом України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 року №586-XIV, у якому визначено їх місце в системі органів виконавчої влади, покладені на них завдання, основні принципи діяльності, статус, структуру, склад тощо [3]. Також нормативно-правову основу становить Закон України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до статті 4 якого на територіях, на яких введено воєнний стан може бути утворено

тимчасові державні органи – військові адміністрації» [4]. Відтак на цій підставі 24 лютого 2022 року в Україні було створено 24 військові обласні адміністрації, які взяли на себе повноваження відповідних обласних державних адміністрацій [5].

Обласні військові адміністрації є тимчасовими державними органами, що утворюються на територіях, де введено воєнний стан задля охорони прав, свобод та законних інтересів громадян, відповідно до статті 4 Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Повноваження обласних військових адміністрацій полягають у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану, а також стосовно здійснення виконавчої влади на місцях [4]. Отже, можна стверджувати про те, що повноваження обласних військових адміністрацій є значно ширшими, ніж обласних державних адміністрацій.

Також до їхніх повноважень відноситься здійснення виконавчої влади на місцях, включно до них належать проведення політики у сфері соціального захисту, праці, зайнятості, освіти, охорони здоров'я, науки та інших сфер, а також щодо забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина [6].

Особливість правового статусу обласної військової адміністрації полягає в її подвійному підпорядкуванню, тобто діяльність у питаннях що стосуються воєнного стану визначаються Генеральним штабом Збройних Сил України, а ті, що пов'язані з виконанням виконавчих повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, охорони навколишнього природного середовища та інших сфер визначаються Кабінетом Міністрів України України [4].

Також на обласну військову адміністрацію поширюється особливий порядок припинення її діяльності, зокрема після 30 днів з дня скасування воєнного стану [4]. Слід вказати, що органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, фізичні та юридичні особи, зобов'язані сприяти діяльності обласної військової адміністрації в

запровадженні та реалізації заходів правового режиму воєнного стану на території відповідної області[4].

Таким чином, проаналізувавши вищенаведене можна зробити висновок, що правовий статус обласних військових адміністрацій характеризується тим, що вона має особливий порядок утворення та припинення, зокрема їх було утворено Указом Президента України №68/2022 від 24 лютого 2022 року та повинні припинити свою діяльність лише за 30 днів після припинення чи скасування дії воєнного стану. Обласна військова державна адміністрація має широкі повноваження, включаючи функції, раніше покладені на обласні державні адміністрації, а також обов'язки, пов'язані з гарантуванням прав людини та громадянських свобод, реалізацією та забезпеченням дотримання заходів у межах законодавства. Ключовою особливістю її правового статусу є подвійне підпорядкування: вона підпорядковується як Генеральному штабу Збройних Сил України, так і Кабінету Міністрів України.

Література

1. Журавель Т., Прокопенко Л. Військово-цивільні та військові адміністрації як суб'єкти публічного управління: завдання та функції. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/viiskovo-tsyvilni-ta-viiskovi-administratsii-ia-sub-iekty-publichnoho-upravlinnia-zavdannia-ta-funktsii/>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.
6. Хамходера О. П., Піть І. Ю. Суб'єктивний публічний інтерес: теорія та прикладні перспективи. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 1(35). С. 27–39.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНОЇ ПРИВ'ЯЗКИ ЗАКОНУ ПРО МІСЦЕ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

*Олійник Наталія,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: к.ю.н.,
асистент Прохазка Г. А.*

Наразі тема правового регулювання місця укладення шлюбу є доволі актуально. Це зумовлено вимушеною міграцією населення внаслідок воєнних дій на території України, що тією чи іншою мірою впливає на сімейні правовідносини. Зокрема, укладаються шлюби між громадянами нашої держави або між ними та іноземцями закордоном і це призводить до виникнення правовідносин з іноземним елементом. Дану тему досліджували Пода Р.В., Казарян К.А., Ткаченко В.В., Барабаш А.Г. та інші науковці.

Колізійна прив'язка у сфері сімейного права (*lex loci celebrationis*) традиційно використовується для визначення форми укладення шлюбу. Як зазначають Барабаш А.Г. та Пода Р.В., у випадках, коли укладається шлюб між громадянами держав із різними формами укладення шлюбу, виникає проблема його визнання, адже факт реєстрації не відповідатиме вимогам однієї із країн, що призведе до його недійсності. Тоді вступають у силу норми *lex loci celebrationis* [1, с. 157-160]

Зазначена прив'язка є усталеною для сімейних стосунків, де вона зазвичай визначає саме форму для реєстрації шлюбу. Щоб уникнути ситуацій із суперечливими правовідносинами, до матеріальних вимог застосовується кумулятивний тип прив'язки — поєднання законодавства країни, де шлюб було укладено, із особистим правом кожного з партнерів [2, с. 248]

Дану тезу підтверджує К.А. Казарян. Вона зазначає, що закон місця укладення шлюбу тривалий час був визначальним, адже його застосування було простим та зручним. У сучасному праві універсальність *lex loci celebrationis*

заперечується, оскільки цей принцип може суперечити публічному порядку та правам людини. Тому він застосовується разом із *ordre public* і *lex domicilii*, які визначають матеріальні умови шлюбу, оскільки держава може не визнавати шлюб, що суперечить її цінностям, навіть якщо він дійсний за місцем укладення [3, с. 251].

В Україні правове регулювання відбувається за допомогою Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. Відповідно до ст.ст. 55 та 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р., у разі укладення шлюбу в Україні застосовуються норми Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу; форма і порядок укладення шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства визначаються правом України [4].

Цікавою є думка Ткаченко В.В., відповідно до якої ч. 1 ст. 58 вищевказаного Закону передбачає можливість укладення, наприклад, одностатевих союзів за кордоном між громадянами України та іноземцями чи особами без громадянства. Цей факт потенційно може бути визнаний в Україні відповідно до положень ст. 58 згаданого Закону, проте укладення такого самого союзу на території нашої держави хоч наразі унеможлиблюється, проте не є підставою для визнання такого шлюбу недійсним [5, с. 285].

Таким чином, як висновок можна зазначити, що застосування колізійної прив'язки закону про місце укладання шлюбу в теперішній час не має вирішальної сили у регулюванні шлюбних правовідносин з іноземним елементом. У зв'язку з тим, що розвивається суспільство, внаслідок цього законодавство, виникає потреба у встановленні чітких правил щодо правових наслідків укладення шлюбу. Використання лише *lex loci celebrationis* недостатньо, тому що воно надає можливість вступити у шлюбні відносини, але з урахуванням законодавства кожного із членів подружжя, наприклад, щодо майнових відносин. Тому, у разі встановлення у національному законодавстві певних підстав для недійсності шлюбу, його можна укласти в іншій державі,

однак правові наслідки можуть не настати через порушення норм щодо дійсності шлюбу. Тобто, він буде діяти у країні, в якій його було зареєстровано. У будь-якому випадку, *lex loci celebrationis* буде застосовуватися в комплексі із колізійною прив'язкою до особистого закону. Наразі підхід до застосування колізійної прив'язки *lex loci celebrationis* у праві України характеризується комбінованою моделлю регулювання. Така модель поєднує формальний критерій місця укладення шлюбу з матеріальними вимогами особистого закону сторін. Також, враховуючи, що іноді можуть виникати прогалини у законодавстві, застосування колізійної прив'язки щодо форми укладення шлюбу дозволяє певною мірою обійти правові норми і визнати шлюб, укладений за межами нашої країни цілком легальним.

Література

1. Барабаш А.Г., Пода Р.В. Колізійні питання оформлення шлюбу в міжнародному приватному праві. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. Вип. 5. С. 156-161.
2. Білоусов Є. М., Жуков І. М., Комаров В. В., Яковюк І. В. Міжнародне приватне право : підручник. Харків : Право, 2021. 408 с.
3. Казарян К.А. Типи колізійних прив'язок у сфері регулювання договірних правовідносин подружжя. *Вісник Харківського національного університету. Імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. Вип. 20. С. 250-253.
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n254>.
5. Ткаченко В.В. Колізійні питання реалізації права на шлюб у міжнародному приватному праві. *Підприємництво, господарство і право. Серія «Міжнародне право»*. 2020. Вип. 6. С. 282-286.

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ НАДРОКОРИСТУВАННЯ: ДОСВІД СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

*Паламарчук Дмитро,
аспірант 3 року навчання
кафедри податкового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – акад. НАПрН України, д.ю.н.,
проф., проф., с.н.с. Криницький І.Є.*

Формування ефективних податково-правових механізмів у сфері надрокористування неможливе без глибокого аналізу міжнародної практики, зокрема досвіду країн Європейського Союзу. Специфіка об'єкта правового регулювання, а саме справляння рентної плати та супутніх податків, вимагає застосування міждисциплінарного підходу, де економічна сутність процесів видобутку тісно переплітається з юридичними інструментами фіскального контролю. Особливий науковий інтерес у цьому контексті становить досвід країн «Вишеградської четвірки» (V4), які пройшли шлях трансформації від постсоціалістичних економік до повноцінних учасниць загальноєвропейського ринку. Щодо специфіки країн Європейського Союзу та V4, то тут спостерігається чітке розмежування повноважень: ЄС не має прямого впливу на збір податків або визначення конкретних ставок у сфері видобутку, залишаючи це у сфері виключної відповідальності держав-членів [1, с. 37]. У Словаччині, наприклад, оподаткування гірничих компаній досі регулюється переважно загальним законом про податок на прибуток (№ 595/2003 Z. z.), що створює певний дослідницький вакуум [1, с. 37]. Аналіз фіскальної структури країн V4 свідчить, що у Словаччині майже половину надходжень до бюджету забезпечує податок на додану вартість (ПДВ), тоді як другим за вагомістю є корпоративний податок на прибуток. Важливою характеристикою залишається надмірна вага оподаткування праці, що перевищує 50% загальних податкових доходів [1, с. 44]. Міжнародні інституції (Європейська Комісія, ОЕСР) рекомендують змінити цей податковий мікс, що свідчить про необхідність реформування фіскальної моделі в бік більшої екологізації, де рентні платежі

стали б компенсаторним механізмом для зниження податкового тиску на людський капітал.

Порівняльний аналіз країн V4 доводить відсутність єдиного «вишеградського стандарту» оподаткування надр [1, с. 44–45]. Попри загальні тенденції в ЄС, кожна країна вибудовує власну національну модель оподаткування, виходячи з власних економічних пріоритетів та структури капіталу. У багатьох країнах світу розробка надр регулюється окремими законодавчими актами з вищими податковими ставками, проте в умовах Словаччини наразі не застосовуються специфічні заходи фіскального тиску на гірничий сектор [1, с. 45]. Пандемія COVID-19 загострила потребу в адекватній політиці: відсутність гнучких інструментів могла поглибити фінансові проблеми видобувних підприємств [1, с. 36]. Отже, світовий досвід схиляється до створення індивідуалізованих правових режимів, що дозволяє державі вилучати справедливую частку природної ренти, забезпечуючи виживання бізнесу в умовах макроекономічної нестабільності.

Ефективність систем державного управління також безпосередньо залежить від здатності стримувати шахрайські схеми. Дослідження Кржікаллової та Тошеновського (2020) щодо торгівлі міддю між Чехією та Словаччиною довело, що різке падіння обсягів експорту на початку 2013 року неможливо пояснити природними економічними факторами [2, с. 20]. Значна частина транскордонної торгівлі ресурсами була фіктивною, а її зникнення стало результатом введення нових законодавчих заходів. Ключовими юридичними інструментами виступили контрольний звіт з ПДВ (VAT control statement) та механізм зворотного нарахування (reverse charge mechanism) [2, с. 21]. Саме ці правові коригування стали стримуючим фактором для тіньової економіки. Це дозволяє сформулювати системний аргумент про те, що сталість фіскальної системи у сфері надрокористування залежить не лише від рентних ставок, а й від впровадження жорстких процедурних механізмів контролю, які роблять фіктивні операції з мінеральною сировиною економічно недоцільними.

Незважаючи на успішність національних заходів Чехії та Словаччини, загальна система ПДВ у межах Європейського Союзу все ще потребує вдосконалення для повного використання потенціалу таких інструментів [2, с. 21].

Ураховуючи євроінтеграційний вектор нашої держави, рецесія зазначеного досвіду країн V4 у вітчизняне податкове законодавство є критично необхідною. Впровадження аналогічних комплексних інструментів контролю за операціями з мінеральною сировиною сприятиме детінізації вітчизняної видобувної галузі та забезпечить справедливе вилучення природної ренти на користь держави.

Література

1. Simonidesová J., Kudlová Z., Lukáč J., Manová E., Čulková K. Tax aspects of mining companies in V4 countries. *Acta Montanistica Slovaca*. 2021. Vol. 26, Iss. 1. P. 35–46.
2. Krzikallová K., Tošenovský F. Is the Value Added Tax System Sustainable? The Case of the Czech and Slovak Republics. *Sustainability*. 2020. Vol. 12, Iss. 4925. 25 p.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

*Підгорна Ольга,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є*

У сучасних умовах трансформації українського суспільства адміністративно-правові відносини набувають особливого значення як ключовий інструмент реалізації функцій держави та забезпечення прав і свобод людини. Активні процеси євроінтеграції, реформування публічної адміністрації, запровадження нових стандартів адміністративних послуг обумовлюють необхідність переосмислення сутності та змісту адміністративно-

правових відносин. Водночас у науковій літературі спостерігається певна фрагментарність у підходах до їх дослідження, що ускладнює формування цілісної концепції цієї правової категорії. Проблематика дослідження полягає у відсутності уніфікованого алгоритму аналізу адміністративно-правових відносин, який би дозволяв комплексно враховувати їх структуру, зміст, юридичні факти та особливості функціонування у різних сферах суспільного життя. Як зазначає В. Галунько, адміністративно-правові відносини мають розглядатися не лише як статичне явище, а як динамічна категорія, що відображає реальні процеси діяльності публічної адміністрації [1, с.10]. Додаткову складність становить необхідність забезпечення балансу між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи, що прямо впливає зі ст. 3 та ст. 19 Конституції України, відповідно до яких людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю, а органи державної влади зобов'язані діяти лише в межах, визначених законом [2].

Питання адміністративно-правових відносин досліджувалися багатьма вітчизняними науковцями. Зокрема, О. І. Харитонova визначає їх як врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають у сфері публічного управління та характеризуються владно-організаційним змістом [3, с.56]. Ю. М. Фролов підкреслює, що сучасні адміністративно-правові відносини трансформуються під впливом демократичних процесів і дедалі більше орієнтуються на сервісну функцію держави [4, с.236]. Водночас В. Галунько пропонує розглядати адміністративно-правові відносини через призму алгоритму їх дослідження, що включає аналіз об'єкта, суб'єктів, змісту та юридичних фактів як ключових елементів [1, с.8]. Такий підхід дозволяє систематизувати наукові знання та застосовувати їх у практичній площині.

Адміністративно-правові відносини є особливим видом правовідносин, що виникають у сфері діяльності публічної адміністрації та регулюються нормами адміністративного права. Їх сутність полягає у встановленні юридично визначених зв'язків між суб'єктами, один з яких, як правило, наділений

владними повноваженнями. Структура адміністративно-правових відносин традиційно включає такі елементи: суб'єкти, об'єкти, зміст та юридичні факти. Суб'єктами виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, а також фізичні та юридичні особи. При цьому важливим є питання їх адміністративної правосуб'єктності, яка охоплює правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Об'єктом адміністративно-правових відносин є публічні блага, на досягнення або захист яких спрямована діяльність суб'єктів. Це можуть бути права і свободи людини, публічні послуги, суспільні інтереси тощо. Зміст адміністративно-правових відносин становлять суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників. Як зазначає О. І. Харитонova, саме взаємозв'язок прав і обов'язків визначає юридичну природу цих відносин [3, с.67]. Особливе місце займають юридичні факти як підстави виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин. До них належать, зокрема, індивідуальні адміністративні акти, адміністративні договори, а також юридично значущі дії чи події. Наприклад, відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, рішення суб'єкта владних повноважень може бути оскаржене, що породжує нові адміністративно-правові відносини у сфері судового контролю [6].

Важливою особливістю сучасних адміністративно-правових відносин є їх орієнтація на принцип верховенства права та людиноцентризм. Це означає, що діяльність публічної адміністрації має бути спрямована на забезпечення прав людини, а не лише на реалізацію владних повноважень.

З урахуванням підходу В. Галунька, алгоритм дослідження адміністративно-правових відносин передбачає: визначення сфери суспільних відносин та обґрунтування необхідності їх правового регулювання; аналіз норм адміністративного права та джерел їх закріплення; дослідження суб'єктного складу; визначення об'єкта правовідносин; аналіз змісту (прав і обов'язків); встановлення юридичних фактів як підстав виникнення правовідносин [1].

Такий підхід дозволяє комплексно дослідити адміністративно-правові явища та забезпечити їх ефективне правове регулювання.

Отже, адміністративно-правові відносини є складною та багатогранною правовою категорією, яка відображає взаємодію держави та суспільства у сфері публічного управління. Їх дослідження потребує системного підходу, що враховує як теоретичні засади, так і практичні аспекти функціонування публічної адміністрації. Сучасна проблематика адміністративно-правових відносин полягає у необхідності забезпечення балансу між публічними та приватними інтересами, удосконалення механізмів їх правового регулювання та адаптації до європейських стандартів. Використання алгоритмічного підходу до їх дослідження, запропонованого вітчизняними науковцями, сприяє більш глибокому розумінню цієї категорії та підвищенню ефективності адміністративно-правового регулювання.

Література

1. Галуцько В. В. Адміністративно-правові відносини: алгоритм дослідження суспільних відносин. Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. 2017. № 1. С. 4–10.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2004. 186 с.
4. Фролов Ю. М. Особливості адміністративно-правових відносин у сучасних умовах. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 234–236.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАП

Платонова Анастасія,
студентка 3 курсу

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Мельник О. Д.

Реформування правової системи України до стандартів Європейського

Союзу зумовлюється, зокрема, Законом «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX (далі – ЗАП), що уніфікує правила відносин фізичних та юридичних осіб з державними органами та конкретизує розгляд і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів [1]. Актуальність дослідження підтверджується самостійним інститутом адміністративного оскарження у ЗАП, що виражається у чітко встановленій процедурі, визначеній у Розділі VI Закону, яка забезпечує право на оскарження адміністративного акта, процедурного рішення або дії, бездіяльності адміністративного органу [1]. Проте попри чітку регламентацію норм, окремі положення ЗАП потребують додаткового аналізу.

Право на адміністративне оскарження має особа, згідно зі статтею 78 ЗАП, яка вважає, що прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свободу чи законний інтерес або що процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси [1]. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. зазначають, що адміністративне оскарження є одним із найзручніших та найоперативніших способів захисту суб'єктивних прав, свобод, інтересів; це спосіб ініціювання перевірки законності й обґрунтованості адміністративної діяльності суб'єкта публічної адміністрації [2, с. 347]. Формулювання статті охоплює і ті випадки, коли акт уже прийнятий, але особа ще не відчула його негативних наслідків. На мою думку, це важлива гарантія, адже особа не зобов'язана чекати, поки її права фактично будуть порушені — вона може діяти вже на стадії загрози. Стаття 79 ЗАП встановлює, що за загальним правилом суб'єктом розгляду скарги є адміністративний орган вищого рівня, а також запроваджує інноваційний інститут - комісію з розгляду скарг, до складу якої, крім посадових осіб адміністративного органу, можуть включатися представники інститутів громадянського суспільства у кількості, що не перевищує третини її загального складу [1]. Такий підхід підтверджується практикою країн ЄС: зокрема, Німеччина та Нідерланди мають приклади апеляційних органів із розгляду скарг за участю представників

громадськості, що забезпечує об'єктивніший розгляд та сприяє впровадженню духу партнерства між владою і громадянами [3, с. 443-444]. На мій погляд, участь громадськості є формою демократичного контролю та забезпечує прозорість вирішення справи, особливо за відсутності органу вищого рівня. Водночас вважаю, що тут вбачається проблема: оскільки представники громадськості не можуть перевищувати третини складу комісії, більшість все одно становлять посадові особи того самого органу, що прийняв акт, — і варто було б передбачити більші гарантії незалежності таких комісій.

Строки подання скарги закріплені в статті 80 ЗАП і становлять тридцять календарних днів, з можливістю поновлення у разі пропуску з поважних причин. Важливою гарантією є ч. 4 ст. 80, в якій зазначено, що строк подання скарги не вважається пропущеним у разі незазначення в адміністративному акті строку та порядку його оскарження [1]. Пов'язуючи строк оскарження з фактом доведення акта до відома осіб, держава запроваджує стимулюючу норму, адже особа, якій вигідне виконання акта, теж зацікавлена якнайшвидше довести його до відома заінтересованих осіб [3, с. 447]. Вважаю, що ця норма захищає громадян від правової необізнаності та зобов'язує суб'єкта владних повноважень якісно оформлювати й мотивувати акти, що робить рішення законним та об'єктивним. У статті 85 ЗАП визначено широкий перелік повноважень суб'єкта розгляду скарги: від скасування акта чи зобов'язання органу усунути негативні наслідки та видати новий акт до самостійного прийняття рішення [1]. При цьому ч. 3 ст. 85 містить обов'язкову підставу скасування — якщо адміністративний акт не містить мотивувальної частини, коли вона є обов'язковою, і суб'єкт розгляду скарг не має дискреції прийняти інше рішення [3, с. 467]. Така норма кореспондує зі ст. 41 Хартії основних прав ЄС, яка закріплює обов'язок адміністрації вмотивовувати свої рішення як елемент права на якісне управління [4]. На мою думку, імперативне закріплення норми про скасування невмотивованого акта зобов'язує органи публічної влади якісно обґрунтовувати свої рішення.

Отже, Розділ VI ЗАП запроваджує комплексну модель адміністративного

оскарження, що охоплює широке коло суб'єктів, гнучкі строки та розширений перелік повноважень суб'єкта розгляду. Реалізація норм ЗАП сприятиме розвантаженню адміністративного судочинства, адже вирішення спору на рівні адміністративного оскарження зменшує потребу у зверненні до суду. Водночас дієвість цього інституту суттєво залежить від належного практичного втілення його положень, рівня правової культури службових осіб та обізнаності громадян щодо власних прав. Таким чином, адміністративне оскарження постає не лише потужним засобом захисту прав особи, а й значущим важелем забезпечення законності.

Література

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
2. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 376 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Zahalne-administratyvne-pravo-Melnyk-R.-S.-Bevzenko-V.-M.-2014.pdf.
3. Андрійко О.Ф., Бевзенко В.М. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру». Київ, 2023. 562 с. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74413.pdf>
4. Хартія Європейського Союзу про основоположні права URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ СЛІДІВ САМОГУБСТВА ВІД ВБИВСТВА

Полонський Костянтин,
студент 4 курсу

Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Гринько Л.П.

Маскування вбивства під самогубство є елегантним вирішенням

проблеми для особи злочинця, особливо якщо досудове розслідування матиме невелику кількість криміналістичних слідів. Тому розмежування цих типів смертей стає першочерговим завданням. Інсценуючи самогубство, суб'єкти прагнуть імітувати обстановку й сліди самоповішання, спричинення собі потерпілим колото-різаних, рубаних або вогнепальних поранень, умисного зістрибування з великої висоти, навмисного отруєння тощо[1]. При таких діях виникають так звані негативні сліди, що покликані заплутати слідчого, і зв'язку з чим огляд місця події та огляд трупа є визначальними точками відправлення при встановленні істинної версії смерті особи. На цьому етапі є висока ймовірність пропустити ознаки інсценування самогубства, тому є необхідним своєчасно фіксувати ідентифікуючі ознаки злочину.

При аналізі виявлених під час слідчих дій ознак необхідно піддавати їх критичному аналізу на логіку та фізику відображення та дій особи. Надмірність слідів злочину, що не будуть пов'язані між собою, може вказувати на іншу версію подій, наприклад, якщо мало місце вбивство через повішання, то потрібно звертати увагу на розташування та чіткість странгуляційної борозни, наявність саден на шиї та голові, а також ознаки, які можуть вказувати на боротьбу (синці, рани) [2]. Недостатність є протилежною, але не менш важливою, стороною події. Відсутність певних деталей чи фізичної можливості при розслідуванні порушує логіку подій. Це можуть бути суттєві речі, як відсутність гільзи від пострілу по собі, так і відсутність бруду на взутті або ногах повішеного при тому, що навколишня поверхня покрита брудом [1].

Крім виявлення та аналізу ідентифікаційних ознак, які можуть підтвердити імітованість самогубства, важливо своєчасно і належно їх зафіксувати максимально деталізуючи все в протоколі огляду місця події, безсумнівно проводячи фотозйомку, а за потреби відеозйомку, а також вилучати речові докази, запобігаючи їх пошкодженню чи псуванню. В аспекті криміналістики це є важливим з наступних причин: динаміка обстановки, за якої мікросліди та біологічні матеріали швидко руйнуються, та банальна наявність людського фактору, що може вплинути ти знищити ознаки; експертне

дослідження, для якої якісна фіксація — це фундамент для успішного та корисного висновку експерта.

Обов'язкове та важливе місце у вирішенні розмежування посідає інститут експертиз. Розтин трупу судово-медичним експертом дозволяє виявити три найважливіші показники: час смерті особи, причина смерті особи та шляхи нанесення пошкоджень на тілі. Дані відомості дозволяють відсіяти негативні ознаки надмірного характеру виражені на трупі. Але це є фінальним етапом, тому необхідно вернутися до огляду місця події. В межах цієї слідчої дії судово-медичний експерт на місці аналізує безпосередній механізм вчинення смерті та робить попередній огляд трупу, з метою відтворення подій смерті та пошуку незбігів, з версією про самогубство. Разом з тим, при наявності необхідних ознак стає можливим встановити особу, що намагалася інсценувати самогубство.

В категорії суїцидальних смертей свою нішу займає експертиза психолого-психіатрична експертиза, яка покликана на відтворення психологічного портрету особи. Це може встати в нагоді при встановленні наявності чи відсутності внутрішніх стимулів до самогубства, але більш оперативним та принагідним може стати опитування осіб, які мали тісні особисті зв'язки з померлим.

Слідчий повинен особливо критично та скептично ставитися до передсмертної записки, оскільки її наявність не підтверджує факт вчинення самогубства та вимагає призначення почеркознавчої експертизи для встановлення особи, що її написала. Для повноти імітування самогубства злочинець може самотійно написати записку почерком, що схожий на почерк потерпілого, або змусити жертву під погрозою застосування насильства написати її самотійно, що буде підтверджено в результаті призначеної експертизи [3].

У підсумку, головним завданням слідчого при розмежуванні самогубства та вбивства особи є аналіз суперечностей, які виявляються в процесі розслідування смерті особи.

Література

1. Саковський А. А. Особливості виявлення ознак інсценувань самогубства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1, 2013 URL: file:///C:/Users/Gaming/Downloads/Nvknuvs_2013_1_35.pdf.
2. Тищенко К. С. Інсценування самогубства через повішення: виявлення ознак, особливості окремих слідчих (розшукових) дій. *Молодий вчений*. 2019. № 12 (76). URL: file:///C:/Users/Gaming/Downloads/1256-Текст%20статті-1216-1-10-20210911.pdf.
3. Корабель М. Г., Павленко Т. А. Вбивство, доведення до самогубства чи інсценування самогубства? Методика розслідування: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». 2022. № 35. URL: content.

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Попко Богдан,
студент 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є.

Сучасний етап розвитку української державності характеризується інтенсивним переходом до інформаційного суспільства, де впровадження комп'ютерних та комунікаційних технологій стає важливим чинником [3, с. 99]. Активний розвиток ІКТ дозволив збирати, зберігати та обробляти інформацію в обсягах, які раніше були технічно неможливими для органів влади [5, с. 26]. У сфері публічного адміністрування особливої актуальності набуває електронне урядування як невід'ємна частина демократизації процесів управління [3, с. 99]. Завдяки інформаційним технологіям відбувся якісний перехід до нової форми організації діяльності органів влади, що підвищує оперативність отримання публічних послуг [4]. Електронне урядування слід розглядати не просто як

технічний інструмент, а як нову форму комунікації між громадянами та державою [3, с. 101].

Аналіз наукових підходів свідчить, що термін «електронне урядування» має два основні рівні трактування: вузький та широкий. У вузькому розумінні воно виступає як альтернативний спосіб надання державних послуг в електронній формі через мережу Інтернет. Такий підхід фокусується на використанні вебплатформ як засобів для обміну інформацією та взаємодії з бізнесом. Широкий підхід розглядає електронне урядування як комплексну трансформацію внутрішніх і зовнішніх взаємовідносин у системі публічного управління. Це передбачає повну оптимізацію управлінських процедур та забезпечення прав громадян на якісний сервіс [3, с. 98, 100, 101]. Важливо розмежовувати поняття «електронний уряд» (e-government) та «електронне урядування» (e-governance). Якщо перший термін частіше стосується технологічної інфраструктури виконавчої влади, то другий охоплює ширший контекст участі суспільства в управлінні [5, с. 28, 30].

Функціонування системи публічного адміністрування за допомогою електронних інструментів спрямоване на поліпшення державних послуг та підтримку цифрової демократії. Взаємодія з бізнесом дозволяє отримувати ліцензії, дозволи та сплачувати податки без зайвого адміністративного навантаження. Внутрішньоурядова взаємодія забезпечує мережевий зв'язок між установами для оперативного обміну даними. Такий підхід реалізує стратегію «єдиного вікна», де споживачу не потрібно повторно надавати інформацію, яка вже є в державних реєстрах [5, с. 30, 31].

Нормативно-правове регулювання цієї сфери в Україні базується на концептуальних документах та законах, що визначають особливості надання електронних послуг [1]. Важливим кроком стало впровадження електронної ідентифікації та довірчих послуг, що гарантує безпеку цифрових транзакцій [2]. Науковці пропонують відійти від застарілої концепції «державного управління» на користь «публічного управління», орієнтованого на потреби сервісної держави. Електронне урядування виступає головним елементом нової моделі

демократії в інформаційному суспільстві. Воно забезпечує прозорість функціонування державного апарату та мінімізує залежність особи від свавілля чиновника [3, с. 98, 100, 101]. Отже, цифровізація стає реальним інструментом боротьби з корупцією через усунення безпосереднього контакту з суб'єктом владних повноважень [5, с. 29].

Принципи функціонування електронного уряду включають відкритість, підзвітність, безпеку та орієнтацію на клієнта [4]. Прозорість роботи держави забезпечується через право громадян на доступ до публічної інформації в режимі реального часу. Безпека передбачає захист персональних даних та ідентифікацію платежів відповідно до світових стандартів. Ефективність системи вимірюється її здатністю швидко обслужити максимальну кількість запитів з найменшими витратами. Впровадження цифрових інструментів потребує постійної актуалізації правової бази згідно з вимогами часу [5, с. 32, 34].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що електронне урядування трансформує відносини між громадянами та владою, переводячи їх у площину партнерства. Це не лише спрощує доступ до адміністративних послуг, а й створює передумови для реального впливу громадськості на державні рішення. Успіх цього процесу залежить від координації всіх гілок влади та готовності суспільства до використання новітніх технологій. Електронне урядування є стратегічним шляхом до формування відкритої, ефективної та прозорої системи публічного адміністрування в Україні [3, с. 100, 101, 102].

Література

1. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>.
2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

3. Борисенко В. Д. Електронне урядування в публічному адмініструванні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 2, № 76. С. 98–102.

4. Горник В. Г., Євмешкіна О. Л., Сімак С. В. Цифровізація як інструмент публічного управління в контексті забезпечення інформаційної та енергетичної безпеки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35 (74), № 6. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.6/05>

5. Погребняк І. Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації*. 2014. № 3. С. 26–35. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9fd9d246-7271-4f9f-814f-b1c9bda66f4a/content>

6. Жекало Г.І., Заяць М.Я., Вакун О.В. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. Електронне «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2020. С. 1–6. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9da72eed-7865-4fe8-8c4a-7eeb09662ba7/content>.

ВИКОРИСТАННЯ ШІ У ДОКАЗУВАННІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Реброва Карина,
студентка групи ЮС-23-2,
ЗВО «Університет Короля Данила»
Науковий керівник – д.ю.н.,
професорка Басиста І. В.

З кожним роком зростає обсяг інформації, яку потрібно аналізувати під час розслідування кримінальних правопорушень. Велика частина цієї інформації має електронний формат, і її опрацювання за допомогою традиційних методів вимагає значних часових і людських ресурсів. Згодом, за відповідності критеріям належності, допустимості та достовірності ця інформація має перспективу набути статусу доказів.

Відповідно до статті 84 Кримінального процесуального кодексу України,

«доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів» [1]. Звісно, що найбільші проблеми існують із дослідженням та перевіркою цифрових доказів. Водночас чинне кримінальне процесуальне законодавство прямо не виокремлює електронні докази як самостійний вид, що створює певні труднощі у правозастосуванні.

На думку О.В. Сіренко, «електронні докази – це дані про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв'язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення» [2]. Отож, такі технічні засоби, як і різноманітне програмне забезпечення є необхідними. При цьому, можливості штучного інтелекту під вмілим контролем людини та пильною перевіркою отриманих за його участю результатів здатні сприяти процесуальній економії при роботі із електронно-цифровими доказами.

Сучасне суспільство стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, які активно інтегруються в усі сфери життя, включно з правоохоронною діяльністю. В умовах таких змін постає необхідність удосконалення кримінального процесу з урахуванням можливостей штучного інтелекту. Його поступове впровадження вже стає реальністю в роботі слідчих та інших учасників кримінального провадження, роблячи цю тему надзвичайно актуальною для наукових досліджень. Використання штучного інтелекту розглядається як дієвий інструмент для оптимізації процесу: підвищення його швидкості, ефективності та результативності.

Застосування штучного інтелекту у кримінальному процесі дає змогу ефективно аналізувати великі обсяги цифрових доказів, включаючи дані соціальних мереж, відеозаписи та аудіофайли. Як зазначає Г. Кучинська, «ці

алгоритми були розроблені як інструменти для автоматизації процесу доказування на всіх етапах збору, зберігання, захисту та аналізу доказів» [3]. Таким чином, ШІ не лише пришвидшує роботу з матеріалами, а й «надає розширені можливості для аналізу величезних баз даних, автоматизуючи процеси, які традиційно займали б у людей багато часу» [3]. Це допомагає слідчим систематизувати інформацію та виділяти ключові фрагменти, важливі для прийняття процесуальних рішень. Але тут необхідні чіткі правові та технологічні механізми контролю, бо інакше здобуті докази можуть бути визнані не лише не допустимими, а у першу чергу – недостовірними.

Особливого значення набувають технології відеоаналітики та розпізнавання облич, які забезпечують автоматичну ідентифікацію осіб, об'єктів та подій. Але тут теж є питання до законності таких процедур у правовому суспільстві. Крім того, ШІ використовується для класифікації доказової інформації, визначення важливих фрагментів та структурування матеріалів кримінального провадження. Як зазначають Ю.В. Циганюк та В.В. Легких, що ШІ здатен забезпечити не лише інтелектуальний пошук, а й OSINT-аналіз, класифікацію даних, відеоаналітику, що значно прискорює обробку доказів і підвищує точність встановлення обставин злочину» [4].

Застосування штучного інтелекту у кримінальному процесі відкриває нові можливості для автоматизації збору та аналізу доказів, проте водночас породжує низку проблем. Як зазначають С. Сінгх та Л. Деві, що судово-медичні інструменти ШІ можуть підвищити масштаб аналізу доказів, а зростаюче впровадження таких технологій дає багатообіцяючі результати для ефективності розслідування [5]. Разом із тим, автори наголошують на суттєвих ризиках, оскільки «суди демонструють мінливість у прийнятті доказів штучного інтелекту через обмежену технічну грамотність та відсутність стандартизованих протоколів валідації» [5]. Це підкреслює необхідність правового регулювання та встановлення чітких критеріїв оцінки доказів, отриманих за допомогою ШІ, для забезпечення справедливого судового розгляду.

Отже, використання штучного інтелекту в кримінальному процесі значно прискорює збирання, оброблення та аналіз доказової бази, а також допомагає виявляти зв'язки між учасниками, подіями та обставинами злочинів. Завдяки сучасним технологіям, таким як відеоаналітика, розпізнавання облич та автоматична класифікація даних, можна систематизувати інформацію й виділяти ключові моменти для ухвалення зважених рішень. Однак разом із цим виникають і певні ризики: непрозорість алгоритмів і відсутність чітких стандартів перевірки можуть викликати сумніви щодо надійності отриманих результатів. Для забезпечення справедливого й об'єктивного судового процесу необхідно вдосконалювати законодавство та впроваджувати ефективні механізми контролю за використанням ШІ у цій сфері.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Сіренко О.В. Електронні докази у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 14. 2019. С. 208-214. DOI 10.33244/2521-1196.14.2019.208-214 URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/53.pdf>.
3. Кучинська, Г. Аналіз та оцінка доказів штучним інтелектом у кримінальному процесі. *Судова експертиза*. №1, 2025. 126–131. URL : <https://doi.org/10.32782/forensic.science.2025.1.17>.
4. Циганюк, Ю. В., Легких, В. В. Використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні / Циганюк Ю.В. , Легких В. В. // *Право та сучасне суспільство*. 2025. № 11(52). С. 377–389. URL : <https://irlykhuml.univer.km.ua/server/api/core/bitstreams/d9a973e7-9cd4-42a0-bfc8-b9c66d79d5f4/content>.
5. Сінгх, С., Деві, Л. Надійність та допустимість доказів, створених штучним інтелектом, у кримінальних провадженнях. arXiv: preprint. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2601.06048>.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

*Рубан Вікторія,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Гринько Л.П.*

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України створила безпрецедентні виклики для правоохоронної системи держави.

У цьому контексті криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів набуває фундаментального значення, адже саме від якості зібраної інформації, її належної правової та технічної фіксації, а також подальшого експертного дослідження залежить перспектива притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

А. О., Москалюк О. М. у своїй роботі пишуть, що сучасна криміналістична наука визначає криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів як цілісну систему техніки, тактики та методики, що мають нормативний і організаційний аспекти вираження. Ця система базується на загальнотеоретичних засадах криміналістики та безпосередньо спрямована на виконання завдань розслідування та запобігання таким діям. Проте на сьогодні існує об'єктивна проблема відсутності необхідних алгоритмів слідчих дій і комплексної криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів [1].

Філіпов Ю. Є. стверджує, що наразі забезпечення розслідування воєнних злочинів трансформується у багаторівневу організаційно-функціональну систему, спрямовану на створення умов постійної готовності правоохоронних органів до ефективного вирішення завдань. Такий процес охоплює отримання, накопичення, обробку криміналістично значущої інформації та її використання у процесі розкриття воєнних злочинів. Перспективними напрямками розвитку технологічного забезпечення є документування місць воєнних злочинів із

застосуванням дрової фотографії, використання наземного 3D-сканування з максимальною точністю фіксації розмірів об'єктів та відстаней, запровадження оптичних систем виявлення біологічних слідів та розроблення ідентифікаційно-пошукових систем для встановлення винних осіб [2].

У своїй роботі Сокурєнко В.В. наголошує, що надзвичайно важливим аспектом є ситуаційна зумовленість застосування науково-технічних засобів, яка прямо залежить від того, чи проводиться розслідування на тимчасово окупованій, чи вже на деокупованій території. Для окупованих територій особливого значення набувають засоби дослідження цифрових слідів, серед яких ключову роль відіграє протокол Берклі з ведення розслідувань із використанням відкритих цифрових даних. Натомість на деокупованих територіях, де зберігається високий рівень небезпеки через замінування та руйнування, застосовуються металошукачі, магнітні піднімачі, пересувні вибухотехнічні лабораторії, а до процесуальних дій у місцях масових поховань обов'язково залучаються фахівці із судової антропології, археології та геномного аналізу змішаних зразків ДНК для оперативної ідентифікації знайдених тіл [3].

Специфіка проведення процесуальних дій на прифронтових територіях вимагає застосування передових техніко-криміналістичних засобів для подолання об'єктивних труднощів. Левицький А. О., Москалюк О. М. у одній зі своїх праць зазначають, що до чинників, які суттєво ускладнюють проведення слідчих дій в умовах збройного конфлікту, належать неможливість гарантування абсолютної безпеки учасникам розслідування, складність загальної обстановки, масштабність руйнувань, а також реальний ризик нанесення повторних ракетних чи артилерійських ударів по об'єкту безпосередньо під час роботи слідчо-оперативної групи. Саме тому основними напрямками інноваційної підтримки слідчих дій стали широке використання безпілотних літальних апаратів, систем віддаленого відеоконтролю, портативних приладів швидкісної ідентифікації осіб за ДНК та просторових 3D сканерів [4].

Котенко Т. А. пише, що з огляду на високий рівень небезпеки варто застосовувати так звану «усічену» методику проведення процесуальних дій. Суть такого підходу полягає у свідомій відмові від тривалого пошуку та опису в протоколі тих елементів навколишньої обстановки, які не мають критичного значення для кримінального провадження, проводячи натомість фотофіксацію і відеозйомку[5].

Підсумовуючи, варто сказати, що специфіка ведення сучасних бойових дій вимагає відходу від класичних методів роботи слідчих та зумовлює швидкий перехід до кардинально інакших технологій розслідування. Разом із тим, нагальною потребою залишається формування єдиної, стандартизованої криміналістичної методики розслідування порушень законів і звичаїв війни. Ця методика повинна першочергово враховувати фактор фізичної небезпеки для слідчо-оперативних груп, оптимізувати алгоритми їхньої роботи та водночас забезпечувати якість зібраної доказової бази.

Література

1. Левицький А. О., Москалюк О. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: окремі проблеми науково-теоретичних засад. 2024 р., 12 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08cc53c2-6f3d-4845-a9dd-cd4e4c7de35f/content>
2. Філіпов Ю. Є. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів» 2022 р., 5 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/288bf77c-0178-4a42-8075-c0701f92fad0/content>.
3. Сокурєнко В.В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. 2023 р., 14 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5dc3305-901c-4a49-a4c2-4cd7f29b0c61/content>.
4. Левицький А. О., Москалюк О. М. Основні напрями криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій при документуванні воєнних злочинів. 2025 р., 232-235 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24920/1>

5. Котенко Т. А. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних та військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. 2024 р., 155-157 с. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/13194/1/50-72-PB.pdf#page=156>.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СТРУКТУРА

*Савченко Анастасія,
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є.*

Адміністративно-правові відносини є основою функціонування публічної влади та механізмом реалізації державної політики у взаємодії між органами влади і громадянами [1, с. 101]. В умовах реформування системи державного управління в Україні, питання сутності та структури таких відносин набуває нового значення. Від правильного розуміння цих правових зв'язків залежить ефективність діяльності державних інституцій, забезпечення прав людини та законність управлінських процесів[2, с. 51].

Сучасна юридична наука пропонує різні підходи до визначення адміністративно-правових відносин, що зумовлено розширенням меж адміністративного права. Метою даного дослідження є систематизація наукових підходів та формування авторського бачення сутності, основних ознак і структурних елементів адміністративно-правових відносин. В роботі робиться спроба розглядати ці відносини не лише як формальну юридичну категорію, а як динамічний механізм взаємодії влади та суспільства.

Адміністративно-правові відносини можна визначити як врегульовані нормами адміністративного права суспільні зв'язки, що виникають у процесі здійснення виконавчої влади. Вони характеризуються наявністю хоча б однієї сторони, яка має владні повноваження, тобто виступає від імені держави.

Особливість цих відносин полягає в тому, що одна зі сторін має право приймати рішення, обов'язкові для виконання іншою стороною [3, с. 201]. Адміністративно-правові відносини це не лише підпорядкування, а й співпраця між рівноправними учасниками у сфері публічного управління. Вони можуть бути як регулятивними, що встановлюють права та обов'язки, так і охоронними спрямованими на забезпечення законності та дисципліни.

У контексті діяльності МВС України, наприклад, такі відносини охоплюють як взаємодію між підрозділами, так і відносини між поліцейським та громадянином під час виконання службових обов'язків [2, с. 53]. Саме ця багаторівнева система робить адміністративно-правові відносини динамічним інструментом для забезпечення публічних інтересів. Вони є певною переправою між правом і владою, завдяки якому формується правова держава. Ключовою ознакою таких відносин є їх цілеспрямованість на реалізацію управлінських функцій, що відрізняє їх від цивільних чи трудових правовідносин [4, с. 58]. Адміністративно-правові відносини відображають не лише владну волю держави, а й баланс між публічним і приватним інтересом.

Адміністративно-правові відносини мають імперативний характер, адже один із суб'єктів завжди діє на підставі владних повноважень [4, с. 58]. Такий підхід узгоджується з нормами чинного законодавства, зокрема, Кодексу України про адміністративні правопорушення, який визначає межі юрисдикційних повноважень органів влади.

Адміністративно-правові відносини формуються на основі норм, що визначають статус учасників, їхні права та обов'язки, порядок виникнення, зміни і припинення цих зв'язків. Зазвичай структура адміністративно-правових відносин включає три основні елементи: суб'єктів, об'єкт та зміст цих правовідносин [4, с. 60]. Суб'єктами виступають органи державної влади, посадові особи, підприємства, установи, організації, а також громадяни, що вступають у відносини з державою. Об'єктом може бути певна управлінська дія, надання послуги або дотримання встановлених правил. Зміст визначають права і обов'язки сторін, що виникають на основі адміністративно-правових

норм. Такі відносини виконують важливу функцію забезпечення правопорядку, дисципліни та організованості у діяльності державних органів. Їх імперативність не суперечить принципу законності, а навпаки гарантує стабільність та ефективність публічного управління.

Прикладом адміністративно-правових відносин може бути ситуація, коли громадянин звертається до органу місцевого самоврядування із заявою про отримання дозволу на будівництво. Орган влади розглядає заяву, перевіряє документи і приймає рішення. У цьому випадку наявна типова модель адміністративно-правових відносин: суб'єктом влади є орган місцевого самоврядування, а іншим суб'єктом громадянин. Інший приклад діяльність поліції, яка забезпечує охорону громадського порядку. Поліцейський, реалізуючи надані йому законом повноваження, має право вимагати від громадянина припинити протиправні дії, що водночас формує адміністративно-правові відносини між ними [2, с. 53]. Подібні приклади демонструють, що адміністративно-правові відносини виникають у широкому колі сфер від процесу надання адміністративних послуг до здійснення заходів притягнення до відповідальності за правопорушення.

Адміністративно-правові відносини є ключовим елементом системи публічного управління, який відображає взаємодію між державою та іншими учасниками правових процесів. Вони характеризуються владним характером, нормативною регламентацією, наявністю суб'єктів із різним правовим статусом та чіткою структурою. Сучасний розвиток адміністративного права орієнтований на поглиблення змісту адміністративно-правових відносин, особливо в напрямі їх трансформації у більш сервісні та партнерські форми взаємодії між державою і громадянами.

Таким чином, адміністративно-правові відносини слід розглядати не лише як інструмент влади, а як основу взаємної відповідальності держави і громадянина, що забезпечує правовий порядок, стабільність і розвиток демократичної держави.

Література

1. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види. Юридичний науковий електронний журнал. 2013. № 1. С. 101–104.
2. Руденко М. М. Поняття адміністративно-правових відносин забезпечення організації та діяльності МВС України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 3. С. 50-54.
3. Правознавство: навч. посіб. / за заг. ред. С.В. Петкова. 2-ге вид. Київ: КНТ, 2022. 382 с.
4. Ткаченко І. М. Адміністративно-правові відносини: дискусійні питання. Журнал східноєвропейського права. 2020. № 81. С. 56–62.

КОНЦЕПЦІЯ LEX MERCATORIA В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

*Сенчук Олег,
студент 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н,
асистент Прохазка Г. А.*

В умовах постійного розвитку міжнародних комерційних відносин, а також глобалізації світових ринків особливого значення набуває ефективне правове регулювання міжнародних комерційних відносин. Розширення міжнародної торгівлі, збільшення кількості транснаціональних контрактів і участь у них суб'єктів з різних правових систем зумовлюють потребу у формуванні універсальних правил, які б забезпечували передбачуваність, стабільність і справедливість правового регулювання таких відносин, діючи незалежно від національних правових систем та враховуючи специфіку міжнародних комерційних відносин. У цьому важливу роль відіграє концепція *lex mercatoria*. Додатково актуальність досліджуваної концепції зумовлюється тим, що національні правові системи часто не встигають оперативно реагувати на динаміку міжнародної торгівлі, що призводить до правових прогалин і колізій. Водночас, використання наднаціональних, гнучких і уніфікованих

правил дозволяє зменшити витрати сторін, підвищити рівень довіри між контрагентами та сприяти ефективному вирішенню міжнародних комерційних спорів.

Концепція *lex mercatoria* є однією з найбільших дискусійних у міжнародному приватному праві, оскільки *lex mercatoria* як відповідний термін не є загальновизнаним, а також його зміст не є остаточно визначеним. Цю концепцію досліджувало багато науковців, зокрема Б. Гольдман, К. Шміттгофф, І. Галіахметов, В. Чорна.

Сучасна концепція *lex mercatoria* була заснована Б. Гольдманом, яка, на його думку, являє собою частину міжнародного економічного права, що походить від комерційних звичаєвостей суб'єктів підприємництва та правозастосовних організацій і складається з сукупності загальних принципів та традиційних норм, які існують незалежно або розроблені в рамках міжнародної торгівлі без прив'язки до будь-якої конкретної національно-правової системи [1, с. 288].

Б. Гольдман разом з К. Шміттгоффом відповідно поділяли думки, що транснаціональний звід відповідних правил виникає саме зі спонтанної діяльності у сфері міжнародного ділового співтовариства або з діяльності міжнародних організацій, які здійснюють уніфікацію та гармонізацію права міжнародної торгівлі та фінансів [1, с. 288].

На сьогодні існує декілька поглядів стосовно цієї концепції. Передусім, прихильники будь-якого з цих поглядів визнають *lex mercatoria* як відповідну правову дійсність, тобто на сьогодні дискусії стосовно існування такої концепції закінчені на її користь. Однак, все таки виникає питання, який ж з цих поглядів є більш правильним. Це питання на сьогодні є центральним стосовно такої концепції. У сучасній літературі чіткої відповіді на це питання немає.

Одним з таких поглядів є той, що розглядає цю концепцію як автономний правопорядок, який підтримував Б. Гольдман. Особливість цього погляду полягає в тому, що *lex mercatoria* розглядається взагалі як незалежна правова система, яка замінює навіть обов'язкові положення чинного національного

законодавства [1, с. 289]. Крім того, на сьогодні така концепція включає такі джерела: загальні принципи міжнародного договірного права, торговельні звичаї, міжнародні конвенції, практика, типові закони, єдині правила, стандартні форми та положення договорів, кодекси поведінки та арбітражні рішення. На сьогодні, це домінуюча думка в правовій доктрині [2, с. 28]. Прихильники такої концепції зазначають, що *lex mercatoria* виникла та розвивалася як «спонтанна» правова система, виходячи за межі національних урядів та законодавчої влади, а вся міжнародна спільнота на сьогодні ознайомлена з такою правовою базою [3, с. 105]. На підтвердження автономності цієї концепції можна зазначити ще й те, що на сьогодні арбітри застосовують принципи та правила цієї системи, навіть за відсутності вибору *lex mercatoria* як регулятора відповідних договорів [3, с. 105].

Іншим поглядом є погляд, якого додержувався К. Шміттгофф, відповідно до якого сучасний *lex mercatoria* існує лише завдяки принципу автономії волі сторін у договірному праві, а договірна свобода надається національними законодавчими органами відповідних держав [1, с. 289]. Зважаючи на це, прихильники цього погляду зазначають, що *lex mercatoria* неможливо розглядати як автономний правопорядок. У цій концепції виділяють такі види джерел: міжнародні конвенції та типові закони, торговельні звичаї та практика [2, с. 28]. Прихильники цієї концепції також звертають увагу на відсутність однорідності навіть у межах торгівлі, недостатність норм *lex mercatoria*, а також їх порядок встановлення [4, с. 325].

Отже, аналіз основних підходів до розуміння цієї концепції свідчить про відсутність єдності у сучасній правовій доктрині щодо її правової природи, але її дійсність все ж таки визнається. Автономна концепція обґрунтовує її самостійний правопорядок, здатний ефективно регулювати міжнародні комерційні відносини, а обмежувальний справедливо вказує на залежність від національних правових систем, недостатність нормативної бази, системності. У зв'язку з цим не можна зазначити, що якийсь з цих підходів є правильним, а інший – ні. Автономний підхід дійсно перебільшує незалежність *lex mercatoria*,

а обмежувальний, навпаки, недооцінює. З огляду на це, найбільш обґрунтовано розглядати *lex mercatoria* як відносно автономну правову систему, що формується міжнародною комерційною практикою, але функціонує разом з національними правопорядками.

Література

1. Галіахметов І. А., Чорна В. Г. Новий *lex mercatoria* та сучасна модернізація міжнародного комерційного права. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 286–293.
2. Ayoğlu T. Some Reflections on the Sources of Lex Mercatoria. *International Commercial Arbitration and the New Lex Mercatoria*. P. 27–36.
3. Mobasheri M., Heidari S. The Foundations of Referring to Lex Mercatoria by Arbitrators in International Commercial Contracts. *Interdisciplinary Studies in Society, Law, and Politics*. 2025. Vol. 4, no. 2. P. 105–113.
4. Pryles M. Application of the Lex Mercatoria in International Commercial Arbitration. *UNSW Law Journal*. 2008. Vol. 31, no. 1. P. 319–329.

ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Терновий Кирило,
студент 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к. ю. н.,
доцент Куш О. Є.

У сучасних умовах докорінної трансформації державного апарату України принцип ефективності постає не просто як допоміжна економічна категорія, а як фундаментальний правовий орієнтир діяльності всієї системи публічної адміністрації. Він визначає здатність суб'єктів владних повноважень досягати поставлених суспільно значущих цілей за умови максимально раціонального використання обмежених державних ресурсів. В умовах воєнного стану, коли ресурси держави є гранично обмеженими, а потреби

суспільства в безпеці та стабільності - критичними, ефективність управління набуває стратегічного значення, стаючи головною запорукою національної стійкості та збереження правопорядку [3].

В адміністративно-правовій доктрині, що ґрунтується на розробках провідних фахівців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, ефективність прийнято розглядати через призму взаємодії результативності та економічності. Результативність відображає ступінь реального виконання завдань, тоді як економічність вимагає мінімізації витрат фінансових, часових та людських ресурсів [3, с. 88]. Проте важливо розуміти, що в правовій державі ефективність не може бути виправданням для ігнорування процедур. Будь-який результат, досягнутий шляхом порушення прав людини або зневаги до принципу верховенства права, апріорі вважається неефективним і юридично нікчемним [4, с. 142]. Таким чином, цей принцип інтегрує в собі вимоги оперативності, законності та високої соціальної доцільності управлінських рішень.

Важливим кроком на шляху до практичного впровадження цих стандартів стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який запровадив у вітчизняне право стандарт «хорошої адміністрації»[2]. Ефективність у межах адміністративної процедури реалізується через обов'язок органу влади діяти професійно, обґрунтовувати свої рішення та дотримуватися «розумних строків» розгляду справ. Адміністративна процедура стає дієвим інструментом, що усуває зайві бюрократичні бар'єри, роблячи взаємодію між громадянином і владою максимально прозорою та результативною, що є ключовим показником демократичності державного устрою [6, с. 210].

Особливе місце у підвищенні ефективності сучасного управління займає цифровізація, яка в Україні стала драйвером розбудови «сервісної держави». Впровадження інструментів електронного урядування (e-governance) та розвиток екосистеми «Дія» дозволили перевести значну частину публічних послуг у цифровий формат. Це не лише в рази прискорило надання сервісів, а й забезпечило небачену раніше прозорість: автоматизація процесів виключає

суб'єктивний людський фактор, що є найефективнішим методом боротьби з побутовою корупцією [5]. Ефективність цифрового управління проявляється у швидкому обміні даними між державними реєстрами, що позбавляє громадян необхідності збирати численні довідки, а державу - витратити ресурси на їх обробку. Така модель управління повністю відповідає європейським стандартам і сприяє створенню гнучкого та підзвітного апарату [5, с. 115].

Зрештою, ефективність системи державного управління неможлива без високого рівня професійної компетентності та етики державних службовців. Здатність апарату до адаптивного управління, швидкого реагування на кризові ситуації та орієнтація на потреби особи є тими чинниками, що формують легітимність влади в очах суспільства [4, с. 214]. Отже, принцип ефективності перетворює адміністративне право на динамічний інструмент захисту суспільних інтересів. Подальше закріплення цих стандартів є необхідною передумовою для повноцінної інтеграції України до Європейського адміністративного простору та розбудови сучасної, сильної правової держави.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>.
3. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2023. 560 с. (Основний підручник вашого університету).
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галуцька, П. Діхтієвського. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
5. Пухтецька А. А. Принцип належного врядування у європейському адміністративному праві : монографія. Київ : Ваіте, 2010. 184 с.
6. Лученко Д. В. Адміністративні процедури: теорія та практика реалізації : монографія. Харків : Право, 2021. 320 с.

АВТОНОМІЯ ВОЛІ СТОРІН ЯК ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

*Тесля Іван,
студент 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник — к.ю.н.,
асистент Прохазка Г.А.*

Принципами міжнародного приватного права є керівні ідеї, які визначають зміст цієї галузі та напрям правового регулювання. Стрімкий розвиток приватно-правових відносин із іноземним елементом одночасно вимагає гнучкості і стабільності правового регулювання. В таких умовах важко переоцінити принцип автономії волі сторін, який з одного боку надає сторонам свободу обрати застосовуване право, а з іншого обмежується публічним інтересом держави.

Дослідженням питання автономії волі сторін в міжнародному приватному праві займалися Марченко Д.В., Покачалова А.Г., Яковюк І.В., Білоусов Є.М.

До прикладу Покачалова А.Г. відзначає ключове місце цього принципу в системі міжнародного приватного права, оскільки сторони реалізуючи свою волю самостійно обирають норми застосовувані до їх відносин [4, с. 101].

На рівні українського законодавства принцип закріплено в положеннях Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. (далі – Закон). Згідно ст. 5 цього Закону, сторони вільні у виборі права, що застосовується до їх правовідносин, якщо інше не передбачено законом. Логічним продовженням зазначеного положення є ст. 43, яка прямо передбачає можливість вибору права у сфері договірних зобов'язань. Таким чином Закон закріплює пріоритет волевиявлення сторін при виборі правопорядку, що відповідає загальноприйнятим європейським підходам до регулювання відносин у сфері міжнародного приватного права [1].

Принцип автономії волі сторін можна тлумачити не лише як колізійну прив'язку, але і як прояв загальновідомого принципу свободи договору. Так,

Марченко Д.В. акцентує увагу на тому, що автономія волі є важливою деталлю у забезпеченні гнучкості правового регулювання, який враховує специфіку правовідносин в кожному конкретному випадку, а також інтереси їх учасників. З іншого боку автор підкреслює, що цей принцип набуває більш комплексного характеру, охоплюючи не лише право обрати застосовуване право, але і самостійно визначити юрисдикцію спору, визначити можливість використання недержавних регуляторів (зокрема, *lex mercatoria*), тощо [3, с.215].

Як і будь яке право автономія волі сторін не має абсолютного характеру, оскільки обмежується імперативними приписами, ціллю яких є захист публічних інтересів. Зокрема, відповідно до ст. 12 Закону, норма іноземного права не застосовується, якщо це призводить до наслідків, які є несумісними із публічним порядком України. Також ст. 14 Закону передбачає застосування імперативних норм незалежно від обраного сторонами права [1].

Логічним продовженням позиції законодавця є єдність судової практики з цього питання. Так в постанові Верховного суду від 13.01.22 р. по справі № 824/87/21 про визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення, Суд дійшов висновку проте, що як правило, потрібно виходити із необхідності поваги до вибору права, здійсненого сторонами, якщо тільки такий вибір не суперечить імперативним нормам або публічному порядку. У випадку ж коли наслідки застосування іноземного права є неприйнятними для правової системи України суди мають відмовляти у його застосуванні, про що свідчить постанова Верховного Суду від 08.06.21 р. по справі № 824/241/2018 про визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення [2].

Таким чином законодавство і судова сформували баланс між диспозитивністю приватноправового регулювання та необхідністю забезпечення публічного інтересу держави.

У своїй роботі Яковюк І.В. та Білоусов Є.М. також звертають увагу на межі автономії волі сторін у окремо взятих категоріях правовідносин, зокрема споживчих або пов'язаних із заснуванням юридичної особи з іноземною участю. У подібних сферах держава зазвичай вдається до імперативних

приписів спрямованих у першу чергу на захист інтересів більш вразливої сторони (наприклад споживача). Таким чином, ми бачимо диференціацію обсягу автономії волі залежно від характеру правовідносин [5, с. 139-140].

Отже, автономія волі сторін виступає ключовим принципом міжнародного приватного права, що забезпечує гнучкість та передбачуваність правового регулювання. Водночас реалізація принципу обмежена імперативними нормами, задля забезпечення балансу між приватним і публічним інтересом. Подальший розвиток цього принципу в Україні має бути пов'язаний із приведенням національного законодавства до європейських стандартів, узагальненням судової практики з боку Верховного Суду та поглибленням досліджень науковців у сфері міжнародного приватного права.

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
2. Практика Верховного Суду у справах про визнання та виконання арбітражних рішень. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/praktika-verhovnogo-sudu-spravah-pro-viznannya-ta-vikonannya-arbitrazhnih-rishen.html>.
3. Марченко Д.В. Автономія волі сторін та імперативні вимоги до форми договору в міжнародному приватному праві: колізійні аспекти. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 211-217.
4. Покачалова А.Г. Автономія волі сторін як основоположний принцип регулювання забезпечення зобов'язань. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 128. 2016. С. 93-104.
5. Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне право: підручник. Харків. *Право*. 2020. 408 с.

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

*Ткаченко Ілля,
студент 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Гринько Л.П.*

У сучасних умовах збройних конфліктів питання розслідування воєнних злочинів набуває особливої актуальності, що зумовлено як масштабами порушень норм міжнародного гуманітарного права, так і складністю їх належної правової кваліфікації. Воєнні злочини становлять серйозну загрозу міжнародній безпеці та правопорядку, оскільки посягають на основоположні права людини, принципи гуманності та справедливості. Відтак ефективне розслідування таких діянь є ключовою передумовою забезпечення невідворотності покарання винних осіб і відновлення порушених прав постраждалих.

Після початку збройної агресії проти України розслідування воєнних злочинів набуло особливої ваги як складова забезпечення справедливості. Факти таких злочинів під час війни росії проти України фіксуються з перших днів повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року [1].

Процес розслідування воєнних злочинів в Україні характеризується низкою специфічних рис, зумовлених стрімким розвитком цифрових технологій. Насамперед, йдеться про можливість широкого використання громадянами смартфонів та інших пристроїв із функціями фото- й відеофіксації для документування подій, їх онлайн-трансляції та оперативного поширення інформації через різноманітні медіаплатформи, що забезпечує доступ до неї великої аудиторії. Важливим є також застосування технологій моніторингу та спостереження, які дозволяють встановлювати місцезнаходження об'єктів, аналізувати дані за допомогою інструментів кримінального аналізу та кіберрозвідки. Окремо слід відзначити цифровізацію криміналістичної та судово-експертної діяльності, що сприяє підвищенню точності, швидкості та якості збору доказової інформації [2].

У контексті розслідування воєнних злочинів важливе значення мають джерела криміналістично значущої інформації. До особистісних джерел належать показання свідків, потерпілих, а також підозрюваних, зокрема військовополонених, щодо обставин подій. Речові джерела включають місця руйнувань, залишену військову техніку, предмети, зброю, боєприпаси, тіла загиблих із ознаками насильницької смерті. Особливу роль відіграють сліди біологічного походження, які можуть свідчити про факти катувань або сексуального насильства, а також матеріали й речовини, що підтверджують застосування заборонених засобів ведення війни чи завдання шкоди довкіллю. До цифрових джерел належать фото- і відеоматеріали, інформація з електронних, комп'ютерних і телекомунікаційних систем. Документальні джерела охоплюють офіційні документи, зокрема накази, розпорядження, плани військових операцій, а також особисті документи комбатантів [3].

Разом із тим процес отримання, фіксації та збереження інформації, яка в подальшому може набути статусу доказів у кримінальному провадженні, підпорядковується чітко встановленим правилам і стандартам. У цьому контексті особливе значення має Протокол Берклі, який визначає ключові орієнтири щодо дотримання міжнародних стандартів під час проведення інтернет-розслідувань імовірних порушень. У зазначеному документі викладено методичні підходи та процедурні рекомендації щодо збору, аналізу й збереження цифрової інформації з урахуванням професійних, правових та етичних вимог [4].

Методологія, закладена у Протоколі, передбачає чітку послідовність дій під час роботи з цифровими даними. Насамперед визначаються цілі розслідування та об'єкти збору інформації. Суб'єкти розслідування мають встановити характер правопорушення, обрати релевантні джерела даних, такі як соціальні мережі, супутникові знімки чи відеозаписи, а також окреслити методи їх подальшої перевірки. Яскравим прикладом є документування обстрілу драматичного театру в Маріуполі у 2022 році, де для підтвердження факту цілеспрямованої атаки на цивільний об'єкт використовувалися супутникові знімки компанії Махат Technologies, відеоматеріали очевидців та інформація з месенджерів [5].

Наступним етапом є встановлення автентичності отриманих матеріалів. Це передбачає аналіз метаданих, перевірку геолокації, а також зіставлення інформації з незалежними джерелами. Наприклад, у процесі дослідження обстрілу вокзалу в Краматорську у 2022 році журналісти Bellingcat змогли підтвердити достовірність відеоматеріалів шляхом аналізу технічних характеристик файлів і порівняння їх із супутниковими даними [6].

Важливим аспектом є також належне збереження цифрових доказів. Для цього застосовуються методи шифрування, створення резервних копій та ведення детальної документації щодо кожного етапу роботи з інформацією. Такий підхід забезпечує збереження цілісності доказів і дозволяє підтвердити їх походження. Зокрема, під час документування випадків зникнення цивільних осіб у Херсонській області організація Human Rights Watch використовувала захищені протоколи збереження даних [7].

Імплементація положень Берклійського протоколу має важливі наслідки для підвищення ефективності кримінального переслідування воєнних злочинів. По-перше, стандартизація процедур дозволяє забезпечити високу якість доказової бази та мінімізувати ризик використання недостовірної інформації. По-друге, дотримання встановлених процедур сприяє забезпеченню процесуальної справедливості. По-третє, докази, отримані відповідно до міжнародних стандартів, визнаються авторитетними міжнародними судовими установами, зокрема Міжнародним кримінальним судом і Європейським судом з прав людини. Крім того, застосування сучасних технологій, включаючи штучний інтелект, дозволяє ефективно обробляти великі масиви даних і виявляти закономірності у вчиненні злочинів.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що розслідування воєнних злочинів є складним і багатовимірним процесом, який вимагає комплексного підходу, поєднання національних і міжнародних механізмів, а також постійного вдосконалення правового регулювання. Подолання існуючих проблем можливе шляхом гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, розвитку міжнародного співробітництва, впровадження сучасних технологій у процес

доказування та підвищення рівня професійної підготовки фахівців. Лише за таких умов можна забезпечити ефективне притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості для жертв воєнних злочинів.

Література

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 (ратифікація 21.08.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Женевські конвенції. URL: <https://warcrimes.gov.ua/sources.html>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56.
5. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, судово-медичні та криміналістичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 369–374.
6. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide to Human Rights and Criminal Accountability Investigations. Berkeley: University of California, Berkeley; United Nations Human Rights Office, 2020. 125 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/BerkeleyProtocol.pdf>.
7. Amnesty International. Ukraine: Deadly Attack on Mariupol Theatre a Clear War Crime URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/ukraine-deadly-attack-on-mariupol-theatre-a-clear-warcrime/>.
8. Bellingcat. Evidence Suggests Russian Missile Responsible for Kramatorsk Train Station Attack URL: <https://www.bellingcat.com/news/2022/04/10/evidence-suggests-russian-missile-responsible-for-kramatorsk-train-station-attack/>.
9. Human Rights Watch. Ukraine: War Crimes Against Civilians Documented URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/21/ukraine-warcrimes-against-civilians-documented>.

ПУБЛІЧНІ СЛУЖБОВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Хоменко Марія
студентка 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Куц О.Є

Питання правового статусу публічних службовців сьогодні набуває особливої актуальності, оскільки вони є ключовими суб'єктами адміністративного права, наділеними владно-управлінськими повноваженнями та відповідальністю за реалізацію публічних функцій держави й місцевого самоврядування.

Науковці підкреслюють, що сучасне українське законодавство досі не виробило єдиного, усталеного підходу до визначення поняття «публічний службовець», хоча сама категорія активно застосовується у науковій літературі, адміністративно-правовій доктрині та практиці публічного адміністрування. Важливим є встановлення співвідношення понять «державний службовець» і «публічний службовець», оскільки саме чіткість термінологічного апарату забезпечує юридичну визначеність, ефективність кадрової політики та раціональний публічний менеджмент. У працях Корнути Л.[1], Панової Н. [2], Дідика Н., Павловича-Сенета Я.[3] та інших науковців підкреслюється, що термінологічна невизначеність та відсутність системно узгоджених законодавчих дефініцій перешкоджає формуванню цілісного підходу до правового статусу суб'єктів публічної служби та ускладнює практичне застосування норм адміністративного права. Аналізуючи наявні наукові підходи, слід зазначити, що погляди вчених суттєво різняться: одні науковці (Панова Н.) наголошують на широкому розумінні публічного службовця, включаючи всі категорії осіб, які реалізують функції держави або місцевого самоврядування, інші (Доценко Т.) пов'язують цей термін лише з діяльністю в адміністративних установах за винагороду. З огляду на це, дослідження

публічних службовців як суб'єктів адміністративного права є важливим не лише на теоретичному, а й на практичному рівні [2, с.155; 4, с.135].

Першим нормативним актом, де було закріплено поняття «публічна служба», є Кодекс адміністративного судочинства України, зокрема пункт 17 статті 4 [5]. Таким чином, у межах інституціонального підходу виокремлюють політичну службу, державну службу та службу в органах місцевого самоврядування, кожна з яких має власний правовий режим, особливості правового статусу службовців, порядок вступу та проходження служби, а також систему прав, обов'язків і обмежень. Особливої уваги заслуговує той факт, що термін «публічний службовець» формально закріплено лише в одному нормативно-правовому акті - Законі України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» від 23.09.2021 № 1780-IX [6]. Наведений закон містить систематизований перелік осіб (13 груп), які визнаються публічними службовцями: від Президента України, Прем'єр-міністра, народних депутатів, суддів, керівників державних органів і державних підприємств - до посадових осіб патронатної служби та осіб начальницького складу правоохоронних органів. Однак ключовим недоліком цього нормативного регулювання є повна відсутність визначальних критеріїв, за якими така група осіб може бути виокремлена як окрема категорія суб'єктів публічного управління. Законодавець навів перелік без аналізу його внутрішньої логіки, функціонального призначення та без уніфікованого підходу до визначення статусних характеристик таких осіб. Це суттєво ускладнює доктринальне тлумачення та практичне застосування поняття «публічний службовець» у сфері адміністративного права.

На підставі положень Закону України «Про державну службу» [7] державна служба визначається як публічна, професійна, політично неупереджена діяльність, спрямована на практичне виконання завдань і функцій держави. Водночас Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [8] регулює діяльність посадових осіб місцевого

самоврядування, які реалізують право територіальних громад на самоврядування та здійснюють окремі делеговані державою повноваження. Політична служба пов'язана з обійманням посад, визначених Конституцією та законами України, на засадах виборності чи призначення всенародно обраними суб'єктами влади. У праці Корнутаї Л. М. розроблено детальну класифікацію видів публічної служби, де окремо виділяється служба у судових органах та поділяється державна служба на цивільну, спеціалізовану (дипломатичну та інші види), а також військову службу. Ця класифікація враховує специфіку функцій, рівень публічно-владних повноважень і нормативне підґрунтя діяльності службовців різних секторів [1, с.356].

Складною і дискусійною залишається проблема віднесення альтернативної (невійськової) служби до видів публічної служби. З одного боку, вона є реалізацією конституційного обов'язку громадянина перед суспільством, а з іншого – не пов'язана з виконанням управлінських чи владних функцій у державних структурах, що традиційно вважається ключовою ознакою публічної служби. На думку Панової Н. С., включення альтернативної служби до переліку видів публічної служби зумовлене не її сутнісною характеристикою, а необхідністю забезпечення більш ефективного захисту прав осіб, які проходять таку службу, у межах адміністративного судочинства [2, с.159]. Наукова дискусія точиться також навколо питання, чи можна вважати публічною службою діяльність у недержавних структурах, що виконують функції, делеговані державою. Доценко Т.А. вважає, що публічна служба може здійснюватися не лише в державних і муніципальних органах, а й у громадських організаціях, політичних партіях та навіть приватних установах, якщо їх діяльність спрямована на обслуговування суспільних інтересів і має професійний характер. Такий підхід фактично розширює межі інституціонального розуміння публічної служби, наближаючи його до сучасних європейських моделей, де функціональний критерій відіграє значну роль у визначенні природи публічної діяльності [4, с.540].

Ураховуючи наведені підходи, у науковій літературі сформувалося два

основні напрями тлумачення публічної служби: інституціональний та функціональний. Інституціональний підхід виходить з того, що носіями статусу публічних службовців є лише особи, які обіймають посади у державних та комунальних органах влади, а також у відповідних установах. Функціональний підхід, навпаки, не обмежує коло суб'єктів сфери публічної служби виключно органами державного чи муніципального сектору, а визначає характер публічної служби через виконання завдань, спрямованих на задоволення інтересів суспільства. У сучасних умовах саме поєднання цих підходів забезпечує більш повне та динамічне розуміння сутності публічної служби як складної соціально-правової системи, що адаптується до європейських стандартів управління.

Таким чином, узагальнюючи наукові підходи, можна сформулювати власне визначення публічних службовців як суб'єктів адміністративного права: публічні службовці - це фізичні особи, які на професійній, постійній або тимчасовій основі обіймають визначені Конституцією й законами України посади у державних органах, органах місцевого самоврядування або інших суб'єктах, уповноважених на здійснення публічно-владних або суспільно значущих функцій, виконують завдання держави чи територіальної громади, наділені спеціальним адміністративно-правовим статусом, діють від імені публічної влади та несуть відповідальність перед суспільством, державою і законом. Таке визначення дозволяє охопити як традиційні форми публічної служби, так і сучасні моделі виконання публічних функцій, що відповідає європейським підходам до організації публічного управління.

Література

1. Корнута Л. М. Поняття «службовець» в публічній та державній службі: категоріально-порівняльна характеристика. Право та державне управління. 2024. № 1. С. 349-356.
2. Панова Н. С. Державний службовець і публічний службовець: понятійно-правова характеристика. Прикарпатський юридичний вісник. 2017, №5 (20). С. 155–159.

3. Дідик Н., Павлович-Сенета Я. Публічні службовці: поняття та адміністративна відповідальність. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. №. 911 (21). С. 130-135.

4. Доценко Т.А. Кар'єра публічних службовців в умовах системи державного управління в Україні. Публічне управління та регіональний розвиток. 2020. № 8. С. 540–562.

5. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

6. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23.09.2021 № 1780-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text>.

7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

8. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

ДІЯ ПРОЦЕДУРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

*Хоруженко Діана,
студентка 3 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
доцент Мельник О. Д.*

Дія процедурного законодавства у діяльності Державної міграційної служби України має системний і визначальний характер, оскільки саме через адміністративні процедури відбувається практична реалізація конституційних прав людини у сфері громадянства, свободи пересування, вибору місця проживання та правового статусу іноземців і осіб без громадянства.

Питання дії процедурного законодавства у діяльності Державної

міграційної служби України знайшли відображення у наукових працях низки вчених, зокрема О. В. Гладія, І. В. Михайлишина, В. І. Олефіра, О. П. Сікорського, Н. В. Коваленко, І. Б. Коліушка, Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова, Є. О. Легези, та інших дослідників, які розглядали адміністративні процедури як важливу складову правового регулювання діяльності органів публічної влади, у тому числі у сфері міграції.

Організаційно-правові засади діяльності ДМС України - це сукупність адміністративно-правових норм, що визначають її принципи, повноваження й структуру, а процедурне законодавство забезпечує їх практичну реалізацію через чіткі алгоритми надання міграційних послуг. Процедурне законодавство у діяльності ДМС України проявляється насамперед через регламентацію адміністративних послуг, які мають чітко визначені стадії від моменту звернення особи до отримання кінцевого результату. Така поетапність не є випадковою, адже вона покликана мінімізувати дискрецію посадових осіб, забезпечити правову визначеність для заявника та створити умови для ефективного контролю за діяльністю органу публічної адміністрації. Інформаційні та технологічні картки адміністративних послуг, передбачені Законом України «Про адміністративні послуги»[1] та конкретизовані наказами ДМС України, є практичним втіленням процедурного підходу, оскільки поєднують зовнішню прозорість для громадян із внутрішньою регламентацією дій посадових осіб.

Закон України «Про адміністративну процедуру» (ЗАП) відповідно до ч. 1 ст. 1 застосовується для врегулювання відносин органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів, які відповідно до закону наділені повноваженнями публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами під час розгляду й вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів[2]. Тому ЗАП застосовується, зокрема, під час оформлення чи обміну документів для іноземців, продовження строку перебування, скасування дозволів, прийняття рішень про примусове

повернення або відмову у наданні адміністративної послуги міграційного характеру.

Водночас ЗАП не застосовується до міграційних проваджень, які прямо виведені з його сфери дії законом. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 1 ЗАП його дія не поширюється на розгляд звернень, що мають консультативний або рекомендаційний характер і стосуються формування державної політики чи вирішення питань місцевого значення. Так само Закон не застосовується у межах конституційного, кримінального, судового та виконавчого проваджень (за винятком виконання адміністративних актів), а також під час здійснення оперативно-розшукової, розвідувальної чи контррозвідувальної діяльності, вчинення нотаріальних дій і виконання покарань. Окремо законодавець виключив із сфери дії ЗАП відносини, пов'язані із забезпеченням національної безпеки й оборони, питаннями громадянства, надання притулку в Україні та захистом економічної конкуренції. Закон не діє для публічної служби, виборів, закупівель, нагород, помилування й екологічної оцінки; також за ЗАП не розглядають окремі міграційні заяви (напр., анонімні чи без нових підстав).

Державна міграційна служба у своїй діяльності має діяти за принципами адміністративної процедури, а саме дотримуватися верховенства права і законності, забезпечувати рівність та неупередженість, приймати обґрунтовані й пропорційні рішення, діяти відкрито, своєчасно й ефективно, виходити з добросовісності та презумпції правомірності дій особи, а також гарантувати участь особи в процедурі й можливість ефективного оскарження.

Державна міграційна служба України приймає індивідуальні адміністративні акти, тобто владні рішення, спрямовані на вирішення конкретної справи щодо певної особи. До таких актів належать рішення про надання або відмову у наданні адміністративних послуг (оформлення паспорта, посвідки на проживання, дозволу на імміграцію), питання громадянства України, надання чи відмову в наданні статусу біженця або додаткового захисту, а також рішення про скасування чи анулювання раніше прийнятих актів і застосування заходів у вигляді примусового повернення чи видворення

іноземців. Такі акти безпосередньо впливають на права, свободи та обов'язки особи і приймаються в межах адміністративної процедури.

Виконання адміністративних актів здійснюється з моменту набрання ними чинності та покладається на орган, який їх прийняв, з можливістю добровільного виконання особою. У разі невиконання акта адміністративний орган після попередження застосовує заходи впливу - виконання дій за рахунок особи, грошове стягнення або безпосередній вплив, обираючи їх пропорційно меті. За потреби допускається примусове виконання із залученням уповноважених органів, а також передбачено право оскарження таких заходів.

Разом із тим аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики свідчить, що дія процедурного законодавства у сфері міграції не позбавлена проблемних аспектів. Наявність оціночних понять та прогалин у регулюванні окремих процедур створює передумови для розширеного тлумачення дискреційних повноважень ДМС України, що підтверджується і судовою практикою. У таких умовах саме якість процедурного законодавства стає ключовим чинником запобігання зловживанням, корупційним ризикам і порушенням прав людини. Водночас сучасні трансформаційні процеси, пов'язані з децентралізацією публічної влади та цифровізацією адміністративних процедур, суттєво впливають на характер дії процедурного законодавства у діяльності ДМС України. Передача частини міграційних повноважень ЦНАПам і впровадження електронних сервісів, зокрема «Дії», змінюють модель взаємодії особи й держави[3, с.622].

Отже, дія процедурного законодавства у діяльності Державної міграційної служби України є не лише формально-юридичною основою здійснення її повноважень, а й ключовим елементом гарантування прав людини у сфері міграції. Послідовне вдосконалення адміністративно-процедурних норм, їх узгодження з принципами належного врядування та адаптація до умов децентралізації й цифровізації є необхідною передумовою підвищення ефективності діяльності ДМС України та зміцнення довіри суспільства до державної міграційної політики загалом.

Література

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
3. Легеза Ю. О., Гладій О. В. Здійснення адміністративних послуг Державною міграційною службою України в умовах фінансової та правової децентралізації публічної влади. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 620-622.

КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ У ВИПАДКАХ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

*Цесар Олександра,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н,
асистент Прохазка Г. А.*

Сучасний розвиток міжнародного приватного права пов'язаний зі зростанням мобільності населення, що зумовлює збільшення кількості шлюбів з іноземним елементом та спорів щодо їх розірвання. Актуальність теми полягає в тому, що такі справи супроводжуються колізією правових систем, конкуренцією юрисдикцій та необхідністю ефективного судового захисту прав сторін. Проблематика дослідження полягає у недостатній узгодженості між нормами національного законодавства, міжнародними договорами та реальними обставинами транскордонних сімейних відносинах. Це ускладнює визначення компетентного суду й застосовуваного права та може створювати ризик порушення доступу до правосуддя. Окремі аспекти цієї теми досліджували Барабанова Я. С. [1], Воробець Н. А. та Заплітна І. А. [2], однак комплексного аналізу з урахуванням актуальної практики Верховного Суду все ще бракує.

Розірвання шлюбу з іноземним елементом в Україні регулюється Законом України «Про міжнародне приватне право» [3], який закріплює систему колізійних прив'язок. Відповідно до статей 60 та 63 цього Закону, застосовуване право визначається за такими критеріями: спільний особистий закон подружжя, право спільного місця проживання, право держави найбільш тісного зв'язку або право, обране сторонами. Формально така модель відповідає сучасним тенденціям міжнародного приватного права, однак на практиці не завжди забезпечує ефективне вирішення спорів.

Важливе значення для розуміння сучасних підходів має судова практика. Зокрема, Верховний Суд у постанові від 07.04.2025 у справі № 757/10360/23-ц сформулював підхід до визначення підсудності у справах про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем. Суд зазначив, що позов може бути поданий за місцем проживання позивача у разі наявності малолітніх чи неповнолітніх дітей або неможливості виїзду до місця проживання відповідача з поважних причин. У разі невідомого місця проживання відповідача або його перебування за кордоном, підсудність визначається за місцем знаходження майна або останнім відомим місцем проживання в Україні. Якщо ж обидві сторони проживають за межами України, питання підсудності вирішується Верховним Судом. Такий підхід спрямований на забезпечення доступу до правосуддя, однак не усуває системних колізій. [4]

Аналогічні висновки простежуються і в постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24 липня 2020 року у справі № 357/12676/18 [5], де було застосовано принцип *lex fori*. Суд обґрунтовано виходив із того, що за відсутності міжнародного договору та за умови проживання відповідача в Україні саме український суд є компетентним розглядати справу. Така практика свідчить про фактичне домінування принципу закону суду, що, з одного боку, спрощує розгляд справ, але з іншого — може ігнорувати реальний зв'язок правовідносин з іншими юрисдикціями.

Суттєву роль у регулюванні цієї сфери відіграють міжнародні акти, зокрема Гаазька конвенція 1970 року та Регламент ЄС № 1259/2010 (Рим III),

які передбачають більш гнучкі механізми визначення застосовуваного права, включаючи автономію волі сторін. Проте Україна не повною мірою інтегрована у ці механізми, що обмежує можливості гармонізації правозастосування.

Ключовою проблемою є відсутність чітких і уніфікованих правил визначення юрисдикції та застосовуваного права. З метою вирішення цієї проблеми доцільно запропонувати такі законодавчі зміни: по-перше, доповнити Закон України «Про міжнародне приватне право» нормою, яка прямо закріплює пріоритет принципу найбільш тісного зв'язку з чіткими критеріями його визначення; по-друге, розширити можливості застосування автономії волі сторін щодо вибору права у справах про розірвання шлюбу; по-третє, передбачити спеціальні правила визначення підсудності для випадків масової міграції громадян; по-четверте, ініціювати приєднання України до міжнародних договорів, які забезпечують взаємне визнання рішень про розірвання шлюбу; по-п'яте, на рівні процесуального законодавства закріпити спрощені процедури розгляду таких справ з урахуванням дистанційної участі сторін.

Отже, колізійні питання розірвання шлюбу з іноземним елементом залишаються актуальними та потребують чіткого законодавчого врегулювання. Судова практика допомагає долати окремі проблеми, однак не усуває їх повністю. Саме тому вдосконалення правового регулювання у цій сфері є важливим для забезпечення доступу до правосуддя, захисту прав сторін і правової визначеності.

Література

1. Барабанова Я. С. Особливості розірвання шлюбу з іноземним елементом в міжнародному приватному праві. 2019. №. 1. С.1-6.
2. Воробець Н. А., Заплітна І. А. Колізійне регулювання укладання та припинення шлюбу у міжнародному приватному праві. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації. 2020. №. 10. С. 74-76.
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

4. Постанова від 07.04.2025 у справі № 757/10360/23-ц. режим доступу: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/126431578>.

5. Постанова від 24 липня 2020 року у справі № 357/12676/18. Режим доступу: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90591497>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ОСОБИ ПІД ЧАС ФАКТИЧНОГО ЗАТРИМАННЯ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

*Червонецька Ірина,
курсант 3 курсу факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник – доцент Якових Є.В.*

Забезпечення права на захист особи під час фактичного затримання є однією з ключових гарантій справедливого кримінального провадження, оскільки саме в момент первинного обмеження свободи особа перебуває у найбільш вразливому становищі перед органами правопорядку. Конституційною основою цього права є стаття 29 Конституції України [1], яка гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканність і передбачає, що арешт або тримання під вартою можливі лише на підставах і в порядку, встановлених законом. Водночас стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на професійну правничу допомогу та свободу вибору захисника. Отже, право на захист не може розглядатися лише як формальна можливість запросити адвоката після складання процесуальних документів; воно має забезпечуватися з того моменту, коли особа фактично втрачає свободу пересування і змушена підкорятися вимогам уповноваженої службової особи. Саме тому проблема фактичного затримання є особливо важливою: між реальним обмеженням свободи та юридичним оформленням затримання нерідко виникає часовий проміжок, у межах якого особа фактично вже не є вільною, але її процесуальні права ще не реалізуються повною мірою.

Кримінальний процесуальний кодекс України досить чітко визначає момент затримання. Відповідно до статті 209 КПК України [2] особа

вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному такою особою. Це положення має принципове значення, оскільки воно переносить акцент не на момент складання протоколу затримання, а на фактичний стан обмеження свободи. Статті 207 і 208 КПК України регулюють підстави законного затримання та затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді. Водночас стаття 213 КПК України покладає на уповноважену службову особу обов'язок негайно повідомити затриманій особі підстави затримання, роз'яснити її права, забезпечити можливість повідомити близьких осіб, а також поінформувати орган, уповноважений на надання безоплатної правничої допомоги. Тому з позиції закону право на захист має виникати не тоді, коли слідчий або поліцейський склав протокол, а саме з моменту фактичного затримання, оскільки саме тоді особа реально потребує правової допомоги.

Практична проблема полягає в тому, що в Україні фактичне затримання нерідко маскується під «запрошення для бесіди», «доставлення до відділу поліції», «очікування слідчого» або «добровільне перебування» особи поряд із працівниками поліції. У таких ситуаціях особа формально ще не має статусу затриманої, але фактично не може вільно піти, користуватися телефоном, запросити адвоката чи відмовитися від спілкування з правоохоронцями. Це створює ризик отримання пояснень, зізнань або інших доказів без належного роз'яснення прав і без участі захисника [3]. Верховний Суд у своїй практиці звертав увагу на те, що для встановлення факту затримання важливим є не лише наявність кайданків чи протоколу, а реальна ситуація підкорення особи наказу уповноваженої службової особи. В огляді практики Касаційного кримінального суду наведено підхід, за яким перебування особи під контролем поліції та проведення з нею слідчих дій можуть свідчити про фактичне затримання у розумінні статті 209 КПК України. Це означає, що право на захист має оцінюватися не формально, а з урахуванням реального обмеження свободи людини.

Особливе значення у цьому питанні має практика Європейського суду з прав людини, яка виходить із того, що доступ до адвоката має бути забезпечений на ранніх етапах кримінального провадження, особливо коли особа перебуває під контролем правоохоронних органів. Для української правозастосовної практики це рішення є показовим, оскільки демонструє, що формальне дотримання окремих процесуальних процедур не усуває порушення, якщо фактично особа була позбавлена свободи, перебувала під тиском або не мала реальної можливості скористатися правовою допомогою. У контексті статей 5 і 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держава повинна не лише передбачити право на адвоката в законі, а й створити реальний механізм його негайної реалізації. Тому будь-які докази, отримані в період фактичного затримання без належного роз'яснення прав і без забезпечення доступу до захисника, мають оцінюватися судами критично з погляду допустимості та справедливості всього провадження [4, с. 224].

Отже, ефективне забезпечення права на захист під час фактичного затримання є не лише процесуальною гарантією підозрюваного, а й важливою умовою законності досудового розслідування, допустимості доказів і довіри суспільства до системи кримінальної юстиції.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
4. Шумська Н.С. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України : монографія. Н.С. Шумська. Дніпро : ДДУВС, 2025. 224 с.

ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНИХ ПРИВ'ЯЗОК ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

*Шевченко Карина,
студентка 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.,
асистент Прохазка Г.А.*

Регулювання опіки та піклування в міжнародному приватному праві залишається одним з найскладніших питань сучасної юридичної науки та практики, що зумовлено транснаціональним характером цих правовідносин і виникненням колізій між національними правовими системами. Різноманітність критеріїв визначення застосовного права у різних державах створює невизначеність у захисті прав недієздатних осіб.

Актуальність теми посилюється розвитком міжнародних стандартів прав людини, які зміщують акцент із формального визначення застосовного права на забезпечення реального захисту найкращих інтересів дитини.

У науковій доктрині ця проблематика досліджується як українськими, так і зарубіжними міжнародними науковцями. Зокрема, В. І. Кисіль та О. А. Шершньова обґрунтовували необхідність уніфікації колізійних норм у міжнародних кодифікаціях [3], тоді як М. М. Богуславський підкреслював значення врахування національних і культурних особливостей при визначенні застосовного права у сімейних правовідносинах [2].

Сучасне колізійне регулювання опіки та піклування ґрунтується на поєднанні колізійних прив'язок. Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року, базовою є прив'язка до особистого закону підопічного [1], що відображає орієнтацію на захист його інтересів. Такий підхід узгоджується з позицією М. М. Богуславського щодо визначального значення національних, культурних і соціальних чинників у сімейних правовідносинах [2].

У науковій літературі виокремлюють кілька підходів до визначення

застосовного права. Перший ґрунтується на особистому законі підопічного і підтримується багатьма правовими системами як такий, що забезпечує стабільність правового статусу особи. Водночас, як зазначає В. І. Кисіль, цього критерію часто недостатньо, оскільки він не враховує реальний центр життєвих інтересів особи [3].

Другий підхід орієнтується на право держави органу, який призначив опікуна. Він забезпечує ефективний державний контроль, однак може не враховувати інтереси підопічного, особливо за його проживання за кордоном [4]. Третій підхід передбачає застосування права місця проживання підопічного, яке більшою мірою відображає фактичні умови життя та сприяє ефективнішому захисту його прав.

Окремо в доктрині виділяють «гнучкі» колізійні прив'язки, що дозволяють враховувати конкретні обставини справи та за необхідності відступати від формально визначеного права.

Важливе значення мають також імперативні норми та застереження про публічний порядок, які, як зазначає А. М. Довгерт, забезпечують баланс між міжнародним характером правовідносин і захистом національних інтересів [4].

На нашу думку, найбільш ефективним є комплексний підхід до колізійного регулювання у сфері опіки та піклування, що поєднує особистий закон підопічного, право його місця проживання та принцип найбільш тісного зв'язку. Така модель дозволяє повніше враховувати інтереси підопічного як слабкої сторони правовідносин, тоді як застосування лише однієї прив'язки є недостатнім і може призводити до формального вирішення спорів.

Важливу роль у формуванні сучасних підходів відіграє практика ЄСПЛ, яка орієнтує регулювання на реальний захист прав людини. У справі «Мамчур проти України» Суд розглядав питання втручання держави у сімейне життя у зв'язку з опікою над дитиною та визнав, що таке втручання є допустимим лише за умови законності, легітимної мети та дотримання принципу пропорційності. Водночас національні органи цього принципу не забезпечили [5].

ЄСПЛ наголосив, що визначальним є принцип «найкращих інтересів

дитини», який не може застосовуватися формально і вимагає всебічної оцінки сімейної ситуації. У справі рішення ґрунтувалося переважно на інвалідності батька без належної оцінки його фактичної здатності виконувати батьківські обов'язки, що було визнано недостатнім підходом.

Також Суд звернув увагу на процесуальні гарантії, зокрема належну участь сторін і повноту дослідження доказів, а також підкреслив позитивні обов'язки держави щодо сприяння збереженню сімейних зв'язків, включаючи забезпечення реального спілкування батьків із дитиною.

Отже, ефективне регулювання опіки та піклування можливе лише за комплексного застосування колізійних прив'язок з урахуванням реальних обставин життя підопічного. Формальний підхід є недостатнім. Практика ЄСПЛ підтверджує пріоритет найкращих інтересів дитини та необхідність дотримання принципу пропорційності і процесуальних гарантій.

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23.06.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
2. Шершньова О. А. Вирішення колізійних проблем утримання дітей в сучасних кодифікаціях. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117 (ч. 1). С. 148–154.
3. Кисіль В. І. *Міжнародне приватне право: питання кодифікації*. 2-ге вид. Київ. Україна, 2005. 480 с.
4. Довгерт А. С. *Міжнародне приватне право: науково-практичний коментар Закону України*. Харків. Одіссей, 2008. 352 с.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Мамчур проти України» (заява № 10383/09) від 16.07.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text.

ТРУДОВІ СПОРИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Шеслер Валерія,

студентка 4 курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – к.ю.н.,

доцент Сидоренко А.С.

Дистанційна робота як форма організації праці, що набула масового характеру під впливом пандемії COVID-19 та воєнного стану в Україні, закономірно трансформувала не лише зміст трудових відносин, але й природу трудових спорів, які виникають між працівниками та роботодавцями.

Проблематика правового регулювання дистанційної та надомної праці вже тривалий час перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців, серед яких В.Я. Буряк, І.М. Ваганова, С.В. Вишновецька, О.О. Герасименко, Н.Д. Гетьманцева, Н.А. Горбова, У.Є. Гузар та інші. Водночас сучасні умови розвитку нашого суспільства, пандемія та воєнний стан, суттєво змінили характер трудових відносин і спричинили появу нових видів трудових договорів і як наслідок додаткові причини виникнення трудових спорів, виключення не стала і сфера дистанційної зайнятості. Саме тому, попри наявні напрацювання, питання правового врегулювання таких спорів потребує подальшого, більш глибокого осмислення з урахуванням нових викликів.

Як передбачено статтею 60-2 Кодексу законів про працю України, дистанційна робота розглядається як така форма організації праці, коли працівник виконує свої обов'язки не на території роботодавця, а в будь-якому зручному для себе місці, використовуючи для цього інформаційно-комунікаційні технології[1]. Дистанційний формат роботи створює передумови нових причин для виникнення спорів між працівником і роботодавцем, як основоположними суб'єктами трудових правовідносин. На відміну від надомної роботи, де робоче місце є фіксованим і підконтрольним, дистанційна зайнятість розмиває межі між робочим і особистим простором, що породжує

конфлікти щодо обліку робочого часу, дотримання режиму праці та реалізації права на відпочинок, включаючи право на «відключення» тощо.

Логічним наслідком цих змін є переосмислення значення трудового договору, в умовах дистанційної роботи саме він має чітко врегульовувати всі істотні аспекти взаємодії сторін і виступати основним засобом запобігання можливим спорам. Водночас проблематика виникає не стільки через прогалини у правовому регулюванні, скільки внаслідок недостатньої конкретизації відповідних положень у самому договорі. Зокрема, якщо належним чином не прописано питання матеріально-технічного забезпечення, відшкодування витрат за використання власного обладнання працівника та гарантії безпеки праці, це створює передумови для конфліктів.

Проблема контролю за роботою стає дедалі гострішою. Цифрові інструменти й ШІ допомагають відстежувати працівників, але можуть порушувати приватність і захист даних, через що виникають нові конфлікти. Немає чітких меж, наскільки роботодавець може втручатися, і це лише додає напруги в дистанційній роботі. Ще одна болюча тема - зміни умов праці, особливо перехід на віддалену роботу або назад. Тут інтереси часто не збігаються, а саме працівники хочуть гнучкості й безпеки, а роботодавці - більшого контролю та ефективності.

У контексті трудових спорів, пов'язаних із дистанційною роботою, показовою є позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 03 березня 2026 року у справі №758/9037/24, де наголошено, що запровадження дистанційного формату під час воєнного стану належить до дискреції роботодавця, а не є його безумовним обов'язком. Суд підкреслив, що можливість такої роботи оцінюється з урахуванням характеру посадових функцій, фактичних умов діяльності підприємства, рівня комунікації між сторонами та реальної здатності працівника виконувати свої обов'язки. Відсутність цих передумов виключає визнання відмови у дистанційній роботі порушенням трудових прав[2].

У сучасних умовах дистанційної зайнятості належна організація комунікації між сторонами трудових відносин є необхідною умовою їх ефективної взаємодії. Н. А. Горбова вказує, що важливим є аспект належного інформування працівника про управлінські рішення роботодавця. Перехід до електронних форм комунікації, попри свою зручність, вимагає чіткого правового врегулювання, оскільки недотримання вимог до електронного документообігу може призводити до визнання таких повідомлень неналежними, що, у свою чергу, впливає на законність дисциплінарних заходів або звільнення[3, с.203].

Отже, трудові спори в умовах дистанційної роботи є закономірним наслідком глибокої трансформації трудових відносин під впливом цифровізації та кризових явищ. Їх специфіка полягає у поєднанні традиційних правових проблем із новими викликами, пов'язаними з технологічним розвитком і зміною організації праці. Відтак ефективне вирішення таких спорів потребує не лише вдосконалення нормативно-правової бази, але й формування нової правозастосовної практики, орієнтованої на баланс інтересів сторін, дотримання прав людини та адаптацію до динамічних умов сучасного ринку праці.

Література

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Постанова Верховного Суду від 03 березня 2026 року у справі №758/9037/24, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134499494>.
3. Горбова Н. А. Виклики трудового законодавства в умовах дистанційної роботи: юридичні аспекти. Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання Запорізький національний університет. 2025 № 3. С. 200-203.

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПИТАННЯ ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

*Ясюк Вероніка,
студентка 3 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н.
доцент Мельник О.Д.*

В умовах активних євроінтеграційних процесів, зокрема виконання плану дій стосовно наближення до Європейського союзу, що передбачений на 2024-2027 роки та дотримання рекомендацій Ради Європи стосовно реформи правосуддя важливим залишається питання щодо усунення системних недоліків у судочинстві України. Так, у 2020 році були внесені зміни до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), якими визначено вичерпний перелік конкретних випадків, за наявності яких можна оскаржити судові рішення в касаційній інстанції, запроваджено так звані «касаційні фільтри» [1]. Проте, як зазначає Самара В.С., з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини, зокрема у справі *Zubac v. Croatia* та ін. важливо, щоб зазначені критерії для прийняття скарг на судові рішення не мали характеру розмитості, оскільки в такому випадку існує ризик порушення права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини) [2, с. 134]. Саме тому вважаємо за необхідне дослідити окремі аспекти оскарження судових рішень на підставі, яка стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики.

Перш за все слід зазначити про те, що судові рішення, ухвалені у справах незначної складності, а також в інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (за винятком тих, що підлягають розгляду за правилами загального позовного провадження), загалом не підлягають касаційному оскарженню. Водночас законодавець передбачає виняток із цього правила, зокрема відповідно до п. п. «а» п. 2 ч. 5 ст. 326 КАСУ у випадку, якщо

касаційна скарга порушує питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики [3]. Проте на сьогодні відсутні критерії для визначення категорії «фундаментальне значення», що робить це поняття оціночним та надає суду широку свободу розсуду при вирішенні питання стосовно відкриття провадження у справі.

У справі № 140/7839/23 предметом судового розгляду був спір між платником податків та контролюючим органом щодо правомірності застосування податкових повідомлень-рішень. У межах цього спору Верховний Суд акцентує увагу на тому, що фундаментальне значення питання права означає наявність такої правової проблеми, вирішення якої судом касаційної інстанції здатне вплинути на значну кількість аналогічних правовідносин, формуючи новий, відмінний від попереднього, підхід до їх правового регулювання та застосування норм права у довгостроковій перспективі. Касаційна скарга повинна містити належне обґрунтування існування новітнього, проблемного або раніше належним чином не дослідженого питання права, вирішення якого має значення не лише для сторін конкретного спору, але й для невизначеного, проте широкого кола суб'єктів правовідносин. Йдеться про необхідність формування уніфікованого підходу до тлумачення та застосування відповідних правових норм [4]. Таким чином, наведене дає можливість говорити про те, що кількісний вимір правової проблеми передбачає обґрунтування масовості застосування норми (наприклад кількість подібних справ, категорія осіб), тоді як якісний — доведення необхідності формування Верховним Судом нового висновку через відсутність практики, її суперечливість або застарілість.

У цьому контексті доцільно зауважити, що питання права, які можуть бути віднесені до категорії таких, що мають фундаментальне значення, охоплюють найбільш істотні правові явища, здатні впливати на формування стабільної та уніфікованої судової практики. Зокрема, йдеться про ситуації, пов'язані із системним або повторюваним порушенням державою норм матеріального чи процесуального права, що зачіпає права та інтереси значної

кількості осіб і зумовлює виникнення численних аналогічних спорів та їх подальше судове оскарження. Разом із тим, аналіз доводів скажника у справі № 120/1266/24 свідчить про відсутність належного доказового та аргументаційного підґрунтя на підтвердження заявлених обставин. Зокрема, не обґрунтовано, у чому саме полягає фундаментальне значення цієї справи для формування єдиної правозастосовчої практики, а також не наведено конкретних новітніх, проблемних чи раніше комплексно не досліджених питань права, вирішення яких судом касаційної інстанції могло б забезпечити формування нового, уніфікованого підходу до тлумачення та застосування правових норм як у межах даного спору, так і щодо невизначеного кола суб'єктів правовідносин [5]. Отже, сам по собі формальний виклад у касаційній скарзі посилань на фундаментальне значення порушеного питання права не є достатнім для відкриття касаційного провадження. Вирішальним є належне та переконливе обґрунтування того, що відповідна правова проблема має системний характер, виходить за межі індивідуального спору та потребує уніфікованого підходу для забезпечення однакового застосування норм права. За відсутності таких аргументів і доказів касаційна скарга не відповідає встановленим критеріям допустимості, що унеможлиблює її розгляд судом касаційної інстанції.

Таким чином, підсумовуючи слід вказати про те, що запровадження «касаційних фільтрів» у Кодексі адміністративного судочинства України є обґрунтованим кроком у напрямі оптимізації касаційного провадження та приведення національної судової системи у відповідність до європейських стандартів. Судова практика Верховного Суду свідчить про формування підходу, за якого ключове значення має належне обґрунтування як кількісного, так і якісного виміру правової проблеми. Водночас відсутність чітко визначених законодавчих критеріїв зумовлює оціночний характер цієї підстави та створює ризики неоднакового її застосування, що може негативно впливати на реалізацію принципу правової визначеності.

З огляду на викладене, актуальним є удосконалення підходів до визначення змісту категорії «фундаментальне значення питання права»,

зокрема шляхом формування більш чітких орієнтирів у судовій практиці та розроблення методичних рекомендацій щодо обґрунтування відповідної підстави касаційного оскарження. Це сприятиме підвищенню ефективності касаційного перегляду, забезпеченню єдності судової практики та дотриманню стандартів справедливого судочинства.

Література

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України № 460-IX від 15 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text>.

2. Самара В.С. Оптимізація інституту касаційних фільтрів в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий та практичний аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2025. С. 134-142. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/6_2025/24.pdf.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747-IV від 06 липня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116426035>.

4. Ухвала Верховного суду у справі №140/7839/23 від 19 січня 2024 року. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116426035&red=100003>.

5. Ухвала Верховного суду у справі № 120/1266/24 від 21 січня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124577743>.

Наукове видання

«ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР»

МАТЕРІАЛИ

V щорічної студентської наукової
конференції

(м. Полтава, 20 травня 2026 року)

Видається в авторській редакції

Підписано до друку та до поширення через мережу Інтернет 20.05.2026.

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого.

36011, м. Полтава, проспект Віталія Грицаєнка, 5

Тел./факс: 089 95 777 02

e-mail: poltava_inst@nlu.edu.